Ф. І. МАМЧУР

ФІТОТЕРАПІЯ В УРОЛОГІЇ

Ф. І. МАМЧУР

ФІТОТЕРАПІЯ В УРОЛОГІЇ

Друге видання, перероблене
і доповнене

КИЇВ «ЗДОРОВ'Я» 1983

56.9
М22

УДК 616.6—085+615.322

Фитотерапия в урологии. Мамчур Ф. І. Фітотерапія в урології. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Здоров'я, 1983.— 112 с.

В справочном пособии описывается использование богатейшего арсенала фитотерапевтических средств при лечении урологических и нефрологических заболеваний.

Даны общая характеристика биологически активных веществ растительного происхождения, механизм их воздействия на организм человека. Доказано, что в таких соотношениях, в каких они находятся в растении, они эффективнее, чем выделенные в чистом виде.

Для практических врачей — урологов, нефрологов, терапевтов, гинекологов, педиатров и др.

Бібліогр.: с. 108.

Рецензенти проф. В. С. КАРПЕНКО,
канд. мед. наук Н. Ф. КРИВОШЕЙ

М $\frac{4122000000-057}{М209(04)-83}$ 38.83

© Видавництво «Здоров'я», 1977
© Видавництво «Здоров'я», 1983, зі змінами

ПЕРЕДМОВА

Цінні властивості лікарських рослин відомі здавна. Тепер у практичній науковій медицині нашої країни застосовується близько 150 видів офіційно визнаних лікарських рослин з вираженою цілющою дією. А народна медицина знає їх незрівнянно більше.

Лікувальні властивості рослин зумовлені наявністю в них різних за своїм складом і будовою хімічних речовин (алкалоїдів, глікозидів, вітамінів, ферментів, органічних кислот, дубильних речовин, ефірних масел, мікроелементів та ін.), що позитивно діють на живий організм. Залежно від хімічної природи діючого чинника лікарські рослини збуджують, заспокоюють, тонізують, вгамовують біль, послаблюють, закріплюють, загоюють рани, діють кровоспинно, протимікробно тощо.

Шляхом складних хімічних перетворень можна і в лабораторних умовах одержувати ту чи іншу речовину, яку утворюють рослини. Однак дослідники, особливо клініцисти, зіткнулися з однією надто цікавою обставиною: ефективність лікувального препарату, синтезованого хімічним шляхом чи виділеного в чистій формі з рослини, часто не підвищується, а, навпаки, понижується. Пояснюється це просто: така речовина має більшу лікувальну активність лише при наявності певних додаткових складників. У багатьох випадках сполуки, які фармацевтична промисловість одержує з лікувальних рослин, ще не можуть бути замінені штучними. Речовини, добуті з рослин, мають певні переваги перед тими, що створені в хімічних лабораторіях.

Першою суттєвою перевагою є те, що рослинні речовини утворюються в живій клітині. Якою б великою не була відмінність між рослинами і тваринами, основна структурна одиниця — клітина — має багато спільного. І не лише в подібності будови клітини, а й дуже багатьох найважливіших біохімічних процесів, що відбуваються в клітинах і рослин, і тварин. Речовини, утворені в рослинній клітині, певною мірою близькі до життєвих процесів тваринної клітини.

Зелена аптека лісів і лугів ще довго служитиме людству. Адже не секрет, що такі рослини, як арніка гірська, буквиця, цикорій дикий, хміль звичайний, лопух, живокіст лікарський, кропива дводомна, очиток їдкий, дика морква, чорнокорінь та чимало інших у багатьох випадках ефективні при лікуванні різних недуг.

Природа — це невичерпна комора, з якої людина з давніх-давен бере різноманітні ліки. І не можна проходити повз випадки, коли в окремих місцевостях цінні лікарські рослини винищуються, виникає небезпека, що невдовзі деякі з них можуть взагалі зникнути.

Отож справа честі фармацевтів, лікарів разом із представниками Товариства охорони природи зробити все, щоб зберегти для майбутніх поколінь рідкісні види цінних лікарських рослин.

Лікарям треба рішуче застерігати людей, котрі самотужки виготовляють ліки з трав у домашніх умовах, що самолікування може призвести до небажаних, а то й трагічних наслідків. Всілякими рослинними настойками та відварами можна користуватися тільки з припису лікаря.

У цій книзі автор обгрунтовує відомості про лікувальну дію та способи застосування лікарських рослин при захворюваннях сечостатевої системи людини.

Доктор медичних наук професор *М. И. Романяк*

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА БІОЛОГІЧНО АКТИВНИХ РЕЧОВИН РОСЛИННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Лікувальні властивості лікарських рослин залежать від наявності в них різних хімічних речовин. Сполуки, які зумовлюють лікувальну дію, називаються діючими чинниками. Найважливішими з-поміж них вважають алкалоїди, глікозиди, сапоніни, дубильні речовини, флавони, ефірні олії, рослинні гормони, вітаміни, мікроелементи, органічні кислоти, мінеральні солі, фітонциди та ін.

Алкалоїди містяться головним чином у квіткових рослинах. Це лужної реакції органічні сполуки складної будови, які утворюються в клітині в процесі метаболізму.

Алкалоїди. До їх складу обов'язково входять азот і вуглець. У більшості з них є кисень. Алкалоїди, у яких наявний кисень,— тверді речовини, а безкисневі — рідкі. Вони є в рослинах головним чином у вигляді солей яблучної, оксалатної, лимонної, винної та інших кислот. Алкалоїди є у всіх частинах рослин, але їх кількісне розподілення буває нерівномірним. Максимальна їх кількість в одних рослинах може бути в плодах, в інших — у корі, корінні та ін. У лікарській сировині їх, як правило, дуже мало — тисячні долі процента. Це залежить від екологічних умов (кліматичних, грунтових) і стадії розвитку рослин.

Алкалоїди мають складну хімічну будову і можуть бути похідними різних гетероциклічних сполук. Обов'язковим є наявність у гетероциклах азоту, що відрізняє їх від інших азотмістких сполук. Вони не розчинні у воді, зате добре розчиняються в спирті, ефірі, хлороформі, бензолі та ін., утворюючи з мінеральними і органічними кислотами солі, які добре розчиняються у воді і широко застосовуються в медичній практиці.

Алкалоїди добувають з рослин завдяки настоюванню в спирті чи воді. При цьому крім алкалоїдів екстрагуються дубильні речовини, смоли, слиз тощо. Вони належать до сильнодіючих лікарських речовин з найрізноманітнішою фармакологічною дією на організм. Мала токсичність і великий вибірковий вплив деяких алкалоїдів зумовлені наявністю таких або подібних речовин в організмі людини чи тварини.

Прикладом можуть бути алкалоїди групи кофеїну — похідні пурину. При окислюванні останнього в організмі людини проходять стадії розпаду: гіпоксантин — ксантин — сечова кислота. Таким чином, пурин і його похідні близькі до продуктів білкового обміну в організмі, чим і зумовлена низька токсичність, виражена дія і те, що, як правило, організм не звикає до цих препаратів.

Окрему велику групу діючих речовин становлять **глікозиди** — сполуки глюкози чи інших цукрів з різними речовинами. Вони легко розпадаються на вуглеводневу частину (глікон) і одну чи декілька нецукристих речовин, які називають агліконами. До них належать альдегіди, алкалоїди, спирти, терпени, флавони, органічні кислоти та ін. Такий розпад спостерігається при кип'ятінні у воді, нагріванні з розведеними кислотами або лугами, а також під впливом рослинних ферментів — глікозидаз. Глікозиди переважно кристалічні, рідше аморфні речовини, що добре розчиняються у воді та спирті і мають гіркий смак. З рослини вони екстрагуються водою, розбавленою спиртом.

Залежно від хімічної будови глікозиди діляться на 3 великі групи: 1) ті, аглікон яких не має в своєму складі азоту (глікозиди групи на-

перстянки); 2) глікозиди, в агліконі яких є азот (нітрилглікозиди, ціанглікозиди); 3) в агліконі яких є азот і сірка (тіоглікозиди, гірчичні глікозиди).

До глікозидів відносять також аморфні безазотні речовини — сапоніни. У водних розчинах при збовтуванні вони дають стійку піну (sapo — мило). При гідролітичному їх розщепленні утворюються глікон та аглікон — сапогенін. З хімічного погляду глікозиди — складні речовини, які за своєю будовою нагадують вітаміни (групи D), гормони (статевих залоз, коркової речовини надниркової залози та ін.). Мабуть, тому вони є високоактивними речовинами, що вибірково діють на той чи інший орган або навіть на систему. Найважливіші з них — серцеві глікозиди — є в багатьох рослинах. Саме вони мають неабияке значення для лікування серцевої недостатності.

Інші глікозиди впливають на людський організм послаблювально. Їх називають антраглікозидами. Вони містяться в крушині, александрійському листі, шавлії, алое тощо.

Великий інтерес викликають тіоглікозиди — сполуки, аглікони яких містять сірку, за допомогою якої зв'язується цукровий компонент. Вони гострі або пекучі на смак і подразнюють слизові оболонки, шкіру. У невеликих кількостях збуджують апетит, підсилюють кровообіг і мають сильні антимікробні властивості. Вони є у траві суріпки, гірчиці, хріні, редьці, капусті тощо. Останнім часом в експериментальних дослідах виявлена естрогенна дія тіоглікозидів суріпки польової (Ф. І. Мамчур, М. П. Збирак, 1975).

Ті рослини, у яких наявні несерцеві глікозиди, дуже гіркі на смак, але, на відміну від гірких алкалоїдів і гірких серцевих глікозидів, не шкідливі. Їх використовують у медичній практиці як «гіркі речовини» для підсилювання діяльності шлунка, кращого засвоєння їжі.

Будова гірких речовин таких рослин, як тирлич жовтий, золототисячник, трилисник водяний, хміль, кульбаба, полин та інші, до цього часу цілком не з'ясована, а вивчені речовини належать до різних хімічних груп. Більшість з них мають характер лактонів, кетонів, терпенів або подібні до нафталенів. Ці сполуки достатньо стійкі і при сушінні рослини добре зберігаються. Дещо чутливіші сполуки з групи лактонів, які при сушінні втрачають гіркий смак. Деякі гіркі речовини мають антимікробні властивості. Наприклад, лупулон із квітів хмелю діє бактеріостатично in vitro на мікобактерії навіть у розведенні 1 : 400 000.

З групи гірких сполук в урології широко використовують арбутин — кристалічний глікозид. Він складається з глюкози та гідрохінону і добре розчиняється у воді, спирті. Міститься він разом із метиларбутином у мучниці, брусниці, вересі та інших рослинах. Ця сполука добре всмоктується в тонкій кишці, порівняно легко розпадається в лужному середовищі сечі, вивільняючи гідроксинон, або метилгідрохінон, який виділяється нирками і діє антимікробно, протизапально на сечові шляхи, забарвлюючи сечу в зелено-оливковий колір.

Щоб досягти належного лікувального ефекту, багаті на цей глікозид препарати застосовують тривалий час і у відповідній кількості. У лікувальній практиці не виявлено отруйної дії на людський організм ні арбутину, ні продуктів його розпаду. Експериментальними дослідженнями підтверджено, що арбутин не діє на мікроорганізми навіть у розведенні 1 : 20, зате гідрохінон впливає бактерицидно в розведенні 1 : 3000 та бактеріостатично — 1 : 10 000.

Використання рослин, які мають у своєму складі арбутин, переконує, що їхня лікувальна дія значно сильніша й корисніша, ніж дія чистого арбутину. Це, напевно, пов'язано з наявністю у рослинах дубильних речовин і флавонів.

Nakamura та співавтори (1935) довели, що діурез за допомогою рослинних препаратів збільшується завдяки ізокверцетинові, якого ба-

гато, наприклад, у листі брусниці та інших рослин. Він має сечогінну дію навіть у розведенні 1 : 1 000 000. Слід, проте, зауважити, що для хворих із сечею лужної реакції застосування рослин, які містять арбутинові глікозиди, недоцільно, бо вони не розпадаються до діючого гідрохінону.

Серед інших речовин із групи гірких сполук варто згадати пектини та антрахінони.

Пектини — це полімеризовані цукрові сполуки, що нагадують собою слиз. До складу пектинових молекул входять різні пентози, гексози, галактуронова кислота, а також незначна кількість оцтової кислоти і метанолу. У воді пектини набухають і утворюють колоїдні розчини, що застигають до більш-менш твердого стану. Джерелом їх є деякі овочі, рослини (яблука, лимони, мандарини, буряки), коріння (живокіст, дудник).

У травній системі пектини частково всмоктуються, а в основному їхня дія тотожна з дією слизу. Нерідко вони випадають у вигляді кальцієвих і магнієвих солей, при вживанні у великій кількості можуть діяти як протипроносні.

У лікувальній практиці чисті пектини знайшли використання як антигеморагічні засоби. Внутрішньовенне їх введення збільшує в'язкість крові, підвищує її здатність до зсідання і застосовується при гематурії і геморагічних циститах.

Проблема токсичності пектинів у зв'язку з наявністю їх у складі глюкуронової та галактуронової кислот ще остаточно не з'ясована.

Характерну групу рослинних чинників становлять антрахінонові сполуки. Експериментальними дослідженнями Г. Т. Писько (1958) встановлено, що антраглікозиди кореня кінського щавлю, крушини та алое значно і тривало знижують артеріальний тиск.

Особливо активні настойки та екстракти із кореня кінського щавлю, тривалість дії яких значно більша порівняно з іншими гіпотензивними препаратами, використовуваними у сучасній медичній практиці. Механізм їхньої дії зумовлений пригніченням судинорухового центру довгастого мозку. Антраглікозиди згаданих рослин подразнюють нервові закінчення парасимпатичної частини вегетативної нервової системи, у зв'язку з чим посилюють перистальтику кишок і їх спорожнення. Крім того, розширення судин тазових органів дає змогу рекомендувати ці препарати у комплексі для лікування хворих з хронічними запальними процесами сечового міхура, простатичної залози.

Численні наукові досліди показали, що фізіологічно активні антрахінони спершу діють у тонкій кишці, а після того з током крові досягають місця з пригніченою перистальтикою. Підтвердженням цього служить факт, що введений у русло крові емодин діє протягом такого ж самого часу, як і введений безпосередньо у тонку кишку.

Антрахінонові сполуки поліпшують кровообіг у органах малого тазу, тому їх успішно застосовують при лікуванні запальних процесів сечового міхура, передміхурової залози і жіночих статевих органів.

Дубильні речовини — різнорідні за своїм хімічним складом і однорідні за фізіологічною дією групи рослинних препаратів, що характеризуються здатністю зв'язуватися з білками та металами. У рослинному світі найчастіше дубильні речовини мають ознаки глікозидів, естерів або тих і інших; нерідко вони пов'язані з алкалоїдами, слизами та гумами.

Прикладом естероподібних дубильних речовин може бути досить поширена в рослинному світі хлорогенова кислота — сполучення кофейної та хінної кислот. Серед дубильних речовин із глікозидовою характеристикою головне місце належить танінам, які становлять суміш різних сполук глюкози з галовою кислотою. До сконденсованих дубильних речовин належать катехінові та інші сполуки, будова яких ще мало

вивчена, бо вони майже не гідролізуються і розщеплюються лише за допомогою лугів.

У медицині дубильні речовини широко використовуються для внутрішнього вживання у вигляді настоїв, екстрактів, відварів. Єдиною дубильною речовиною, яку вживають у чистому вигляді, є танін.

Дубильні речовини діють в основному на травну систему і шкіру, дещо слабше — на інші органи (сечові шляхи, легені). Дубильні речовини, утворюючи сполуки з білками, можуть впливати в'яжуче, протипроносно, антигеморагічно і антимікробно. При вживанні всередину вони покривають внутрішню поверхню слизових оболонок кишок дуже тонким шаром, який утруднює всмоктування отруйних речовин, утворених під час хвороби. Дубильні речовини зменшують проникність води в просвіт кишок, запобігають надмірному зневодненню організму та розрідженню калових мас, тобто виконують роль захисної оболонки від подразників.

Під дією дубильних речовин зменшуються, а інколи й зовсім припиняються внутрішні кровотечі, бо вони утворюють із білками крові згустки, які закупорюють пошкоджені дрібні судини. Крім цього, утворена біологічна плівка (білок+дубильна речовина) намагається зайняти якомога меншу поверхню і завдяки цим фізико-хімічним властивостям дрібні судини стискуються і кров зупиняється. Плівка стає бар'єром для мікроорганізмів і їхніх токсинів, що суттєво при запальних процесах, наприклад, у кишках, нирковій мисці, сечовому міхурі тощо. Отже, дубильні речовини — це специфічні протизапальні засоби.

Слід зазначити, що думка про те, що дубильні речовини справляють поверхневу дію у травній системі і що вони не всмоктуються стінками кишок, експериментально не підтвердилася. У дослідах виявлено цілий ряд сполук (елагова і галова кислоти), які входять до складу дубильних речовин, що добре проникають крізь стінки кишок і досягають кровоносних судин. Ці сполуки розносяться током крові і доходять до різних віддалених органів. Такі відомості підтверджують давні емпіричні припущення, бо підтверджена корисна дія дубильних речовин, наприклад при туберкульозі легень та інших органів (Leclerc, L. Dobrowolski, 1965).

Дослідження W. Fischer (1954) показують, що екстракти дубильних речовин не є сильними протимікробними засобами in vitro, зате вони добре діють проти вірусів. Деякі з цих екстрактів навіть у розведенні 1 : 50 000 знищують вірусні тільця протягом 5 хв. Ці спостереження зумовлюють перспективи використання дубильних речовин як противірусних засобів.

Дубильні речовини, особливо танін, у великій кількості містяться в корі дуба, кореневищах і коренях родовика, перстача, суниць, траві звіробою, плодах черемхи, терену, чорниць, шишках хмелю та в інших рослинах.

Друга група глікозидів — сапоніни, слизисті речовини і флавони. Вони наявні в багатьох рослинах, особливо в родинах первоцвітних і гвоздичних.

Сапонінові сполуки — це гетерозидні сполуки стеролових агліконів (циклопентанофенантренових) або тритерпенових з різними цукрами (глюкозою, рамнозою, арабінозою, галактозою, а також з глюкуроновою кислотою). Вони є в багатьох рослинах, а в деяких (мильниця, первоцвіт, грижниця, істод) нагромаджені в значних кількостях. Сапоніни добре розчиняються у воді, утворюючи колоїдні речовини, а при вібрації — густу піну. Розчинний процес виникає внаслідок зниження поверхневого натягу і є характерною ознакою сапонінів. Доведено, що навіть у досить згущених розчинах вони перебувають у молекулярному та іонному стані (F. Raussen, 1950). Іншою характерною ознакою сапонінів є їхня здатність створювати складні сполуки з певними алко-

голями і фенолами, а найбільше з холестеринами. Такого типу сполуки дають можливість сапонінам перебувати в інертному стані, лише при розпаді (під впливом температури) дія їх активізується.

У кишках сапоніни поліпшують емульгування жирів і всмоктування різних лікарських речовин, вітамінів, мінеральних солей, хоч їх здатність проникати через оболонки дуже незначна. Доведено також, що вони сприяють виділенню жовчі і її розрідженню, можуть впливати на збільшення діурезу.

Для парентерального введення призначають лише ті препарати з рослин, що мають сапоніни, які важко розчиняються або всмоктуються через слизові оболонки. Це сечогінні, жовчогінні та відхаркувальні засоби. Деякі з них (трава грижниці) віддавна застосовуються у народній медицині як кровоочисні ліки, котрі добре виводять з організму продукти розпаду з сечею.

Слизисті речовини — це крупноклітинні сполуки, в яких виявлені цукрові субстанції (рамноза, ксилоза, арабіноза, галактоза), уронові кислоти (глюкуронова, галактуронова та ін.). У морських рослинах слизи сполучаються з сірчаною кислотою і створюють вапнисті солі. У воді вони утворюють колоїдальні розчини великої в'язкості, які під впливом алкоголю розпадаються. Ці сполуки дуже поширені в рослинах, а в деяких із них нагромаджуються у великій кількості (алтей, зозулинець, мальва, живокіст, льон, підбіл, коров'як).

Крім агару, який є очищеною слизовою речовиною, в лікувальній практиці застосовуються водні витяжки з багатих на ці сполуки рослин: дія їх сечогінна, відхаркувальна, антибактеріальна. Слиз у організмі дуже повільно гідролізується і може доходити до внутрішніх органів незміненим. Тому багаті на слизові сполуки рослини застосовуються як речовини, що захищають стінки сечових органів і травної системи при запальних процесах.

Окремо слід згадати про групу флавонів і флавонолів та їх похідних. Це органічні речовини, дуже поширені в рослинному світі, переважно містяться у квітах і листі. Вони мають жовтий колір, є у вільному стані і в поєднанні з іншими компонентами.

Флавонові речовини діляться на групу флавонів (апігенін, лютеолін, кемферол, кверцетин, рутин), флавонолів (еріодиктіол, гесперидин) та ізофлавонів (геністеїн, іригенін).

Катехіни мають подібну до флавонів будову, належать до групи в'яжучих речовин і мають такі властивості, як і вітамін Р.

Найхарактерніша їх властивість — вплив на систему кровоносних капілярів; вони зменшують ламкість стінок капілярів і проникність міжклітинних стінок (Я. І. Хаджай та співавт., 1956).

Досліди вітчизняних і зарубіжних вчених засвідчують, що на капілярну сітку кровоносних судин діють всі види флавонів, але з різною силою, яка залежить від їхніх структурних особливостей. Регулярне споживання рослинної їжі забезпечує надходження в організм флавонів у достатній кількості.

Сам механізм дії флавонів на кровоносну систему ще недостатньо вивчений. Існують гіпотези, що вони безпосередньо впливають на стінки кровоносних судин або через адреналову систему (A. Ozarowski, 1959).

Останнім часом встановлено, що флавонові глікозиди діють переважно при наближеному до норми білковому складі крові. Якщо з'являються певні відхилення в балансі білкових фракцій крові, дія цих глікозидів різко знижується.

Цінні також спостереження клініцистів, що флавони створюють умови, які забезпечують різке зменшення ламкості судин при опроміненні організму рентгенівськими променями. Однак дослідники відзначають, що флавони діють лише в час їх приймання, певної кумулятив-

ної здатності у них не виявлено. Яскраво виражений синергізм флавонових сполук з аскорбіновою кислотою. Завдяки застосуванню, наприклад, гомоеридиктіолу чи рутину при експериментальній променевій хворобі смертність піддослідних тварин зменшується з 60 до 10 %. Встановлено, що флавони діють специфічно і крім властивості зменшувати проникливість кровоносних судин мають і інші.

Дещо менше даних про вплив флавонів на зсідання крові. Відомо лише, що деякі глікозиди з цієї групи, особливо рутин, зменшують кровотечу з пошкоджених органів, тобто діють як типові антагоністи дикумаролу.

Окремі флавони мають також неспецифічні та антигістамінні властивості, гальмують вплив певних ферментів (сукциноксидази, гіалуронідази, холінацетилази та ін.). Крім того, вони уповільнюють дію адреналіну, зменшуючи вплив токсичних речовин, проявляють досить стійку антимікробну дію, а також посилюють сечовиділення. Флавонові сполуки в організмі в основному залишаються незмінними і досить швидко виділяються з сечею.

Найпоширеніші у рослинному світі кверцетин і його глікозиди. З останніх відомий кемферол (з листя вересу, ягід крушини), фізетин (красильна речовина сумахи) і рутин. Кверцетин у вільному стані, а найчастіше як глікозид, міститься в хмелі, листі чаю, квітах і листі підбілу, квітах жовтофілю, червоній троянді, корі дуба і т. д. Метиловий ефір кверцетину — рамнетин — як глікозид є у ягодах крушини і глоду.

Вважається, що кверцетин відіграє роль коензиму в метаболічних процесах міокарда, регулюючи одночасно проникність капілярів. Він, як і всі інші флавони, в організмі не кумулюється. Кверцетин знижує артеріальний тиск.

Останнім часом встановлено, що кверцетин має виразну антибактеріальну дію. Американські вчені, які досліджували протиракові речовини рослинного походження, вказують, що кверцетин досить активний під час лікування новотворів в експерименті.

На стінки кровоносних судин кверцетин діє слабо, трохи сильніше при променевих пошкодженнях. Однак виявлена досить активна дія деяких ензимних процесів в організмі переважно через вплив гіалуронідази. Кверцетин, як і всі інші сполуки флавонів, практично не токсичний.

Рутин — рамнозо-глюко-кверцетин — має Р-вітамінну активність, входить до складу багатьох рослин. Він ефективний при ламкості та підвищеній проникності кровоносних судин, завдяки рутинові скорочується час зсідання крові, відновлюється еластичність судин при ураженні їх радіоактивними речовинами. Як антигістамінний препарат застосовується дуже рідко, пригнічує дію деяких ензимів і трохи підсилює сечовиділення. Рутин має здатність утворювати з білками комплексні сполуки. Це один з ензимів, що корисно впливає на обмін речовин в організмі.

Рутин — суміш гесперидину та еріодиктіолу, які наявні переважно в продуктах рослинного походження (шипшина, виноград, чорна смородина, горобина, апельсин, зелене листя чаю). Має фізіологічні властивості, подібні до рутинолу, однак з більш вираженою антигістамінною дією. Якщо в організмі не вистачає рутину, дрібні кровоносні судини стають проникнішими і ламкими, що призводить до крововиливів і кровотеч. Рутин пов'язаний з вітаміном С і сприяє його утриманню в організмі.

Ефірні олії — летючі, запашні речовини, що виділяються рослинами. Вони нагромаджуються в квітах, листі, насінні, плодах, наземних частинах рослин і не беруть участі в обміні речовин. Утворення їх залежить від клімату і рівня моря, на якому росте рослина. Кількісний склад ефірних олій не завжди однаковий. Вони добре розчиняються в

органічних сполуках, але не у воді, і на повітрі перетворюються в смолу. За хімічним складом — це суміші різних сполук, що належать або до групи терпеноїдів та їх похідних, або до інших споріднених речовин.

До складу ефірних олій входять вуглеводи, спирти, альдегіди, кетони, складні ефіри, лактони. Залежно від хімічного складу і властивостей вони знаходять різне застосування в терапії, використовуються як жовчогінні, діуретичні, гірко-ароматичні, шлункові, антимікробні засоби.

Олія з хвої, петрушки, любистку, насіння дикої моркви та інші діють діуретично. Це зумовлено наявністю в них терпенів і сесквітерпенів, що впливають як антисептики на сечовивідні шляхи. Однак вони викликають також і сильний приплив крові до тазових органів, а в значних дозах діють абортивно (такі властивості має апіол, що є у ефірній олії петрушки).

До складу деяких ефірних олій входять півторатерпенові вуглеводи — проазулени. У рослинах вони зв'язані і під впливом підвищеної температури (при дистиляції чи приготуванні напарів) або кислот розпадаються і виділяють чистий азулен блакитного, фіолетового або зеленого кольору. Найважливішими азуленами є гуазулен та хамазулен, що містяться в оліях ромашки, полину і кривавника. Ці сполуки мають дуже цінну властивість — впливають як протизапальні, очевидно, за рахунок звуження капілярів кровоносних судин, що одночасно приводить до поступового зменшення болю.

Активність хамазулену дуже висока. Навіть у концентрації 0,005 % він має дуже виразну дію, а тому водні напари з рослин, які вживають всередину, дають добрий лікувальний ефект. Ці властивості відомі здавна, а нещодавно підтверджені клінічно. Сам хамазулен вживається в урології при лікуванні хронічних калькульозних пієлонефритів і циститів.

Рослинні гормони. До недавнього часу вважалось, що гормони — це сполуки, які виробляються тільки тваринними організмами. Але на сьогодні встановлена наявність їх в рослинних організмах. Вони впливають на організм людини, так само як і гормони тваринного походження.

Інсуліноподібні речовини. Віддавна відомо про емпіричне застосування цілого ряду рослин як ліків проти цукрового діабету (листя чорниці, листя волоського горіха, лушпиння квасолі, листя козлятника аптечного, золототисячника, листя кропиви дводомної, корінь лопуха, листя омели білої тощо). Дія їх залежить від наявності інсуліноподібних сполук, які з погляду хімічної структури і щодо гормону, утворюваного острівковим апаратом підшлункової залози, впливають на обмін вуглеводів. До таких речовин належать алкалоїд галенін, циклічний алкоголь — інозит, а також цілий ряд інших не ідентифікованих сполук.

Згадані речовини діють краще за інсулін, бо вони не є білками і не знищуються травними соками. Препарати з рослин, що мають інсуліноподібні речовини, досить ефективні при лікуванні гострих і хронічних пієлонефритів, супроводжуваних цукровим діабетом.

Естрогенні сполуки рослинного походження виконують важливі функції в живих організмах. У рослинному світі вони досить поширені, вплив багатьох рослинних препаратів збуджує гормональну дію матки. В експерименті на тваринах (мишах) встановлено, що препарати з листя шавлії впливають на збільшення плодоносності та розмноження.

Одержання з рослин естрогенних речовин у чистому вигляді ще не набрало широкого розмаху, однак виділена кристалічна субстанція близька до естерону і в 60—70 разів активніша від фолікуліну при ентеральному введенні.

Деякі рослинні сполуки завдяки своїй будові можуть бути застосовані після відповідних перетворень як статеві гормони.

Гістамін. Відомо, що гістамінні сполуки відіграють в організмі роль м'язового гормону, збуджуючи виділення шлункового соку. Надмірне його виділення спостерігається при пошкодженні тканин, анафілактичному шокові, гострій та хронічній нирковій недостатності. Діє гістамін в основному токсично, різко знижуючи артеріальний тиск і пригнічуючи функцію ряду систем. У малих кількостях його знайдено у деяких рослинах (листя кропиви-пекучки, уразові ріжки жита та ін.). Однак при вживанні їх значна частина гістаміну знищується ензимом — гістаміназою в травній системі. У природі існують рослини, до складу яких входять і антигістамінні сполуки. Це вероніка лікарська, череда трироздільна, фіалка триколірна, нетреба колюча, селера запашна, бузина трав'яниста, здатні знімати вплив гістаміну на організм людини і тварин.

Холін — гормональна речовина, споріднена з ацетилхоліном, збуджує дію парасимпатичної частини вегетативної нервової системи, але в 1000 разів менш активна від нього. Холін міститься у багатьох лікарських рослинах: уразових ріжках жита, насінні грициків, кульбабі, трилиснику, звіробої та ін. Він добре розчиняється у воді та алкоголі і таким чином переходить у препарати, а прийнятий усередину збуджує перистальтику сечових і жовчних шляхів, розширює кровоносні судини, підсилює процеси засвоєння і виділення. До складу холіну входить ліпотропна і демінералізуюча речовина, яка діє проти ожиріння печінки та надлишку мінеральних відкладень. Тому лікарські рослини, що мають у своєму складі багато холінових речовин, слід застосовувати при різних хворобах печінки, особливо при інфекційному гепатиті, сольових діатезах і сечокам'яній хворобі.

Двуйодтирозин міститься завжди в щитовидній залозі і є складовою частиною тироксину, спеціального гормону, що регулює загальний обмін речовин. До цього часу виявлено двуйодтирозин лише у фікусі пухирчастому, нетребі (овечий реп'ях), дроку красильному, незначна кількість його у моху ісландському тощо. Препарати з рослин, що мають двуйодтирозин, вживають при лікуванні оксалатурії та фосфатурії.

Мікроелементи як біологічно активні компоненти органів і тканин привернули до себе увагу багатьох дослідників, що працюють у різних галузях експериментальної та клінічної медицини. Вивчення мікроелементів дає нове уявлення про етіологію і патогенез ряду захворювань і відкриває великі можливості для діагностики і лікування. Підвищене або знижене систематичне і тривале надходження в організм людини деяких мікроелементів призводить до формування специфічного патохімічного статусу організму, що визначає виникнення, розвиток і перебіг деяких хвороб.

Дослідженнями вітчизняних учених (А. І. Венчиков, 1960; Г. О. Бабенко, 1968, та ін.) встановлено, що усуненням утворюваного в організмі ендогенного дефіциту деяких мікроелементів при певних захворюваннях досягають доброго терапевтичного ефекту.

Мікроелементи — хімічні речовини, які містяться в організмі у надзвичайно мізерних кількостях, але відіграють дуже важливу роль у біологічних процесах. Це мідь, марганець, цинк, хром, нікель, кобальт, йод, бром та ін. Вони надходять до організму з їжею (головним чином з овочами та фруктами) чи лікарськими рослинами, містяться у клітинах усіх тканин та в плазмі крові. Багато з них входять до складу ферментів, гормонів і вітамінів.

Особливо значна роль міді, яка бере участь в обміні речовин, у процесах тканинного дихання, а разом із залізом і марганцем — у процесах кровотворення. Найбільше міді у плодах, в ягодах, насінні, бобових, овочах, картоплі, особливо в сухих яблуках, грушах.

Марганець входить до складу ферментативних систем і бере участь в окисно-відновних процесах. Його солі збільшують інтенсивність обмі-

ну білків. Марганець наявний у бобових і злакових рослинах, у салаті, петрушці, яблуках, сливах, насінні дикої моркви, медуниці та ін.

Лікарські рослини, такі, як цмин пісковий, вербена лікарська, дивина скипетроподібна, дрік красильний, а також горох, червона порічка, полуниці, містять мікроелемент кобальт, який відіграє важливу роль у кровотворенні і входить до складу вітаміну B_{12} і гормону підшлункової залози — інсуліну. Кобальт та нікель є в грушах (особливо дикоростучих).

У стимуляції діяльності кровотворних органів велику роль відіграють мікроелементи хром (наявний у живокості лікарському, листі чорниці, ягодах шовковиці, золототисячнику, ревені чорноморському) та миш'як (у кропиві, руті лікарській, хроні, черемсі звичайній). Доведено, що нестача в організмі хрому веде до виникнення цукрового діабету.

Мікроелемент срібло (у зелених огірках, динях, кавунах, гарбузах, м'яті, мелісі, корені дудника, цвіті арніки) діє антисептично і викликає почуття бадьорості, свіжості.

Регулюванню окисно-відновних процесів у паренхіматозних органах і м'язах сприяє мікроелемент ванадій. Цирконій (багато в помідорах) стимулює ріст і розвиток тканин.

Дуже важливі для організму людини мікроелементи йод, цинк, молібден. Для діяльності певних органів і систем їх треба небагато, але коли їх немає у харчових продуктах, виникають тяжкі захворювання щитовидної, підшлункової, статевих залоз, гіпофізу.

Йод міститься у морських рибах, морській капусті, ісландському моху, живокості, бруньках чорної тополі тощо; молібден — у капусті, моркві; цинк — у корені живокосту, насінні дикої моркви, траві суріпки польової, листі берези.

Клінічно доведено, що лікарські препарати, які містять солі цинку, дуже добре гальмують запальні процеси у передміхуровій залозі і взагалі в органах статевої системи. Тривала нестача в організмі цинку приводить до різних змін у внутрішніх статевих органах, а у дитячому віці — до карликового зросту.

Органічні кислоти. Рослини містять багато жирних і ароматичних карбонових кислот. Однак лише незначна кількість їх вживається при лікуванні деяких захворювань. До кислот, що мають виражену фармакологічну дію, належать валеріанова, ізовалеріанова, які частково у вільному стані, а частково у формі складних ефірів є в ефірній олії, валеріані, деревію тисячолистому, хмелю, любистку та інших рослинах. Вказані вище насичені та ненасичені жирні кислоти утворюють складні ефіри з гліцерином і входять до складу олій, що містяться у різних кількостях в окремих органах рослин. Найбільше їх у насінні, зародках кукурудзи, пшениці. Насичені жирні кислоти — олеїнова, ліполева, ліноленова — дуже цінні, бо значною мірою реактивноздатні. Їм приписують вітаміноподібні властивості. Коли їх немає в організмі, порушується функція нирок і статевих залоз. Вважають, що ці кислоти знижують кількість холестерину в крові і перешкоджають атеросклерозу.

З багатовалентних карбонових кислот найпоширеніші в рослинах оксалова, щавлева та малонова. Остання міститься в плодах і листі спаржі, чистотілу великого, горобині, чорниці.

До ненасичених трикарбонових кислот належить аконітова, яка є у м'язистому корені аконіту (коника) та в інших видах рослин цієї родини.

З оксикарбонових кислот найважливіші яблучна, винна і лимонна (в плодах груші, полуниці, малині). Ці кислоти не мають вираженої фармакологічної дії, але добре розщеплюються в організмі, утворюючи вуглекислоту та воду, і сприяють підлужуванню сечі. Незрівнянно

більш важливі для фармакології та терапії деякі ароматичні карбонові та оксикарбонові кислоти (бензойна, саліцилова, корична).

Бензойна кислота міститься у деяких ефірних оліях у вигляді складних ефірів. Саліцилова кислота рідко буває у вільному стані. Вона переважно зв'язана з деякими ефірними оліями, наприклад, в олії з лабазника, як глікозид — у корі деяких видів верби, у триколірній та пахучій фіалках, корені первоцвіту, як ефіри — у оліях ромашки, полину, насінні дикої моркви, деревію тисячолистого та багатьох інших рослин. Дія її протизапальна з селективним впливом на сечові шляхи.

Мінеральні солі. До складу рослин входять також різні мінеральні солі неорганічних кислот. Значна кількість їх міститься в овочах і фруктах. Мінеральні солі та їх хімічні елементи відіграють значну роль у нормальному функціонуванні організму. Вони входять до складу клітин і міжклітинної рідини, забезпечують нормальний перебіг фізико-хімічних процесів, беруть участь в обміні речовин та у ферментативній діяльності організму, впливають на збудливість нервової системи та м'язів залежно від стану сольового обміну в організмі, а також здійснюють нервову медіацію.

Натрій. Порушення обміну натрію виражається у зниженні чи підвищенні рівня його в крові. Серед розладів обміну натрію найчастіше спостерігається гіпонатріємія, яка може супроводитись анурією, втратою апетиту, нудотою, блюванням, порушенням рефлекторної діяльності, тахікардією, загальною апатією, гіпотензією, колапсом з втратою свідомості. В організмі людини міститься близько 150 г натрію, майже весь він у вигляді натрію хлориду нагромаджений у позаклітинних рідинах — крові та тканинних соках.

Гіпонатріємія розвивається при втраті води і супроводжується підвищенням температури і тахікардією. Вона буває при нецукровому діабеті, обмеженому вживанні рідини, гіперфункції коркової речовини надниркових залоз, гіперінсулінізації та роботі в гарячих цехах, що супроводжується надмірним потовиділенням.

Виведення натрію з сечею залежить головним чином від кількості його в харчових продуктах. Значну роль при цьому може відіграти вміст калію і кальцію.

Солі калію. Ними багаті овочі та фрукти. Немало калію в картоплі, буряках, капусті, квасолі, редьці, зеленій петрушці, абрикосах, персиках, чорній порічці. Солі калію мають численні фізіологічні властивості. Вони сприяють підлужуванню сечі, видаленню з організму води, натрію хлориду, входять до складу основних буферних систем крові, беруть участь у процесах передачі нервового збудження і в утворенні ацетилхоліну, гальмують діяльність міокарда.

Гіпокаліємія розвивається внаслідок недостатнього надходження калію з їжею. Вона спостерігається при загальному або частковому голодуванні, посиленому виділенні калію з сечею, пов'язаному з гіперфункцією коркової речовини надниркових залоз і передньої долі гіпофіза.

Негативний ацидоз (наприклад, при цукровому діабеті) також може призвести до гіпокаліємії через те, що калій з клітин переходить у плазму, нейтралізує кислоти і з солями виводиться нирками.

Гіпокаліємію викликає ультрафіолетове опромінювання. При проносах, ацидозах, блюванні та деяких токсикозах відзначаються значні зміни в обміні калію внаслідок втрати великої кількості позаклітинної рідини.

На зниження осмотичного тиску організм відповідає віддачею калію з клітин, тому розвиваються гіпокаліємія і гіпокалія (нестача калію в організмі). Гіпокалія не завжди виникає одночасно з гіпокаліємією. При значних втратах рідини внаслідок згущення крові може бу-

ти відносна гіперкаліємія. У разі захворювання нирок через утруднення виділення калію іноді буває абсолютна гіперкаліємія.

При рослинному харчовому раціоні калію в організм надходить дуже багато, але його концентрація в сироватці крові не змінюється. Це пояснюється високою здатністю нирок концентрувати іони калію, а надлишок швидко виводити з сечею. Таким чином, внаслідок введення в організм значної кількості солей калію збільшується діурез.

Одночасно підвищується виділення з сечею солей натрію. У зв'язку з цим при харчуванні переважно рослинною їжею, багатою на солі калію, виникає підвищена потреба у вживанні солі.

Солі кальцію. Порівняно багато їх у капусті, моркві, салаті, зеленій цибулі, зеленій петрушці, горосі, кизилі та абрикосах.

Солі кальцію входять до складу всіх клітин і плазми крові. Вони сприяють зсіданню крові. Іонізований кальцій потрібен для підтримки нормальної нервово-м'язової збудливості. Діє протизапально, десенсибілізуюче при алергічних захворюваннях.

На концентрацію кальцію в крові дуже впливає наявність неорганічних фосфатів, карбонатів, калію і магнію. Кількість кальцію в сироватці крові значною мірою залежить від вмісту в ній білків, бо близько 50 % кальцію міститься у білках крові. Зменшення і збільшення концентрації білків до певної межі відбувається паралельно зі зміною вмісту кальцію при хронічному гломерулонефриті та пієлонефриті, де гіпокальціємія розвивається як наслідок затримки органічних фосфатів у крові. Призводить до гіпокальціємії лікування адренокортикотропними гормонами та їх аналогами.

У рослинах виявлені нерозчинні у воді кремнієві сполуки: одні з них містяться в клітинних оболонках, інші — переважно в клітинній рідині. Для лікування більш важливі кремнієві сполуки, які розчиняються у воді не в колоїдальному стані, а подібно до фізіологічних розчинів, бо лише в такій формі вони можуть всмоктуватися в травній системі.

Як правило, незначна кількість кремнієвих сполук є у багатьох рослинах, але в окремих (хвощ, жабрій, водяний перець) їх дуже велика кількість. У крові людини постійно є ці сполуки. Багато їх у шкірі, слизовій оболонці, у підшлунковій залозі, а найбільше — в сполучній тканині, що виникла на місці пошкоджень чи запальних процесів.

Після всмоктування в кишках кремнієві сполуки потрапляють у кров'яне русло, збільшуючи в'язкість крові. Ця дія настільки виражена, що може зменшити або навіть затримати внутрішні кровотечі у нирках, сечовому міхурі, кишках, легенях, матці, не викликаючи змін артеріального тиску.

Кремнієві сполуки впливають на стінки кровоносних судин, в основному капілярів, зменшуючи їх проникність. Найчастіше вони виступають у ролі протизапальних засобів. Досягаючи з током крові різних органів, кремнієві сполуки впливають на їх опірність, що сприяє регенеративним властивостям.

Згадані властивості дали підставу використовувати препарати кремнієвої кислоти для лікування туберкульозу, особливо легенів та сечостатевої системи. При цьому швидко згасають запальні явища, зменшуються кровотечі з каверн, зникають набряки. Як результат — збільшується загальна опірність організму, оздоровлюється уражена тканина. Спостереження підтверджують, що при тривалому прийманні кремнієвих сполук поліпшується загальне самопочуття, з'являється апетит, зростає маса тіла, зникає нічне потіння.

Збільшення в організмі кремнієвих сполук підсилює фагоцитоз, а при дослідженні мокроти чи сечі виявляються дегенеровані мікобактерії туберкульозу. Між іншим, при туберкульозі організм збіднюється

на кремній, багато якого виділяється з сечею. Тому треба приймати лікарські рослини, багаті на кремнієві сполуки, тривалий час. Порівнюючи синтетичні препарати кремнієвих сполук з засобами рослинного походження, учені встановили, що останні багато активніші (можливо тому, що їх дію підсилюють синергічні речовини — флавони, дубильні сполуки).

Антибіотичні сполуки. Як свідчать дослідження останніх років, антибіотичні сполуки виділяються не лише нижчими організмами, а й квітковими рослинами, з яких одержують багато лікувальних речовин. З хімічного погляду — це дуже різнорідні сполуки, найчастіше серед яких зустрічаються безазотні, інколи лактони (наприклад, протеанемоніни, похідні сірки та нафтохінони), групи дубильних речовин і флавонів. Більшість з цих сполук характеризується антибіотичною активністю, але виділити їх у чистому вигляді не вдалося.

Антибіотики знайдені в багатьох рослинах (лопух великий, пижмо, росянка круглолиста, чорниця, брусниця, часник, подорожник великий, хміль, сон-трава, чистотіл, коров'як, лабазник в'язолистий, пасліН, безсмертник). Впливають вони хвороботворно на самі рослини і на різні мікроорганізми, що живуть у землі, мають виражену дію проти бактерій, небезпечних для людини (наприклад, проти стафілококів, стрептококів, мікобактерій туберкульозу). За допомогою томатину інколи знищують певні гриби, що паразитують у людей і тварин (епідермофітони).

Рослинні антибіотики застосовують у народній медицині віддавна для внутрішнього і зовнішнього вживання при гнійних запальних процесах. Наприклад, лопух має в своєму складі кристалічну лактонову сполуку, яка надзвичайно сильно, навіть у розведенні 1 : 14 500, гальмує ріст грампозитивних мікроорганізмів. Тому коріння і листя цієї рослини дуже широко використовують при опіках, гнійних ранах, гострому і хронічному пієлонефриті, циститі.

За останні десятиріччя антибіотики рослинного походження знайдені в коренях дев'ясилу високого, звіробою, у квітах безсмертника. Це дало можливість використовувати препарати згаданих рослин при хворобах печінки і сечових шляхів.

Особливо цінні антибіотики вищих квіткових рослин, які містять у своєму складі корисні лікарські речовини — фітонциди.

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ, ВИКОРИСТОВУВАНІ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ СЕЧОВИХ ОРГАНІВ

Гострі та хронічні запальні процеси сечових шляхів

Барбарис звичайний, або кислянка (Berberis vulgaris L.). Російська назва — барбарис обыкновенный. Росте дуже розгалуженими кущами серед чагарників, на узліссях. Гілки вкриті трироздільними колючками, кора жовтувато-сіра. Листя почергове продовгувате, пилчасто-зубчасте, звужене в черешок. Квітки зібрані у грона, чашолистки з жовтими пелюстками. Плоди — довгасті червоні ягоди, кислі на смак, достигають у вересні-жовтні. Цвіте рослина у травні-червні.

Кору, квітки, листки збирають навесні, після цвітіння. Ягоди — восени. Корені — рано навесні або пізньої осені.

Хімічний склад. Кора, корені та листя барбарису багаті на алкалоїди: берберин, бербамін, леонтин, оксиакантин. Листя містить токо-

феролу ацетат та ефірну олію. У ягодах — яблучна, лимонна, винно-кам'яна та інші кислоти.

Дія. Сечогінна, жовчогінна, заспокійлива, протизапальна і антиспастична.

Спиртові настойки листя барбарису діють кровоспинно і протизапально. Водночас знижують артеріальний тиск, підсилюють сечовиділення. При запаленні жовчного міхура препарати з барбарису поліпшують відток жовчі і зменшують біль.

Доведено, що алкалоїд берберин значно посилює кровообіг у паренхіматозних органах; це дуже важливо при захворюваннях нирок та печінки. У таких випадках використовують водний настій коріння та кору.

У народній медицині застосовують кору та коріння барбарису при сечо- і жовчнокам'яній хворобах, жовтяниці, водянці, ревматизмі, ягоди — як сечогінний, жовчогінний та депуративний засоби. Вони досить корисні й при виразковій хворобі, проносі, геморої, скорбуті та неврастенії.

Застосування. Кору барбарису використовують у сумішах лікарських трав для лікування гломерулo- та пієлонефриту, геморагічного циститу.

При гострому циститі, що супроводжується мікрогематурією, беруть 1 чайну ложку сухої кори барбарису та 1 столову ложку шишок хмелю і настоюють 4 год у 2 склянках окропу. Потім проціджують і п'ють ковтками кілька разів протягом доби.

Безсмертник, цмин пісковий (Helichrysum arenarium L.). Російська назва — цмин песчаный. Рослина з родини складноцвітих, трав'яниста. Росте на піщаних грунтах — у соснових лісах, на узліссях та лісових галявинах, по сухих схилах. Стебла до 40 см завдовжки, поодинокі або групові. Листя, як і стебла, вкрите білим пухом, продовгувато-еліптичне; нижнє поступово звужене в черешок. Квіти в невеличких, кулеподібних кошичках, зібрані на верхівці стебла в густе суцвіття у вигляді щитка. Кошички оперізані гладенькими і блискучими лимонно-жовтими або оранжевими листочками. Квіти двостатеві, з жовтими та оранжевими трубчасто-лійкоподібними віночками, що мають покриття з жовтих волосинок. Цвіте рослина в липні-серпні. З лікувальною метою використовують кошички квітів, коли вони добре розвинулись.

У медичній практиці квіти безсмертника додають до складу сечогінних та жовчогінних і інших сумішей, якими лікують папіломатоз сечового міхура. Відвар, рідкий та сухий екстракти застосовують також як жовчогінний засіб при захворюванні печінки та жовчного міхура.

Хімічний склад. Квіти цмину містять флавонові глікозиди, стероїдні сполуки, красильні речовини, жирні кислоти, спирт, інозит та ефірну олію. З флавонових глікозидів останнім часом виділено саліпурпозид, що при гідролізі розпадається на агліконарингенін і глюкозу; ізосаліпурпозид, а також глікозид апігенін, диглікозиди карингенін та кемпферол. До складу ефірної олії входять крезол, вільні кислоти, в тому числі капронова. Стебла і листя безсмертника мають ефірну олію, дубильні речовини та вітаміни С і К.

Дія. Сечогінна, жовчогінна, депуративна, антисептична та знеболювальна.

Застосування. 1 столову ложку квітів відварити в закритому посуді у 2 склянках води, настоювати півгодини, потім процідити. Відвар вживають теплим по півсклянки тричі на день за півгодини до їди протягом 20—25 днів при гострому та загостренні хронічного пієлонефриту.

У народній медицині застосовують відвар квітів. П'ють його при

нирковокам'яній хворобі, хронічних захворюваннях печінки, жовчного міхура та жовчних шляхів.

При жовтяниці вживають в суміші з листям бобівника трилистого, листків м'яти перцевої та насінням кмину.

Береза (Betula L.). Російська назва — береза. Дерева і кущі з цілісними листками. Квіти одностатеві, зібрані в тичинкові та маточні сережки. Цвіте береза у квітні-травні одночасно з розпусканням листя. Розповсюджена по всій лісовій та лісостеповій смузі нашої країни. Росте в листяних і змішаних лісах.

З лікувальною метою застосовують бруньки, молоде листя, сік. Заготовляють бруньки в період набухання, тобто в березні-квітні; листя — у квітні-травні, причому зранку, і сушать у темному місці. Сік збирають поки ще не розпустилися бруньки, роблячи надрізи на стовбурах.

Хімічний склад. У бруньках містяться ефірні олії, смолисті речовини, сапоніни, бетулоретинова кислота, фітонциди, глюкоза і невелика кількість вітаміну С. У листках також є сапоніни, дубильні речовини пірокатехінової групи, смоли, тритерпенові спирти — фоліентріол, фоліентетрол, каротин, невелика кількість нікотинової кислоти та глікозиду бетулозиду. У листі і бруньках виявлено активну бактерицидну речовину.

Дія. Відвар бруньок та листя вживають внутрішньо як сечогінний та жовчогінний засіб; встановлено також, що настій листя добре діє при лікуванні набряків серцево-судинного походження.

Водний настій бруньок рекомендують як антиспастичний, антисептичний та протизапальний засіб. Вважають, що бруньки, листя і сік берези благотворно впливають на обмін речовин в організмі.

Спиртові настойки бруньок та листя берези вживають при хронічних запальних процесах сечового міхура, сечокам'яній хворобі та хронічних захворюваннях нирок, водянці, набряках, виразці шлунка, артеріосклерозі, ревматизмі та шкірних захворюваннях. Настій з молодих листків берези п'ють при серцевих набряках, як сечогінний і потогінний засіб, при альбумінурії, сечокислому діатезі. Березовий сік п'ють по 3 і більше склянок на день. Він діє сечогінно, усуває з організму шкідливі речовини. Особливо показаний він при сольовому діатезі, хронічному калькульозному пієлонефриті та після оперативного видалення сечових каменів з ниркових мисок, сечоводів і сечового міхура.

Застосування. Беруть по 3 столові ложки березових бруньок і молодих листків, настоюють у 3 склянках холодної кип'яченої води протягом доби, п'ють по 100 мл 4—5 разів на день для збільшення сечовиділення. 20 г березових бруньок настоюють у 500 мл 70 % спирту або горілки протягом 14 днів, потім відціджують, фільтрують і зливають у пляшку. Вживають по 15—20 крапель тричі на день в ложці води як діуретичний, протизапальний та знеболювальний засіб при хронічних запальних процесах сечовидільних органів.

Бобівник трилистий (Menyanthes trifoliata L.). Російська назва — трифоль, вахта трехлистная. Багаторічна болотяна рослина з родини тирличевих. Стебло й кореневище повзучі з кільцевими слідами і піхвами відмерлих листків. Листки з довгими черешками, обернено еліпсоподібні, трійчасті. Квіткове стебло голе, до 30 см завдовжки, прямостояче. Самі ж квіти — рожево-білі, зібрані в довгасту китицю. Листя на смак гірке, має запах мигдалю.

Трилистий бобівник поширений майже на всій території помірної смуги нашої країни. Часто утворює суцільні зарості по берегах річок, озер, ставків і торф'яних боліт.

З лікувальною метою використовують листя рослини. Збирають його перед або під час цвітіння (весною чи влітку) і сушать у добре провітрюваному приміщенні.

У науковій медицині водний настій листя бобівника, гіркий на смак, використовують як засіб, що поліпшує апетит, активізує виділення шлункового соку (при зниженій кислотності) і поліпшує травлення.

У народній медицині водний настій та спиртову настойку вживають ще при хворобах нирок (хронічний пієлонефрит), печінки та жовчного міхура, простудних захворюваннях, водянці, набряках та сольовому діатезі.

Хімічний склад. Листя бобівника містить гіркі глікозиди — меніантин та меліатин, ефірну олію, холін, дубильні речовини, пектин, алкалоїд генціанін, флавоноїди — рутин та гіперозид, ефірну олію та речовини, що містять йод.

Дія. Антисептична, протизапальна, сечо- та жовчогінна, депуративна.

Застосування. При сольовому діатезі (оксалурії) п'ють чай із суміші трави бобівника, золототисячника, грициків і листя меліси лікарської. Беруть по 1 столовій ложці складників, змішують. Потім 1 столову ложку суміші заливають 1 склянкою окропу і настоюють 2 год. Вживають по півсклянки тричі на день, за півгодини до їди. Для підкислення сечі беруть по 1 столовій ложці листків бобівника, насіння дикої моркви та 1 чайну ложку ягід ялівцю і настоюють протягом 3 год у 1 склянці окропу. П'ють по півсклянки тричі на день перед їдою.

Бузина чорна (Sambucus nigra L.). Російська назва — бузина черная. Це кущ або невисоке дерево з сірою корою. Належить до родини жимолостевих. Листки супротивні, непарнопірчасті, кожний з яких має 5—7 продовгувато-еліптичних загострених листочків. Квіти жовтувато-білі, пахучі, зібрані в багатоквіткові рівні щитки. Цвіте в травні-червні.

Плоди — ягодоподібні кістянки, чорно-фіолетові, достигають у червні—серпні. Росте в заростях, окопах, біля жител, на узліссях.

З лікувальною метою використовують квіти, кору та плоди бузини чорної. Квіти збирають у період їх повного розвитку, приблизно на початку червня, зрізуючи все суцвіття. Сушать їх на повітрі у затінку, потім відділяють від щитків.

Кору знімають ранньою весною, перед початком сокогону. Плоди — у період повної стиглості (в серпні-вересні) і сушать у печах або добре провітрюваних приміщеннях.

Хімічний склад. У квітках бузини чорної знайдений флавоновий глікозид рутин, дубильні речовини, холін, до 9 % мінеральних солей, органічні кислоти, пентозани, 0,32 % летючої олії, до складу якої входять парафін і терпени, глікозид самбунігрин, що розпадається під впливом емульсину на глюкозу і бензалціангідрин, з якого виділяються альдегіди.

Крім того, в квітках знайдені речовини, які мають спільну будову і дію, подібну до статевих гормонів, та речовини, що діють потогінно.

Кора містить ефірну олію, холін, фітостерин та глікозид ціангідрин (самбунігрин). Хімічні речовини, наявні у корі, своєю дією на організм нагадують дію кофеїну та наперстянки.

У ягодах є органічні кислоти (винна, оцтова, валеріанова, лимонна), 3 % дубильних речовин, цукри, сліди летючих олій, подібних за складом до тих, що є в квітках, амінокислота тирозин, мінеральні солі, які містять йод, антоціановий глюкозид, що гідролізується до глюкози і аглікону самбуцину; вітаміни А і С.

Дія. Квітів, кори і листя — сечогінна, потогінна, протизапальна. Ягоди мають потогінні, послаблювальні та антиспазматичні властивості.

Застосування. Препарати бузини використовують у медичній практиці. Настої та відвари з квітів — при гострому і хронічному циститі, пієлонефриті, ще частіше — у разі захворювання дихальних шляхів, бронхоектазах. Готують чай і п'ють як потогінний засіб. Препарати з

кори — досить ефективний засіб при лікуванні хронічної ниркової недостатності.

Вважають, що в цьому випадку ще активніше діють корені бузини, оскільки водний екстракт з них значно збільшує діурез і знижує відносну густину сечі (J. Muszynski, 1954). У великих дозах кора і корені бузини дуже послаблюють. Ягоди мають досить виражені сечогінні, а ще більше послаблювальні властивості.

У висушеного листя бузини менш виражені діуретичні й потогінні властивості, ніж у коренів і кори, проте хворі краще переносять листя (у нього кращий смак і запах).

Кори бузини чорної 100 г, квітів волошки синьої 50 г, кореня петрушки 50 г; 1 столову ложку цієї дрібно порізаної суміші відварюють у 2 склянках води, випаровують до половини. П'ють 30—40 мл тричі на день при хронічній нирковій недостатності, 2 столові ложки квітів бузини чорної настоюють в закритому посуді в 1 склянці окропу, проціджують і випивають протягом дня за три рази. 5 % відвар листя і кори вживають по 1 столовій ложці тричі на день.

2,5—3 чайні ложки сухих ягід бузини чорної настояти протягом 12 год у $^3/_4$ склянці охолодженої кип'яченої води. Процідити. Вживати теплим 1 раз на день по $^3/_4$ склянки після їди.

Буквиця лікарська (Betonica officinalis L.). Російська назва — буквица лекарственная. Багаторічна трав'яна рослина з родини губоцвітих. Стебло пряме, чотиригранне, заввишки 30—60 см. Листки супротивні, черешкові, продовгувато-еліптичні, м'яко опушені. Квіти великі, яскраво-пурпурові, двогубні, зібрані в колосоподібні суцвіття.

Росте буквиця на низинах, переважно на піщаних та вапнистих грунтах як на європейській території нашої країни, так і на Уралі та Кавказі. Цвіте з червня по серпень.

Для лікування беруть усю наземну частину рослини (стебла, листя, квіти).

Збирають листки і наземну частину буквиці під час цвітіння. Сушать у добре провітрюваних приміщеннях, у затінку.

Хімічний склад. У буквиці лікарській наявні алкалоїди — бетоніцин і турицин, стахідрин — похідний кроліну, смолисті речовини і слизи, дубильні речовини, гіркі сполуки, сліди ефірної олії, холін, органічні кислоти та мінеральні солі.

Дія. Протизапальна, сечогінна, гіпотензивна, седативна.

Застосування. Препарати з трави широко застосовують у народній медицині багатьох країн. Настій з неї регулює і понижує артеріальний тиск, підсилює кровообіг, впливає сечогінно, знеболювально, жовчогінно та послаблювально.

Особливо показане лікування настоями і відварами буквиці при хронічних гломерулонефриті і пієлонефриті з явищами гіпертензії. Із суміші рівних частин трави буквиці та шишок хмелю роблять напар у 1 склянці окропу і вживають на ніч по півсклянки при цистальгії.

Настій трави рекомендують також при простудних захворюваннях, трахеїті, надсадному кашлі з гнійним харкотинням, нервових захворюваннях, 2 столові ложки трави буквиці настоюють 2 год у закритому посуді у 1,5 склянки окропу, потім проціджують. Вживають по 2 столові ложки 3—4 рази на день перед їдою при хронічних гломерулонефритах.

Верба (Salix L.). Російська назва — ива. Дводомні дерева і кущі з черговими цілісними листками і одностатевими без оцвітини квітками, зібраними в сережки. У нашій країні росте понад 170 різних видів верб. Найпоширеніші — верба козяча, біла, крихка, тритичинкова.

З лікувальною метою використовують кору та листя верби. Заготовляють кору верби у квітні-травні з молодих дерев. Сушать у печах або на повітрі без доступу сонця.

Хімічний склад. Кора та листя містять флавонові речовини, глікозид саліцин, до складу якого входять саліциловий спирт і глюкоза, 10—12 % дубильних речовин, вітамін С.

Дія. Лікарські препарати з кори верби, зокрема водний настій, мають антисептичні, протизапальні, знеболювальні, потогінні та заспокійливі властивості.

Найчастіше застосовують відвари з кори верби при простудних захворюваннях, невралгіях, явищах загальної інтоксикації організму після перенесених інфекційних захворювань, пієлонефриту, пієліту, жовтяниці тощо.

У народній медицині НДР настій кори вживають ще при суглобовому ревматизмі, ниркових кровотечах та шлунково-кишкових захворюваннях з виділенням слизу.

Застосування. При гематурії 1 чайну ложку сухої кори настоюють 4 год у 4 склянках охолодженої перевареної води. Вживають по півсклянки 3—4 рази на день перед їдою. При запаленні сечових шляхів беруть 1 столову ложку суміші кори верби, кореня вовчуга колючого і грижниці голої (по 15 г) на 1 склянку окропу, настоюють 1 год і п'ють по 100 мл тричі на день.

Гарбуз звичайний (Cucurbita pepo L.). Російська назва — тыква обыкновенная. Однорічна трав'яниста рослина з повзучими стеблами, що досягають у довжину 10 м. Листки цілісні, покриті колючими жорсткими волосками.

Квітки на ребристих квітоносах, оранжево-жовті (біля 10 см в діаметрі), лійкоподібні. Цвіте у червні-липні. Вирощують на городах і баштанах.

З лікувальною метою використовують м'якуш із достиглого гарбуза.

Хімічний склад. У м'якуші є мінеральні кислоти (фосфорна, кремнієва), залізо, магній, калій, вітаміни С, B_1 B_2, нікотинова кислота, фарбна речовина каротин (провітамін А), в основному криптоксантин.

Дія. Біологічні речовини, що містяться в м'якуші гарбуза, стимулюють загальний діурез та виділення солей з організму (особливо хлоридів).

Застосування. Для виготовлення ліків використовують насіння і м'якуш гарбуза. М'якуш має досить активні сечогінні властивості. Він діє послаблювально на кишки при запорах, підсилює перистальтику. Сік з м'якуша застосовують при хронічному гломерулонефриті та пієлонефриті, при набряках серцевого і ниркового походження, тобто тоді, коли потрібне енергійне видалення тканинної рідини з організму, оскільки діючі середники досить добре впливають на підсилення фільтраційної функції нирок.

Найчастіше м'якуш гарбуза вживають у вигляді каші, звареної на пшоні, рисі та манних крупах з молоком і цукром — на смак.

При хворобах нирок, крім того, іноді вживають м'якуш гарбуза не як їжу, а як ліки у вигляді свіжого соку з сирого м'якуша по півсклянки на добу.

Активну сечогінну дію має відвар з черенків гарбуза (1—3 подрібнених черенків — 15—20 г) — кип'ятять протягом 15 хв у 2 склянках води і вживають протягом дня. Для посилення ефекту в суміш додають 1—2 г трави горицвіту. При вживанні в суміші з омелою відвар знижує артеріальний тиск. Відвар з черенків гарбуза є досить ефективним сечогінним засобом при ниркових і серцевих захворюваннях з набряками, при гіпертензії та порушенні обміну речовин.

Деревій звичайний (Achillea millefolium). Російська назва — тысячелистник обыкновенный. Багаторічна трава з родини кошикоцвітих Стебло прямостояче, високе (20—50 см), покрите листям, закінчується густим суцвіттям — щитком. Квіти білі, рожево-білі чи червонуваті.

Росте на луках, лісових галявинах, на узбіччях доріг тощо. Цвіте з червня аж до морозів.

З лікувальною метою вживають наземну частину рослини — стебла, листя, квіти.

Цілющими властивостями деревію люди користуються віддавна.

Варто зауважити, що пити настій з деревію треба обережно. Тривалий прийом у великих дозах може привести до запаморочення та висипу на шкірі. Отож препарати цієї рослини можна використовувати тільки за порадою лікаря.

Збирають траву, листя і квітки в період цвітіння, в червні—жовтні. При збиранні рослину підрізують приблизно наполовину: листки обривають, коли вони досить розвинені. В квітках цінні тільки кошички.

Сушать у теплому, добре провітрюваному приміщенні, на горищі під залізним дахом.

Хімічний склад. Основною діючою речовиною деревію є ефірна олія (0,5—0,8 %), яка є майже в усіх частинах рослини. До складу олії входить хамазулен — біологічно активна речовина. Крім того, ефірна олія містить 8—10 % цінеолу, 20 % алкоголю, 11—13 % естерових сполук з органічними кислотами, туйон, оцтову кислоту, каріофілен, сугенол та фурфурол, вітаміни С і К, фітонциди. У деяких видах рослини виявлено невеликі кількості азулену.

Рослина має також дубильні речовини, інулін, смолисті та слизисті сполуки, органічні кислоти, аспарагін, елементи ціановодневих сполук, мінеральні солі, гіркий глюкозид ахілеїн, що гідролізується до глюкози, ахілетину та амонію, які здатні підсилювати згортання крові.

Дія. Сечогінна, протизапальна, кровоспинна, знеболювальна та антиалергічна. Препарати з деревію мають дуже виражені сечогінні та потогінні властивості і сприяють нормалізації обміну речовин. Вони збуджують апетит, поліпшують діяльність травних залоз.

Застосування. Водні настої та відвари трави застосовують при сечокам'яній хворобі, запальних захворюваннях сечового міхура, сольовому діатезі (фосфатурії), захворюваннях травної системи, особливо при виразковій хворобі, гастриті, хронічному коліті. Відвари та настої деревію тисячолистого є хорошим кровоспинним засобом при гематурії, викликаній сечокам'яною хворобою. 1 столову ложку сухої трави на 1 склянку окропу. Настоюють протягом 1 год у закритій посудині.

Процідивши, вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день перед їдою.

Змішати 0,15 г порошку з листків деревію і 0,15 г порошку з листя кропиви. Вживати перед їдою по 1 порошку тричі на день як кровоспинний та протизапальний засіб (за В. П. Махлаюком).

Дягель лікарський (Archangelica officinalis Hoffm.). Російська назва — дягель лекарственный. Дворічна трав'яниста рослина, заввишки 1—2 м, із своєрідним неприємним запахом. Стебло пряме, довгасте, дрібно-борозенчасте, голе, гільчасте, світло-зелене. Листки крупні з великими піхвами, які охоплюють стебло.

Квітки дрібні, зібрані у великі зонтики. Плід — плоска двосім'янка з крилами на краях. Кореневище вкорочене, циліндричне, до 5 см завтовшки і до 30 см завдовжки.

Цвіте на другий рік у червні-липні, плоди достигають у липні—вересні.

Росте дягель у вологих місцях, заболочених лісах, на берегах рік, струмків, озер, на заплавних луках. Для лікування використовують кореневища з коренями. Збирають їх навесні на другий рік або восени на перший рік.

Хімічний склад. Кореневища і корені містять біля 1 % ефірної олії, до складу якої входять ареландрен, смоли, віск, гіркі та дубильні ре-

човини, гідрокаротин (ангеліцин) і органічні кислоти (ангелікова, валер'янова та оцтова), фурокумарин.

Дія. Сечогінний засіб та засіб, що підсилює перистальтику кишок.

Застосування. Препарати з коренів та кореневищ дягеля використовують для посилення сечовиділення при хронічному пієлонефриті та нефриті з явищами ниркової недостатності.

Вживають у вигляді чаю (відвару). На 1 склянку води дають 1 столову ложку подрібненого кореня, варять 10 хв і п'ють ложками до 5 разів на день; 20 г кореневищ і коренів настоюють 8 год в 1 л води, проціджують. Вживають по 100 г 3—4 рази на день.

Використовують дягель і в суміші з травою польового хвоща — беруть по 3 столові ложки на 3 склянки води, кип'ятять протягом 15 хв і п'ють по півсклянки 5—6 разів на день.

При нічному нетриманні сечі вживають відвар із суміші (порівну) кореневищ дягелю з листям подорожника ланцетовидного, кип'ятять у 300 мл води протягом 10 хв, охолоджують, проціджують і п'ють по 100 мл 3 рази на день.

Заяча конюшина багатолиста (Anthyllis polyphylla L.). Російська назва — язвенник многолистный.

Для лікування використовують траву цієї рослини.

Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 15—60 см з родини бобових. Вся рослина вкрита шовковистими волосками з жовтим вертикальним кореневищем. Листки непарноперисті з довгастими лінійними цілокраїми нерівними листочками. Прикореневі листки часто без бічних листочків, з одним великим непарним продовгуватим листочком. Головки квіток розташовані попарно на кінцях гілок і мають біля основи обгортку, що складається з пальчастороздільних приквітків. Віночок жовтий, рідше оранжевий. Цвіте в червні-липні.

Росте на узліссях, по чагарниках, на суходільних луках у значній кількості. Зустрічається по всій європейській частині СРСР і на Кавказі.

Збирають у червні-липні.

Хімічний склад. Велика кількість флавоноїдів та вітаміну С.

Дія. Діуретичні, антисептичні та антитоксичні властивості.

Застосування. Настій трави застосовують при діабетичному гломерулосклерозі, гострому та хронічному пієлонефриті, циститі. Для цього готують водний настій з 2 столових ложок з сухих квітів і трави заячої конюшини у 300 мл окропу, настоюють протягом 30—40 хв і вживають по 50 мл 3 рази на день перед їдою.

При діабетичному гломерулосклерозі готують суміші (трави заячої конюшини — 20 г; сушениці болотної — 15 г; лушпайок квасолі — 15 г; трави центурії лікарської — 10 г), настоюють 2 год у 600 мл окропу, проціджують і вживають по 100 мл 3—4 рази на день перед їдою.

Звіробій звичайний (Hypericum perforatum L.). Російська назва — зверобой. Багаторічна трав'яниста рослина з родини звіробійних. Стебло пряме, гіллясте, заввишки 30—80 см. Листки дрібні, сидячі, супротивні, з великою кількістю цяток, які просвічуються. Золотисто-жовті квіточки зібрані у щитки. Цвіте з червня до вересня. Росте звіробій у лісовій, лісостеповій та степовій зонах європейської території нашої країни, а також на Кавказі, в Західному Сибіру та в горах Середньої Азії (здебільшого на луках, галявинах, серед чагарів і обабіч доріг).

З лікувальною метою використовують наземну частину рослини — стебла, листя, квіти.

У науковій медицині звіробій успішно вживають при лікуванні сечокам'яної хвороби. Клінічні дослідження показали, що ефірно-спиртова настойка добре діє при гострих і хронічних колітах. Із звіробою виготовлено препарат іманіл для зовнішнього застосування при опіках, гнійних запальних процесах на шкірі.

У народній медицині екстрактом і настоєм звіробою лікують гострі хронічні запальні процеси сечового міхура, сечокам'яну хворобу, ускладнену пієлонефритом, та мимовільне нічне сечовиділення у дітей. Крім згаданих захворювань звіробій ще застосовують при різних шлунково-кишкових хворобах, водянці, геморої, а також при неспокійному сні та нервових судомах.

Збирають звіробій під час цвітіння, очищають від товстих стебел, а суміш листя, квітів і дрібних верхніх стеблових частин сушать на горищі або на відкритому повітрі.

Препарати звіробою як рослини отруйної слід вживати обережно, невеликими дозами.

Хімічний склад. Трава містить близько 10—12 % дубильних речовин, ефірну олію, каротин, красильну речовину гіперецин, флавоноїди, антоціани, смолисті речовини, рутин, вітаміни С і РР, кверцитрин і кверцетин, цериловий спирт, сапоніни, холін, фітонциди й антибіотики, чим і пояснюється широта спектра лікувальної дії звіробою.

Дія. В'яжуча, антисептична, діуретична, холеретична, кровоспинна, седативна.

Застосування. При гострих і хронічних циститах 10 г сухої трави звіробою (квіток і листків) заварюють у 1 склянці води, настоюють 1—2 год. Вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день після їди. При калькульозних пієлонефритах 15—20 г сухої трави звіробою настоюють у 100 мл 70 % спирту або горілки. П'ють по 30 крапель з водою тричі на день після їди.

Золототисячник, центурія (Centaurium Hill.). Російська назва — золототысячник зонтичный. Трав'яниста рослина з родини тирличевих. Одно-, дво- або багаторічні трави (висотою 15—20 см) з чотиригранними стеблами і супротивними листками. Цвіте з липня до кінця серпня. Квіти дрібні, яскраво-рожеві, зібрані у напівзонтики.

Рослина поширена в помірних та субтропічних зонах нашої країни. Росте на луках, узліссях, галявинах. З лікувальною метою використовують всю наземну частину золототисячника — стебла, листя, квіти.

Хімічний склад. Трава містить глікозиди еритроцентаурин, еритаурин, смолу, дубильні речовини, віск, цукор, ефірну олію, олеанолову та аскорбінову кислоти, біля 0,6—1 % алкалоїдів, серед них генціанін та еритрицин.

Дія. Антисептична, знеболювальна, стимулює секрецію та діяльність травної системи, легка послаблювальна, діуретична та холеретична.

Збирають наземну частину, коли почалося цвітіння, а листки в прикореневій розетці ще не почали жовкнути і засихати. Рослину зрізують біля кореня, тонким шаром розкладають і підсушують, зв'язують у пучки і розвішують для остаточного сушіння.

Застосування. Рослина широко застосовується в народній медицині при хронічних запальних захворюваннях нирок і печінки, цукровому діабеті, хворобах травної системи. Рослина дуже корисна при недокрів'ї та як загальнозміцнювальний засіб, що відновлює сили після хвороб, що супроводилися лихоманкою. 20 г трави настоюють протягом 1 год в 2 склянках окропу, потім проціджують. Вживають по 50 мл настою 3 рази на день перед їдою при хронічному пієлонефриті та гломерулонефриті, коли є явища шлунково-кишкового дискомфорту.

Коріандр посівний (Coriandrum sativum L.). Російська назва — кориандр посевной. Однорічна трав'яна духм'яна рослина з родини зонтичних, 30—100 см заввишки. Листки дво-трипірчасті, не опушені, як і стебло, квіти білі або блідо-рожеві. Плоди — кулеподібні двосім'янки до 4 мм в діаметрі, дозрівають у серпні-вересні. Цвіте протягом червня-липня.

З лікувальною метою використовують насіння коріандру. Культивується коріандр посівний як ефірно-олійна рослина. Дикоростучий коріандр є у Криму, на Кавказі та в Середній Азії.

Хімічний склад. Насіння містить 1,2 % ефірної олії, до складу якої входять ліналол, пінен, лімонен, терпінен, мірцен, феландрен, а також сліди гераніолу, борнеолу, децилового альдегіду та невеличкої кількості естерів ліналолу. Крім того, у насінні є жирна олія, азотисті сполуки, дубильні речовини, органічні кислоти, мінеральні солі, у яких багато кальцію хлориду та кальцію фосфату, смолисті сполуки, холін, флавони.

Дія. Біологічні речовини, що містяться в плодах, стимулюють загальний діурез, жовчовиділення, діють болезаспокійливо та антисептично.

Насіння коріандру збирають у час повного дозрівання (серпень-вересень).

Застосування. З плодів коріандру виготовляють водні настої, спиртові настойки. Беруть 3 чайні ложки насіння коріандру, настоюють 15 хв у склянці окропу в закритому посуді. Вживають по 2 столові ложки 3 рази на день за півгодини до їди при хронічному гломерулонефриті з явищами азотемії.

Кріп запашний (Anethum graveolens). Російська назва — укроп огородный. Однорічна рослина із родини зонтичних. Стебло кругле, пряме, 50—120 см заввишки. Листки розсічені на лінійно-ниткоподібні долі. Квіти дрібні, жовті. Плоди — плоскоеліптичні двосім'янки, 3—5 мм довжини, 2—4 мм ширини.

Росте кріп майже по всій території Радянського Союзу. Як правило, розводиться на городах, дикоростучий — часто біля жител, на узбіччях доріг.

З лікувальною метою використовують траву і насіння рослини. Збирають її у червні — серпні, насіння — в серпні-вересні.

Хімічний склад. Вся рослина містить дуже пахучу ефірну олію. До складу її входять карвон, дилапіол, феландрен, лимонен та ряд інших речовин. У насінні також є ефірна олія та близько 20 % жирної олії. У свіжих стеблах та листі наявні флавоноїди (кверцетин, ізорамнетин, кемпферол), каротин, вітамін С, фітонциди та ефірна олія.

Застосування. Широко використовують рослину у народній медицині. Вона збуджує апетит, поліпшує травну діяльність шлунка та кишок, підсилює виділення сечі, стимулює діяльність молочних залоз, нормалізує діяльність стомленого серця, розширює коронарні судини, знижує артеріальний тиск тощо.

Настій трави кропу застосовують як сечогінний засіб при запальних процесах у сечовому міхурі, при піску в нирках, ниркових коліках, затримці сечі. При сольових діатезах 2 чайні ложки подрібненого насіння настоюють 10 хв у 2 склянках окропу в закритому посуді. Процідивши, вживають по півсклянки тричі на день за 30 хв до їди.

Суміш: мелене насіння кропу — 2 столові ложки, порошок кореня, бузини трав'янистої — 3 столових ложки, порошок верблюжої трави — 1 столова ложка, порошок алое — 1 столова ложка. Столову ложку цієї суміші заливають склянкою окропу на 30—45 хв: вживають по 1 столовій ложці тричі на день (О. П. Попов, 1965).

Липа серцелиста (Tilia cordata mill.). Російська назва — липа мелколистная. Дерево з серцеподібними дрібнозубчастими листками, пахучими квітами та плодами-горішками. Цвіте в червні—серпні. Росте липа в лісовій та лісостеповій зонах європейської частини СРСР, на Кавказі, в Західному Сибіру.

Для лікування використовують бруньки, листя, цвіт, кору та насіння. Липовим цвітом віддавна користуються в народній медицині. Настій липового цвіту ефективний при захворюваннях нирок, сечового

міхура, дихального апарату, при кашлі, нежиті, бронхіті. Слизистий відвар липового листя вживають при різкому болю у шлунку та сечовому каналі. Подрібнені свіжі бруньки чи свіже потовчене листя липи використовують зовнішньо (протизапальний, болезаспокійливий та пом'якшувальний засіб) при опіках, запальних затвердіннях, виразках, а також при маститах. Протизапально і знеболювально діють примочки з слизуватої речовини, яка утворюється з розвареної молодої кори дерева. Допомагають вони, зокрема, при запаленнях гемороїдальних вузлів та ревматичному і подагричному болю.

Збирають квіти у другій половині червня протягом 10—15 днів під час масового цвітіння, коли спадає роса. Сушити на відкритому повітрі — в добре провітрюваних приміщеннях, під накриттям або на горищі, розкладаючи тонким шаром.

Дія. Потогінна, сечогінна, протиспастична, протизапальна, знеболювальна та відхаркувальна.

Хімічний склад. Цвіт липи містить ефірні олії, дубильні речовини, сапоніни, флавоновий глікозид гесперидин, глікозид таліацин, каротин, вітамін С, слиз та цукристі речовини.

До складу ефірної олії входить сесквітерпеновий спирт фарнезол, що придає цвітові духм'яності. У листі є близько 0,2 % вітаміну С.

Застосування. Беруть 1 столову ложку липового цвіту, заварюють в 1 склянці окропу, настоюють 30—40 хв. Вживають на ніч теплим по 1 склянці або 2—3 рази на день по півсклянки перед їдою.

Лабазник в'язолистий, гадючник в'язолистий, медуниця болотяна (Filipendula ulmaria L.). Російська назва — лабазник вязолистый.

Багаторічна трав'яниста рослина з родини розових. Стебло пряме, високе — до 1 м заввишки, з густим волосистим суцвіттям жовто-білих, іноді кремових запашних квіток. Листки пірчасті (понадрізувані, не округлені), зеленувато-білуваті та повстисті знизу.

З лікувальною метою використовують траву (збирають під час цвітіння — у червні-липні) і коріння (збирають ранньої весни або восени).

Хімічний склад. Трава лабазника містить дубильні речовини, фарбувальну речовину спіреїн, віск, ефірну олію з саліциловим альдегідом, метилово-саліциловий ефір геліотропін, терпени, саліцилову кислоту та вітамін С.

Застосування. Рослину використовують лише в народній медицині — відвари, мазі, як сечогінний засіб при хворобах сечового міхура й нирок, як потогінний і протиревматичний, а також зміцнювальний засіб після перенесення важких захворювань.

Відвар з лабазника в поєднанні з кропивою і звіробоєм тамує сильний біль у сечовому міхурі при гострому запаленні його. Завдяки дубильним і саліциловим речовинам, які містяться в цій рослині, її успішно можна застосовувати для лікування захворювань шкіри.

При хворобах нирок і сечового міхура 2 чайні ложки квітів настоюють 3—4 год в 300 мл окропу в закритому посуді. Проціджують, вживають по 50 мл 4 рази на день перед їдою як сечогінний засіб.

Лопух великий (Arctium lappa L.). Російська назва — лопух большой. Дворічна трав'яниста рослина з родини складноцвітих. Висота стебла — понад 1 м, листя широке довгочерешкове, зверху зелене, знизу має колір повсті. Квіти пурпурово-фіолетові, зібрані в кулясті кошички. Обгортка складена з щитоподібних листочків, які загнуті на кінцях гачечками. Цвіте в липні-серпні. Росте як бур'ян поблизу жител, у садах, городах, обабіч шляхів, на полях. Для лікування використовують корені, рідше листя та насіння.

Заготовляти корені краще восени першого року або весною другого року до розвитку цвітоносного пагону. Викопані корені старанно очищають від землі і добре промивають. Потім із них знімають зов-

нішню шкірку, розрізають на частини довжиною 10—15 см, а товщі корені розщеплюють. Сушать на відкритому повітрі або в добре провітрюваних приміщеннях.

Хімічний склад. Корені лопуха великого містять ефірну барданову олію, гіркі та дубильні речовини, глікозид арктиїн, вуглевод інулін (27—45 %), ситостерин і стигмастерин, пальметинову і стеаринову кислоти, антибіотики, велику кількість вітаміну С.

Дія. З народної медицини відомо, що за своєю дією на людський організм ліки з кореня лопуха є сечогінними, потогінними і кровоочисними засобами.

Настій з кореня корисний при сечокам'яній хворобі, хронічному пієлонефриті, циститі, запальних процесах статевих органів. Вживають його і при виразці шлунка, захворюванні суглобів, алергії.

Як сечогінне діє відвар: 2—4 столові ложки сухого кореня кип'ятять у 800 мл води, поки її залишається 400 мл. До відвару додають 2—3 столові ложки меду чи цукру і п'ють по півсклянки тричі на день. Як потогінне вживають склянку підігрітого відвару (О. Я. Губергриц, М. І. Соломченко, 1968).

Застосування. Відвар коренів корисний при різних шкірних захворюваннях і висипах, лишаях, фурункульозі, шкірних сверблячках, а також при випадінні волосся (ванни та обтирання). Свіже або сухе (розмочене) листя лопуха прикладають до опіків та ран.

Льон посівний, або льон довгунець (Linum. usitassimum L.). Російська назва — лен посевной. Однорічна рослина з родини льонових. Стебло довге (70—100 см), гладке, без гілок при землі, з невеликою кількістю коробочок у суцвітті, дрібним насінням (довжина 3,5—5 мм).

Дуже поширена сільськогосподарська культура в Білорусії, на Україні, Поволжі, Північному Кавказі та Середній Азії.

З лікувальною метою використовують насіння, олію, рідше траву.

Збирають насіння восени і сушать на вільному повітрі. Оболонка сім'я гладенька, блискуча, сім'я солодке, без запаху.

Хімічний склад. Сім'я льону містить 40 % жирної олії, оболонка — 6—8 % слизових речовин, до 24 % білків, вітамін С, каротин. Є в ньому також вуглеводи, органічні кислоти, ферменти; у траві — глікозид лімнарин, який при розкладанні утворює синильну кислоту. Слизові речовини льону в гарячій воді набрякають, утворюючи відвар, що має здатність обволікати запалені слизові оболонки і пом'якшувати дію різних подразників.

Застосування. Відвар насіння допомагає при запаленні сечового міхура та ниркових мисок, харчовому отруєнні, загостреннях виразкової хвороби. Свіжою льняною олією лікуються також при каменях у нирках і жовчному міхурі. У таких випадках її вживають по 1 столовій ложці кілька разів на день.

У народній медицині як сечогінний засіб при захворюваннях нирок та сечового міхура вживають настій із 1 столової ложки сухої трави льону в склянці окропу. П'ють його по 1 столовій ложці 3—4 рази на день.

Ціле або подрібнене насіння льону рекомендують при хронічних запорах — по 1 чайній ложці ранком та ввечері, запиваючи теплою водою.

Широко використовується льняне насіння для пом'якшувальних і болезаспокійливих припарок, а розчин слизу — для полоскань, спринцювань, клізм. Для припарок беруть два маленьких мішечки цілого або розмеленого насіння, опускають їх в окріп чи молоко на 1 хв і по черзі гарячими прикладають до ураженої ділянки тіла. Такі ж припарки кладуть на черевну стінку при захворюваннях на хронічний цистит.

Відвар з насіння (для слизу): 1 частина насіння (нетовченого) на 30 частин окропу; інакше — 3 г насіння на 90 мл окропу, або 2 чайні

ложки сім'я на склянку окропу. Збовтувати протягом 15 хв, потім процідити крізь полотно. Випити за один прийом.

Мучниця звичайна, або ведмеже вушко, ведмежа ягода (Arctostaphylos uva ursi L.). Російська назва — толокнянка обыкновенная. Вічнозелена, напівкущиста рослина з родини вересових. Листя дрібне, блискуче, обернено еліпсоподібної форми. Квіти дрібні, рожеві, зібрані в пониклі верхівкові китиці. Ягоди червоного кольору, несоковиті, з темно-червоними кісточками.

Росте мучниця в хвойних лісах на пісковому грунті, цвіте з травня до липня.

З лікувальною метою використовується листя рослини.

Збирають його з гілками під час цвітіння, все літо до вересня і сушать на вільному повітрі або під навісом, а вже з висушених гілок обривають листки.

Хімічний склад. Листя мучниці містить глікозид арбутин, що розпадається на глюкозу та гідрохінон, який діє протимікробно і сечогінно. Крім того, у листі є велика кількість дубильних речовин, органічних кислот — галова, елагова, урсолова, хінна, мурашина; мінеральні солі, кверцетин, мірицитин, мірицитрин та невелика кількість ефірної олії.

Застосування. У науковій медицині настій або відвар з листя мучниці використовують як сечогінний та дезинфікуючий засіб, а також при запальних процесах сечового міхура та сечових шляхів (пієліті, циститі, уретриті).

У народній медицині настоєм з листя лікують різні хвороби нирок та сечового міхура, особливо сечокам'яну хворобу і захворювання, викликані порушенням обміну речовин. Настій мучниці вживають також при затримці чи нетриманні сечі, при гематурії та сперматореї.

Настій або відвар листя мучниці застосовують і як місцеві ванни, обмивання і компреси при виразках, гнійних ранах.

На 1 склянку окропу беруть 2 чайні ложки листків мучниці і настоюють 2—3 год. П'ють по 50 мл тричі на день після їди.

При сечокам'яній хворобі роблять суміш з листків полину звичайного (2 г), листків мучниці (3 г), трави хвоща польового (2 г), насіння дикої моркви (3 г) і насіння кропу (2 г), настоюють у 2 склянках води протягом 12 год в духовці; кип'ятять 5 хв і п'ють по півсклянки 4 рази на день через 1 год після їди (М. А. Носаль).

М'ята перцева (Mentha piperita L.). Російська назва — мята перечная. Багаторічна трав'яниста рослина з родини губоцвітих. Стебла чотиригранні, гіллясті, вкриті короткими темно-фіолетовими волосками. Листки коротко-черешкові, довгасті, темно-зелені зверху, світло-зелені знизу. Квітки дрібні, блідо-фіолетові, зібрані в колосоподібне суцвіття. Росте в садах, городах. Розводять її і як лікувальну рослину. Цвіте у червні-липні.

Збирають листя в період цвітіння. Сушать швидко, але не на сонці. Після сушіння листки обривають, сортують і складають у ящики.

Хімічний склад. Листя м'яти багате на різні речовини: 1—2,5 % ефірної олії, у якій немало ментолу та терпенів, 6—12 % дубильних речовин, а також гіркоти.

Застосування. У науковій і народній медицині перцеву м'яту застосовують у препараті ментолі, який добувають з олії м'яти, а також як настойку і м'ятну воду. Використовують і листя рослини. Воно входить до різних сумішей, котрі поліпшують діурез.

Ліки з наземних частин м'яти, багатих на ефірну олію, збуджують і поліпшують травлення, сприяють зменшенню нудоти, мають сечо- та жовчогінні властивості. М'ятні краплі і водний настій з листя м'яти вживають при спазмах шлунка і кишок, пониженому травленні. У суміші з іншими лікарськими рослинами (сечогінними, солерозчинними)

перцева м'ята вживається при циститі, пієлоциститі та сечокам'яній хворобі.

При гострому циститі з різко вираженим больовим синдромом 5—10 г листя заварюють у 200 мл окропу. Процідивши, вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день за півгодини до їди.

Омела біла (Viscum album L.). Російська назва — омела белая. Кущова рослина із родини ремнецвітникових. Гілочки зелені, дерев'янисті. Листя товсте, цільне або лускоподібне, зелене.

Квіти жовтувато-зелені, зібрані по 5—6 штук у щиток або несправжній напівзонтик. Плоди — несправжні ягоди білого кольору з насінням, зануреним у слизувату клейку масу.

Омела належить до рослин-паразитів, поширених у південних та західних смугах європейської частини Радянського Союзу. Росте на тополі, клені, березі, липі, дубі, дещо рідше на хвойних деревах.

Збирають омелу білу (бажано молоді стебла з листям) пізно восени або взимку й сушать без плодів, бо вони отруйні.

Хімічний склад. Листя омели білої містить холіноподібні речовини — ацетилхолін і пропіонілхолін, олеанову кислоту, алкалоїди, віскотоксин, що складається з амінокислот, аміни віскальбін, норвіскальбін, віскамін, тирамін, β-фенілетиламін, інозид, спирти пініт, квебрахіт, урсолову кислоту, жирну олію і ксантофіл.

Застосування. Препарати з омели — відомий кровоспинний засіб при легеневих, маткових та ниркових кровотечах, гіпертонічній хворобі, стенокардії, атеросклерозі, що супроводжується запамороченням і головним болем.

Встановлено (С. О. Томілін), що омела біла активно збільшує діурез з посиленим виведенням із організму продуктів азотистого обміну. Тому її можна використовувати при нефриті (особливо інтерстиціальному) та атеросклерозі з затримкою азоту. Добре діють препарати з омели при пієлонефриті, що протікає з гіпертензією, набряками, наявністю білка в сечі та залишкового азоту в крові (М. І. Соломченко). Деяким хворим легшало після вживання настою свіжого листя рослин.

Ліки з омели застосовують у народній медицині при гіпертензії. Вони добре знижують артеріальний тиск, поліпшують загальний стан та сон хворих, зменшують дратливість, головний біль та підвищують працездатність.

При нефрогенній гіпертензії 10 г листя заварюють у 200 мл води, кип'ятять 5—6 хв, настоюють і п'ють по 1 столовій ложці тричі на день після їди.

Проф. С. О. Томілін рекомендує вживати хворим з гіпертензією цього походження порошок з листям омели по 0,5—2,0 тричі на день.

Осока (Carex L.). Російська назва — осока. Багаторічна трав'яниста рослина з родини осокових. Листя лінійне піхвоподібне, часто гостре по краях. Висота — 15—100 см. Росте на болотистих луках, по берегах річок і озер, утворюючи здебільшого чисті зарості, а також у лісах, степах, пустелях. Зустрічається майже по всій території СРСР.

З лікувальною метою використовують кореневища з корінням рослини, яке збирають пізно восени. Викопують, миють у холодній воді, сушать у печах.

Хімічний склад. Осока піскова ще добре не вивчена. Але відомо, що кореневища рослини мають дубильні та слизуваті речовини, смолу, ефірну олію, а деякі й кумарин.

Застосування. Осока піскова досить широко використовується в народній медицині. Її кореневища з коренями діють сечогінно, потогінно, знеболювально і трохи послаблювально. Водний настій кореневища вживають при циститі, пієліті.

При гострому циститі 20 г кореневищ з коренями варять у 4 склянках води у закритому посуді до тих пір, поки не википить рідина до

половини. Потім відвар настоюють 2—3 год, проціджують. Вживають по 50 мл 4 рази на день.

Перець водяний, гірчак перцевий, собачий перець, почечуйник (Polygonum hydropiper L.). Російська назва — водяной перец. Однорічна трав'яниста рослина з родини гречкових. Стебло прямостояче, гіллясте, під осінь червонувате, висотою до 70 см. Листки блискучі, з золотистими цятками або з чорними плямами; за формою довгастоланцетні, гострі чи тупуваті, по краях хвилясті, з короткими війками. Квіти дрібні, рожево-зеленуваті, зібрані у довгі, звислі, переривчасті та колосоподібні суцвіття. Плоди — коричневі зернівки, з одного боку опуклої форми.

Росте перець водяний на вологих грузьких луках, берегах річок, ставків, поблизу ровів по всій території нашої країни.

З лікувальною метою використовують лише траву рослини. Її заготовляють під час цвітіння (у червні-липні), зрізують її на висоті 10—15 см від землі.

Хімічний склад. Трава містить у своєму складі велику кількість дубильних речовин, ефірну олію, органічні кислоти (мурашину, оцтову, яблучну, валеріанову, полігонову), глікозид, що прискорює згортання крові, рамнезин, ізорманетин, кверцитрин, кверцетин, гіперозид, кемпферол, флавоновий глікозид рутин, що сприяє зменшенню проникності та ламкості кровоносних капілярів, фітостерин, цукри, вітамін С, значну кількість вітаміну К та вітаміни А, D, Е. Рослина отруйна.

Застосування. У науковій медицині водяний перець введений у Державну фармакопею і широко рекомендується лікарями при різних внутрішніх кровотечах, хронічному запаленні матки, надмірній чи болючій менструації.

У народній медицині ліки з рослин вживають при захворюваннях сечового міхура (геморагічному циститі), сечокам'яній хворобі, водянці, геморої та проносі. Зовнішньо — сидячі ванни при геморої, як болезаспокійливу припарку при екземі, запальних набряках.

При геморагічному циститі 1 столову ложку трави настоюють протягом 1 год у склянці окропу в закритому посуді. Процідивши, вживають по 1 столовій ложці тричі на день перед їдою.

Петрушка посівна (Petroselinum sativum Hoffm.). Російська назва — петрушка огородная. Дворічна рослина з родини зонтичних. Стебло пряме, борозниcте, з'являється на другий рік. Листки зверху блискучі, нижні — двопірчасті, клиноподібні, оберненояйцеподібні, верхні — потрійно розсічені, з суцільними вузьколанцетними частками. Квітки в складних зонтиках із загальною обгорткою багатьох квітконасінних стебел: зубці чашечок непомітні, пелюстки зеленувато-жовті.

Плоди петрушки — яйцеподібні, двосім'яні, отиснуті з боків; насіння гладеньке, дрібне, сіро-зелене. На смак рослина гіркувата, пряна.

З лікувальною метою використовують корінь, листя і насіння петрушки.

Листя заготовляють і сушать у липні-серпні, корені — в серпні-вересні, насіння — з липня до вересня.

Хімічний склад. Сім'янки петрушки посівної мають ефірну олію, до якої входять α-пінен, алітетраметоксибензол, бергаптен, кумарин, апіол та міристицин. Апіол та міристицин можуть викликати підсилене скорочення гладеньких м'язів. Крім ефірної олії у насінні містяться глікозид апіїн, смолиста речовина та флавоноїди. У листі петрушки є каротин, лютеолін, апігенін та вітамін С.

Застосування. Препарати з петрушки популярні в народі як сильний сечогінний та потогінний засіб, при сечокам'яній та інших хворобах сечових органів, водянці та набряках серцевого походження.

Для лікування недуг сечовивідної системи здебільшого використовують насіння рослини.

При сечокам'яній хворобі 1 чайну ложку розтертого насіння петрушки настоюють 8 год у 2 склянках холодної перевареної води у закритій посудині. Вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день за півгодини до їди (В. П. Махлаюк, 1973).

Підбіл звичайний, мати-й-мачуха, білокопитник (Tusilago farfara). Російська назва — мать-и-мачеха. Багаторічна трав'яниста рослина з родини складноцвітих з довгим повзучим і гіллястим кореневищем. Цвіте підбіл з ранньої весни до кінця квітня. Його жовті квіти схожі на квіти кульбаби. Наприкінці цвітіння з'являються довгочерешкові листки. Спочатку вони вкриті легеньким пушком з обох боків, пізніше — тільки з нижнього. Росте підбіл здебільшого по берегах річок та по ярах.

У медицині застосовують листя цієї рослини, рідше — квіти.

Листя збирають на початку літа, обриваючи до половини черешки, квіти — на початку цвітіння, в суху і ясну погоду, зрізаючи ножицями кваткові кошички біля самої основи. Сушать на горищах, розкладаючи в один шар, білим боком догори.

Хімічний склад. Рослина містить значну кількість сірки, глікозиди (гіркий тусилягін), каротиноїди, слизисті та дубильні речовини, ефірну олію, ситостерин, сапоніни, органічні кислоти (галову, яблучну, винно-кам'яну), полісахариди та декстрин. У квіткових кошичках є фарадіол, арнідол, тараксантин, фітостерин, пігментні речовини.

Застосування. У науковій медицині підбіл поки що не використовують, зате в народній — відомий здавна. Ліки з рослини діють протизапально, стимулюють секреторну діяльність різних залоз, діють дезинфікуюче при запальних процесах у нирках і сечовому міхурі (дія слизу, ефірної олії, сапонінів, органічних кислот та полісахаридів).

20 г листя або квітів настоюють в 1 л окропу протягом 1,5—2 год. Вживають по 100 мл 4 рази на день.

При туберкульозі легенів та скрофульозі вживають свіжий сік — по 1 столовій ложці 5 разів на день. Цей же сік при нежиті втягують у ніздрі або закапують по 2—3 краплі в кожну ніздрю.

Підмаренник справжній (Gallium verum L.). Російська назва — подмаренник настоящий. Багаторічна трав'яниста рослина з родини маренових. Стебла тонкі, ребристі, заввишки 15—80 см. Листя темно-зелені, загострене, розташоване у вигляді розеток по 18 штук. Квіти дрібні, золотисто-жовті, зібрані в довгасті густі китиці. Цвіте у червні-липні. Росте на луках, вигонах, у негустих гаях по всій європейській частині СРСР.

З лікувальною метою використовують стебла, листя і квіти рослини. Їх заготовляють під час цвітіння у червні-липні. Сушать без доступу сонця. Зберігають у паперових або дерев'яних ящиках.

Хімічний склад підмаренника не вивчений. Відомо лише, що він містить глікозид асперулозид, вітамін С, пігментні речовини.

Застосування. Рослина досить широко використовується в народній медицині. Вона має сечогінні, протизапальні, знеболювальні, кровоспинні, депуративні та ранозагоювальні властивості, добре впливає як заспокійливий засіб при нервових недугах.

Настій трави разом з квітками вживають при хворобах нирок, печінки, шлунка, водянці, шкірних і різних нервових захворюваннях. З цією ж метою п'ють ще й свіжий сік підмаренника.

Відвар трави підмаренника використовують також для ванн, обмивань, примочок та компресів при лускатому лишаї.

При гострому пієліті та гострому циститі 2 столові ложки сухої трави з квітами підмаренника настоюють 6—8 год у 2 склянках окропу. Процідивши, п'ють по 100 мл тричі на день через 20—30 хв після їди.

Полин звичайний, або чорнобильник (Artemisia vulgaris L.). Росій-

ка назва — полынь обыкновенная. Багаторічна трав'яниста рослина з родини складноцвітих. Стебло гіллясте, брудно-фіолетове. Листя пірчасто-роздільні, зверху темно-зелені, знизу біло-пухнасті. Квіти білі, рожеві або червонуваті, зібрані в дрібні кошички. Цвіте з червня по вересень. Росте на пустирях і засмічених місцях на вологому грунті.

Для лікування використовують траву (стебла, листя, квіти) та коріння. Заготовляють гілки з квітками й листям під час цвітіння. М'ясисті бокові корені чорнобильника — пізно восени.

Хімічний склад. Трава містить слизуваті та смолисті речовини, каротин, вітамін С, сліди алкалоїдів, ефірну олію, до складу якої входить борнеол, цінеол, туйон. В корінні полину є дубильні речовини, інулін та ефірна олія, у котрій містяться дигідроматрикарійовий ефір та кетон. Це речовини широкого спектру дії.

Застосування. Цю рослину здавна використовують у народній медицині, для лікування захворювань сечових органів.

Настої трави і коріння рослини збуджують апетит, підсилюють діяльність залоз травної системи, заспокійливо діють на нервову систему, зменшують больові відчуття, впливають як легкі снотворні засоби. Їм властиві також потогінна, протиглисна та інсектицидна дії.

Траву полину вводять до складу зборів при гіпертензії. Відвар коріння в білому вині, охолоджений та підсолоджений медом, вживають при туберкульозі легень та захворюваннях дихального апарату.

При цистальгії 1 столову ложку коренів відварюють протягом 20 хв у 500 мл води, настоюють 4 год, проціджують і вживають по 1 столовій ложці тричі на день перед їдою.

Ромашка лікарська, або аптечна (Matricaria cha). Російська назва — ромашка аптечная. Одно- і дворічна рослина з родини складноцвітих. Стебло розгалужене, заввишки 30—45 см. Листя пірчасто-розсічене. Квіткові кошички мілкі, складені з краєвих білих язичкових та серединних жовтих трубчастих квіток. На початку цвітіння квітколоже плоске, потім набуває конусоподібної форми; в середині воно порожнє. Плід — сім'янка. Росте на городах, полях, у садах, на засмічених місцях біля жител, доріг. Культивується також на плантаціях лікарських рослин.

З лікувальною метою використовують наземну частину. Збирають під час цвітіння. Сушать у захищеному від сонця місці.

Хімічний склад. Квіткові кошички ромашки містять гіркі речовини, слиз, камеді, білки, ефірну олію (хамазулен і кадінен), глікозиди, саліцилову, капронову та ізовалеріанову кислоти.

Застосування. Ромашка широко використовується в народній медицині. Водний настій її вживають як сечогінний, жовчогінний, потогінний, протизапальний, болетамувальний та заспокійливий засоби.

Подібно діє і один з різновидів ромашки ромен білий — Leucannthemum vulgare — сечогінно, болезаспокійливо, спазмолітично, потогінно. Відвар трави (листки і квіти) вживають при циститі, нетриманні сечі та як пом'якшувальний засіб.

Крім того, препарати із ромашки використовують при гастриті і виразковій хворобі, гострому і хронічному ентериті. Зовнішньо — промивають гнійні рани, виразки.

Як сечогінний і знеболювальний засіб діє відвар: 20 г сухих квіткових кошичків заварюють у 1 л води, настоюють 1 год. Процідивши, вживають по 200 мл двічі на день.

Рута запашна (Ruta graveolens L.). Російська назва — рута пахучая. Багаторічні трави або півкущі (родина рутових) з пірчасто-розсіченими листками. Квіти дрібні, зеленувато-жовті, зібрані в щітковидне суцвіття на верхівці стебла. Цвіте рута в червні—серпні. Вирощують її у садах і городах як пахучу рослину. В Криму трапляється в дикому стані.

Як лікувальний засіб використовують тільки листя рути, яке збирають, коли вона починає цвісти, сушать у затінку.

Хімічний склад. Рута містить ефірні олії і флавоновий похідний глікозид рутин (який лікує авітаміноз Р), гіркі та дубильні речовини, фурокумарин, суму алкалоїдів.

Дія. Антисептична, знеболювальна, протизапальна, протиспазматична та ранозагоювальна.

Застосування. Рослина здавна використовується в народній медицині (настій) при хворобах сечових органів: пієлонефриті, пієліті, циститі і особливо при гематурії.

Цей настій також підсилює діяльність шлунка та кишок, допомагає при приливах крові до голови, кров'яному застої у внутрішніх органах, при вузлуватих розширеннях кровоносних судин та як заспокійливий засіб при нервовій збудливості.

При гематурії запального характеру 1 чайну ложку сухої трави рути настоюють 8 год у 2 склянках холодної перевареної води, проціджують. Вживають по 100 мл 4 рази на день.

Стокротки багаторічні (Bellis perennis L.). Російська назва — маргаритка. З лікувальною метою використовують квітки.

Рослина належить до багаторічних, трав'янистих з повзучими коренями. Нижні листки на довгих черешках, верхні — майже сидячі. Безлисті стебла несуть поодинокі білі або рожеві квіткові кошички. Цвіте у травні—жовтні.

Ростуть стокротки по луках та гаях, узліссях, пасовиськах. Культивується як невибаглива декоративна рослина біля жител, в садах та клумбах.

Хімічний склад не вивчений. Відомо, що рослина містить інулін та ефірну олію, гіркоти, дубильні речовини, антоксантин, слиз, смоли й органічні кислоти.

Дія. Сечогінна, протизапальна, кровоспинна.

Застосування. У народній медицині препарати з стокроток надзвичайно широко використовуються для лікування запальних процесів органів сечостатевого апарату. Особливо ефективна дія цих препаратів при гострому пієлонефриті, циститі, сечокам'яній хворобі, ускладненій запальним процесом і гематурією.

Для цього беруть на 1 склянку окропу 2 чайні ложки трави стокроток, настоюють 10 хв і п'ють 2 склянки на день.

У суміші стокротки з дубовою корою, травою омели, кропиви, грициків і гірчака перцевого порівну (по 1 столовій ложці) на 1 л окропу готують густий напар, яким у теплому вигляді роблять спринцювання при білях у жінок.

Фенхель звичайний, або кріп волоський (Foeniculum vulgare mill.). Російська назва — фенхель (аптечный укроп). Дворічна трав'яниста рослина з родини зонтикових. Зовні схожа на кріп запашний, але має анісовий запах. Стебло високе, гіллясте, сизого кольору. Листя піхвоподібне, розсічене на довгі ниткоподібні долі. Квіти дрібні, жовті, зібрані в багатопроменеві складні зонтики. Плоди — продовгуваті двосім'янки сірувато-зеленого кольору, солодкуваті на смак із своєрідним ароматом. Цвіте в червні-липні. Розводять у нас лише в Криму.

З лікувальною метою використовують лише насіння рослини, яке збирають тоді, коли воно стає твердим і набуває зеленувато-буруватого забарвлення. Сушать фенхель звичайний у затінку при доброму провітрюванні.

Хімічний склад. Плоди фенхелю містять запашну ефірну олію (4—5 %), яка багата на анетол, терпени, піпен, камфен, феландрен, анісову кислоту та сліди анісового альдегіду.

Дія. Сечогінна, жовчогінна, вітрогінна та відхаркувальна.

Застосування. Завдяки наявності великої кількості ефірної олії та

її дериватів препарати фенхелю дуже ефективні при лікуванні сечокам'яної та жовчнокам'яної хвороб.

Як сечогінний та засіб, що посилює тонус кишок, вживають ще чисту олію по 5—6 крапель 2—3 рази на день. Препарати фенхелю входять до складу різноманітних рослинних зборів: проносного, відхаркувального, заспокійливого.

При сольовому діатезі та хронічному циститі 2 чайні ложки подрібненого насіння настоюють 4 год у 1 склянці окропу в закритому посуді. Процідивши, п'ють по 30 мл 3—4 рази на день за 20 хв до їди.

Фіалка триколірна (Viola tricolor L.). Російська назва — фиалка трехцветная (анютины глазки). У народі побутують ще назви: іван-тамарія, сирітки, зозульки.

Це невеличка однорічна рослина з родини фіалкових. Стебло ребристе, майже чотиригранне, висхідне або лежаче. Листки з прилистками. Квітки різнобарвні — верхні пелюстки темно-фіолетові, бокові по середині й нижні по краях — синьо-фіолетові або блідо-жовті. Цвіте в червні—серпні. Росте як звичайний бур'ян у посівах, здебільшого — в озимині.

Поширена рослина в південній, середній та північній зонах європейської частини СРСР.

На парових полях можна побачити так звану польову фіалку (тільки з білими та жовтими пелюстками), яка у народній медицині використовується, як і триколірна, бо хімічний склад і морфологічні ознаки їх аналогічні.

Траву фіалки збирають під час цвітіння — у червні-липні, зрізуючи стебла на невеликій висоті від поверхні. Сушать у затінку і зберігають у щільно закритих паперових коробках.

Хімічний склад. Трава фіалки триколірної містить рутин (віолакверцитрин), сапоніни, слиз, винокам'яну та саліцилову кислоти, каротин, вітамін С (0,29 %), незначну кількість алкалоїду віоліну та білкові речовини.

У народній медицині настій трави вживають при затрудненому сечовипусканні, гострому і хронічному циститі. Для цього використовується вся наземна частина рослини (стебла, листя та квіти).

Застосування. В сучасній урологічній практиці досить широко використовуються лікарські рослини, які мають протизапальну, антимікробну, сечогінну, седативну, солерозчинну та інші властивості. Діючі чинники цих лікарських препаратів — здебільшого алкалоїди, глікозиди, ефірні олії тощо.

Як засіб, що полегшує діяльність нирок, сечогінний і депуративний при шкірних захворюваннях та авітамінозі, запаленні сечового міхура— беруть по 1 столовій ложці суміші трави триколірної фіалки, череди, листя волоського горіха і листя суниць на 1 л окропу, напарюють і п'ють по півсклянки 5—6 разів на день.

Цикорій дикий, петрові батоги (Cichorium intubus L.). Російська назва — цикорий обыкновенный. Багаторічна трав'яниста рослина з потовщеним веретеноподібним коренем, з прямим, від 30 до 100 см заввишки стеблом. Прикореневі листки виїмчасті, пірчасто-ланцетоподібні; стеблові — ланцетники, гострозубчасті, охоплюють стебло суцільною лійкою. Росте рослина вздовж доріг та ровів, на луках, на берегах річок, на засмічених місцях. Розповсюджений цикорій на всій Україні, на Кавказі та в середній смузі РРФСР.

Для виготовлення ліків використовують усю рослину. Збирають її під час цвітіння, тобто в липні-серпні. Багато авторів віддають перевагу кореням цикорію. Однак наші спостереження дають підстави стверджувати, що вся рослина однаково активно діє на організм. Тому, заготовляючи рослину, немає потреби виривати її з корінням — достатньо наземної частини.

Хімічний склад. Корінь цикорію багатий на інулін та гіркий глікозид інтибін — безколірну желатиноподібну масу, в'яжучі та білкові речовини, пектин, цукор і смолу. Квіти цикорію містять глікозид цикоріїн, який при гідролізі розкладається на ескулетин і глюкозу. В листі та насінні виявлений також інулін, а в самому насінні — протокатехіновий альдегід, алкалоїди. У молочному соку рослини є гірка речовина: лактуцин та лактукопірин, що є моноефірами параоксифенілоцтової кислоти, тараксастерол.

Дія. Ліки з дикого цикорію підвищують сечовиділення, впливають як протимікробний, протизапальний засіб, регулюють обмін речовин, заспокійливо впливають на нервову систему.

Застосування. Настій (1 столова ложка висушеного подрібненого кореня на 1 склянку окропу) п'ють по 50 мл 3—4 рази на день перед їдою. Відвар (2 столові ложки порізаної трави цикорію на 1 склянку води) п'ють по 30—40 мл тричі на день за 15—20 хв до їди, як сечогінне при запаленнях сечових шляхів та сольовому діатезі.

Череда трироздільна (Bidens tripatriata L.). Російська назва — череда трехраздельная. З лікувальною метою використовують траву цієї рослини.

Це однорічна рослина з родини складноцвітих. Росте як бур'ян у вологих місцях, біля річок, струмків, при канавах і болотах. Поширена по всій території СРСР, зокрема й на Україні.

Стебло в цій рослині дуже гіллясте, до 1 м заввишки, пряме. Гілки супротивні. Листки глибоко трироздільні. Квітки жовті, трубчасті, зібрані на верхівках стебел і гілок у плоскі кошички. Кожний кошичок оточений дворядною дзвоникуватою обгорткою. Плід — сім'янники з двома зазубреними чашками.

Хімічний склад. Трава містить дубильні речовини, слиз, гіркі сполуки, ефірну олію, каротин та вітамін С. Рослина містить манган, що переходить у водні екстракти.

Дія. Сечогінна, протизапальна, заспокійлива.

Застосування. Трава череди має сечогінні та потогінні властивості, нормалізує порушений обмін речовин в організмі. Експериментальними дослідженнями доведено, що при парентеральному введенні настойка череди справляє седативну дію, знижує артеріальний тиск і дещо підсилює амплітуду серцевих скорочень.

Застосовують препарати з череди при хронічному пієлонефриті та гломерулонефриті. Для цього беруть трави череди — 10 г, трави триколірної фіалки — 20, кореня лопуха — 15, квіток білої глухої кропиви — 10, квіток деревію — 10, листків чорних порічок — 10, листків суниць — 15, листків мучниці — 30 та березових бруньок — 5. Всю цю суміш настоюють 12 год в 1 л води, потім варять протягом 10 хв на малому вогні. При цьому дотримують дієти: вживають сирі яблука, чорниці, морковний сік, фруктові соки.

Чистотіл великий (Chelidonium majus L). Російська назва — чистотел большой. Багаторічна трав'яниста рослина із родини макових, з пірчасто-розсіченим листям і жовтими квітами. Стебло заввишки 70 см, гіллясте, з рідкими волосками. Плід — довга стручкоподібна двостулкова коробочка, в котрій багато дрібного чорного насіння з гребінчастими відростками.

Сік — гіркий, отруйний оранжево-жовтого кольору. Цвіте чистотіл з червня до вересня. Росте біля жител, огорож, серед чагарників, часто на берегах водоймищ.

Заготовляють рослину наприкінці травня і протягом червня, під час найряснішого цвітіння, інколи — самі верхівки. Сушать швидко, на горищах.

Хімічний склад. Чистотіл містить алкалоїди хелідонін, що за своєю дією близький до папаверину і морфіну, холеретин, протопін та інші.

гірку і красильну речовини хеліфосфоксантин, сангвінарин, хелідонову кислоту, каротин, ефірну олію, вітамін С та інші речовини.

Свіжий сік з трави чистотілу має їдкі властивості і ним користуються для видалення бородавок, інстиляції сечового міхура при виразковому циститі і лейкоплакії. Прийнятий всередину діє як сильний сечогінний і проносний засіб. Водні настої трави використовують у суміші з іншими рослинами як сечогінний засіб. Слід остерігатися тривалого лікування ним у великих дозах, вони можуть викликати нудоту, пронос, пригнічення дихального центру і навіть смерть.

Застосування. Для лікування хронічного циститу, особливо лейкоплакії, 1 столову ложку порізаної рослини настоюють 2 год в 1 склянці окропу. П'ють настій по 100 мл тричі на день після їди протягом 2—3 тижнів. Після десятиденної перерви курс лікування можна повторити.

Ялівець звичайний (Juniperus communis-L.). Російська назва—можжевельник обыкновенный. Вічнозелений хвойний кущ заввишки до 2 м або дерево заввишки до 10 м. Листки (хвоя) гострокінцеві, зверху жолобчасті, світло-зелені з синюватим відтінком. Плоди розташовані на гілках як віночки — це м'ясисті шишки, схожі на чорні ягоди з сизим нальотом. Цвіте ялівець у траві. Росте у гаях, соснових та мішаних лісах, на гірських схилах. Поширений по всій території СРСР.

З лікувальною метою використовують ягоди ялівцю.

Заготовляють цілком достиглі ягоди восени і сушать їх при звичайній температурі у приміщеннях, що добре провітрюються, на горищах і на відкритому повітрі.

Хімічний склад. Плоди ялівцю містять близько 2 % ефірної олії, смолу (біля 9,5 %), до 40 % цукру, віск, жирну олію, органічні кислоти (яблучну, оцтову, мурашину), барвну речовину юніперин. До складу ефірної олії входять пінен, камфен, терпінен, цидрол, феналдрен, борнеол, ялівцева камфора та інші речовини. Хвоя рослини містить біля 2,66 г/л аскорбінової кислоти. Ялівець отруйний.

Дія. Наявність ефірної олії зумовлює сечогінну та антисептичну дію ягід ялівцю. Настій та відвар ягід збільшує виділення сечі, дезинфікує сечові шляхи, покращує секрецію залоз, має протизапальні та знеболювальні властивості. Настій, крім того, вживають як сильний жовчогінний та відхаркувальний засіб.

Застосування. У народній медицині настій ягід ялівцю вживають при хронічному запаленні сечового міхура, хронічному пієло- та гломерулонефриті, хворобах шлунка, печінки, при різних шкірних хворобах.

Внутрішнє вживання ліків з ялівцю вимагає обережності, а при гострому запаленні нирок й зовсім не рекомендується.

Як сечогінний засіб використовують настій або відвар з висушених ягід ялівцю (1 столова ложка ягід у 1 склянці води), який приймають по 1 столовій ложці 4—3 рази на день після їди.

При циститі та бактеріурії беруть 1 столову ложку суміші (порівну) шишкоягід ялівцю, трави фіалки триколірної і кореня любистку на 1 склянку води, варять 15 хв. Протягом дня випивають 1—2 склянки відвару.

Сечокам'яна хвороба

Дезінтегруюча дія багатьох лікарських рослин на мінеральні утворення в сечових шляхах пов'язана з впливом біологічно активних речовин (ефірних олій, органічних кислот, мікроелементів) на pH сечі, що змінює ступінь насичення її кристалоїдами. При підвищенні pH сечі з 6,5 до 7 осад деяких видів фосфатів (апатитів, струвітів) збіль-

шується вдвоє, а при різко кислій реакції сечі вони розчиняються повністю (W. Staehler, 1956).

Стимулюють виведення сечових солей препарати рослинного походження, багаті на органічні кислоти (яблучну, лимонну, виннокам'яну, щавлеву, янтарну, бензойну, саліцилову, мурашину та ін.), які впливають на функцію залоз внутрішньої секреції, на деякі функції кори великого мозку, кислотно-лужну рівновагу в організмі, реакцію сечі, діурез тощо.

Усі описані нижче рослини можна розділити за їх дією приблизно на чотири групи: солерозчинні; сечогінні і ті, що стимулюють перистальтику гладеньких м'язів сечових шляхів; антиспазматичні; протизапальні та дезинфікуючі.

Лікарські рослини з солерозчинними та солегінними властивостями

Амі зубна (Ammi visgana). Російська назва — амми зубная.

Дворічна трав'яниста рослина. Стебло гілчасте, листочки двічі-тричі перисторозсічені, їх дольки тонкі, лінійні або ниткоподібні, загострені, розташовані почергово. Суцвіття — густий складний зонтик на довгому квітконосі. Квітки дрібні, білі, з неприємним запахом. Плоди — сім'янки яйцевидної форми, двороздільні.

Цвіте у червні-липні.

Рослина культивується на Україні, в Молдавії, Краснодарському краї, в Азербайджані. З лікувальною метою використовують насіння.

Хімічний склад. В насінні амі зубної містяться в основному похідні фуранохромону, келлін. Дещо у меншій кількості містяться виснагін, келлінін, аміол, келлінол та висаміол. Крім хромонів, знайдені дегідропиранокумарини виснадин, самидин та флавоноїд акацетин. Плоди містять також біля 0,2 % ефірної олії і біля 20 % жирної олії, у якої майже 50 % складають петрозелінова та бегенова кислоти.

Дія. Спазмолітична.

Застосування. Подрібнене насіння застосовують у вигляді порошку, вживають по 1 чайній ложці 3—4 рази на день при сечокам'яній хворобі, що супроводиться приступами ниркової коліки. Або ще готують напар з 2 столових ложок насіння амі зубної у 300 мл води. Протягом 3—4 год тримають у духовці, поки не випарує половина води. Потім екстракт проціджують, охолоджують і п'ють по 1 столовій ложці 3 рази на день. Екстрактивні речовини справляють селективну спазмолітичну дію на сечові шляхи і рекомендують їх при спазмах сечоводів, відходженні ниркових каменів, нирковій коліці.

Бедринець-ломикамінь, дрібчасте зілля, кізлики (Pimpinella saxifraga L.). Російська назва — бедренец-камнеломка. З лікувальною метою використовують його коріння.

Бедринець-ломикамінь — багаторічна трав'яниста рослина з родини зонтичних. Поширена по всій території України, росте на луках і полях, між чагарниками на узліссях та вздовж доріг. Стебло кругле, подекуди гіллясте, вгорі зі слаборозвиненими листками. Нижні листки перисті, з надрізаними або роздільними листками; стеблові — відділені один від одного. Квіти дрібні, білі, утворюють складні зонтичні суцвіття. Цвіте з червня до жовтня. Кореневище з корінням збирають восени або навесні, сушать у затінених, добре провітрюваних місцях.

Хімічний склад. У бедринці-ломикамені є похідні фурокумарину: близько 0,5 % пімпінеліну, ізопімпінелін та ізобергантен, 0,3—0,5 ефірних летючих масел та сапонінові речовини. Фурокумарини (подібне до фурохромонів), які входять до складу цієї рослини, мають сильну спазмолітичну дію, знімають спазми гладеньких м'язів кровоносних судин, жовчного протоку, сечоводів, а тому їх вживають при жовчнокам'яній та сечокам'яній хворобах.

Дія. Бедринець-ломикамінь нормалізує мінеральний обмін, має сечогінну, спазмолітичну і протизапальну властивості.

Застосування. Препарати з бедринцю-ломикаменю використовують при сольових діатезах, каменях нирок та сечового міхура, захворюваннях печінки, катарах травної системи, він стимулює виділення жовчі. Зовнішньо — при стоматитах, катаральних станах, ангінах. У народній медицині бедринець є улюбленим засобом при ларингітах, а в гомеопатії — при кровотечах з носа, головному болю, а також при лікуванні довго незагоюваних ран.

Відвар бедринцю (15—200 г) вживають по 1 столовій ложці тричі на день.

Настойка: 2 частини кореня рослини на 5 частин горілки, вживати по 30 крапель 4—5 разів на день (при водянці).

При каменях сечового міхура в народі успішно вживають чай з коріння бедринцю, змішаний з чаєм шипшини (порівну), з додаванням чистого меду (1 чайну ложку на склянку вказаної суміші). Вживають такі ліки по 2 склянки на день.

Брусниця, інакше брусличник, брусничник, кам'янка, гогоц, софез (Vaccinium vitis-idaea L.). Російська назва — брусника. Це багаторічна рослина, вічнозелений кущ. Поширена в СРСР у тундрі, по всій лісовій та чорноземній смугах країни, у хвойних лісах. На Україні — в лісових районах та в Карпатах.

Гілочки рослини округлі, густо вкриті білим пушком. Кущики досягають висоти 30 см. Листки вічнозелені, зверху темні, а знизу світло-зелені з чорнуватими ямочками із загнутими краями, товсті. Цвіте брусниця в травні-червні. Квіти білі або блідо-рожеві. Плоди — яскраво-червоні ягоди, на смак кисло-солодкі; дозрівають у липні-серпні.

З лікувальною метою використовують листя та ягоди цієї рослини.

Хімічний склад. У брусниці дуже багато дубильних речовин, 5,5—7 % фенолового глікозиду арбутину, незначна кількість метиларбутину, органічні кислоти (винна, дубильна, хінна, яблучна), інвертний цукор, гіркий глікозид ериколін, що гідролізується до глюкози та ерицинолу, вільні гідрохінон та ерицинол, смолисті речовини, до складу яких входять алкоголь, міристинова, пальмітинова та мелісинова кислоти, 0,5—0,6 % ізокверцетину, мінеральні солі, фітостерол, урсол. У листі містяться глікозиди арбутин і флавонол, значна кількість дубильних речовин та винні кислоти, тому його застосовують як сечогінний засіб при каменях нирок і як в'яжучий засіб при циститі. Фітонциди і бензойна кислота, наявні у брусниці,— сильні антисептики. Тому препарати, до яких входять екстрактивні речовини брусничного листя, застосовують при лікуванні пієлонефритів, циститів.

Дія. Солерозчинна, сечогінна, антисептична, протипроносна, в'яжуча. Лікувальні властивості рослини аналогічні дії листя мучниці, яка і може служити рівнозначним замінником. Відмінною особливістю є те, що листя та ягоди брусниці знижують кількість сечової кислоти.

Застосування. Відвари вживають при ниркових каменях, ревматизмі, подагрі, при гастритах з пониженою кислотністю. Ягоди діють дуже сечогінно.

Відвар з листя п'ють при каменях нирок і жовчного міхура. Готують його з 15 г листків, заварених у 3 склянках води. Випивають за день у 3 прийоми. Цей відвар вважається також корисним при хворобах печінки, він згубно діє на мікроорганізми. Листками брусниці, хоч їм властива сечогінна дія, лікують від мимовільного сечовиділення у дітей.

Вовчуг колючий, вільшина терниста (Ononis spinosa L.). Російська назва — стальник колючий, стальник пашенный. Ця досить поширена рослина росте на луках, межах, біля доріг, рясно цвіте рожевими метеликоподібними квітами, але з неприємним запахом. Її кущі сяга-

ють до 80 см заввишки. Листя і стебла опушені залозистими волосинками, по краях гострозубчасте, клейке, теж з неприємним запахом. Квіти розташовані по 2 в пазусі листка і утворюють на кінцях стебел та бокових гілок густі колосоподібні суцвіття.

З лікувальною метою використовують коріння вовчуга, яке разом з кореневищами рослини викопують восени, очищають від землі й сушать.

Хімічний склад. Вовчуг колючий містить глікозиди сапонінового характеру, ононін, який гідролізується до глюкози й ононетину, 0,02 % ефірних масел із сильною сечогінною дією, гіркоти, алкоголь, онокол, цукри, дубильні речовини, до 10 % мінеральних солей, органічні кислоти (лимонну, яблучну), незначну кількість жирних масел, терпен онокол (оноцерол).

Дія препаратів з вовчуга сечогінна, очисна, особливо добре виявляються сечогінні та солегінні властивості в суміші з плодами ялівцю, збільшується до 100 % виділення з організму хлоридів та азоту.

Застосування. Препарати з вовчуга колючого вживають при гострих та хронічних запаленнях сечового міхура та ниркових мисок, при піску, ниркових коліках, набряках, жовтяниці, артритах обмінного характеру, жовчно- та сечокам'яній хворобах. При сечокам'яній хворобі 20 г кореня вовчуга кип'ятять до $^1/_4$ об'єму у 1 л води, після чого додають 5 г нашатирно-анісових крапель. Пити такі ліки треба по 50 мл тричі на день. Із суміші кореня вовчуга — 25 г, сім'я кропу — 25 г, кореня солодки 25 г, плодів ялівцю — 25 г роблять відвар (або напар) — 1 столова ложка суміші на склянку води. П'ють по 100 мл 4 рази на день.

Горобина звичайна, розмовне рябина, скорух (Sorbus aucuparia L.). Російська назва — рябина обыкновенная. Росте горобина в лісах, гаях, серед чагарників по садах і парках, а також у горах.

З лікувальною метою використовують плоди й листя горобини. Збирати плоди найкраще після перших заморозків, листя — одразу ж після цвітіння.

Хімічний склад. У горобині звичайній є незначна кількість дубильних речовин: цукри, глюкоза і сорбоза (кетогексоза), органічні кислоти — яблучна, лимонна, винна, сорбонова та парасорбонова (отруйна), 6,7 % сорбіту, який переходить у сорбозу, сліди ефірних масел, смолисті речовини, близько 0,04 % сорбітанової кислоти, деяка кількість ціаноподібної речовини, яка виникає від розпаду глікозиду, що є в насінні, 104 мкмоль/л каротину, до 2 г/л вітаміну С, вітамін Р, мінеральні солі, ензими: інвертаза та оксидаза, пектини. Ягоди горобини — це полівітамінна сировина.

Дія. Горобина звичайна має солерозчинну, сечогінну та кровоспинну властивості.

Застосування. Препарати з горобини корисні при хворобах нирок, сольових діатезах, ниркових коліках, проносах, недостатності вітамінів А і С, захворюванні печінки та жовчного міхура (хронічному некалькульозному холециститі). Напар із 30—40 г ягод горобини на 1 л води п'ють по 2—3 склянки щоденно.

Розтерти висушені ягоди і 1 столову ложку цього порошку розвести в 0,5 склянки води, пити тричі на день по 30 мл після їди.

При сечокам'яній хворобі роблять суміш з плодів горобини — 60 г, кореня кінського щавлю — 40 г, з якої готують навар у 500 мл окропу і п'ють по 2—3 склянки на день.

Грицики звичайні, горобинець, куряча гречка, мисочки, зозульник, мішечки (Capsella bursa-pastoris L.). Російська назва — пастушья сумка. Однорічна трав'яниста рослина з родини хрестоцвітих. Росте як бур'ян на полях, біля доріг, поблизу будинків, городів та на засмічених місцях. Стебло прямостояче, заввишки 15—40 см. Нижні листки

зібрані в розетку, довгасті, з трикутними, гострими частками, стеблові листки сидячі. Цвіте з травня до жовтня. Квітки білі, дрібні, в китицях.

Плоди невеликі, трикутні, наче гречка. З лікувальною метою використовують траву цієї рослини. Її збирають під час цвітіння, сушать на відкритому повітрі у затінку.

Хімічний склад. Найважливішими складниками грициків є холін, ацетилхолін, тирамін та флавоновий глікозид діосмін. Виявлено також бурсаціонову кислоту та ізотоціановий глікозид, котрі після розпаду дають летючі речовини, що складаються з органічних сполук сірки, алкалоїдів і сапонінів. У грициках багато мінеральних солей. Крім того, є в них дубильні речовини, вітаміни С і К, фітонциди та ефірні олії.

Дія. Солерозчинна, сечогінна, кровоспинна, в'яжуча.

Застосування. Завдяки лікувальним властивостям препарати з грициків вживають при ниркових, легеневих, маткових кровотечах, а також як засоби, що регулюють обмін речовин в організмі. Корисні грицики і як сечогінний засіб при запальних процесах нирок на сечокам'яній хворобі, особливо при калькульозному пієлонефриті. М. А. Носаль пропонує напар рослини (40—50 г на 1 л окропу) приймати по 50 мл 3—4 рази на день при порушенні обміну речовини, хворобах нирок та сечового міхура.

Дрік красильний, жовтило, дріка, лускало (Genista tinctoria L.). Російська назва — дрок красильный, ракитник. Кущики заввишки від 40 до 160 см, належить до родини метеликових. Росте по узліссях, на пагорбах серед чагарників, на луках, біля лісових доріг. Стебла ребристі, пухнасті, з гілками, спрямованими догори. Листки еліптичні, по краях і вздовж жилок пухнасті. Квіти золотисто-жовті, в довгих густих китицях на кінцях стебел та гілок. Цвіте рослина в червні-липні. Плоди — чорні, трохи зігнуті боби.

З лікувальною метою використовують траву цієї рослини. Збирають її під час цвітіння або пізньої осени.

Хімічний склад. Сировина дроку має в своєму складі декілька алкалоїдів, з котрих найважливішими є спартеїн, ізоспартеїн та сартомнін. Крім того, у ній знайдені глікозиди флавону та енопарину, які гідролізуються до скопаролу та рамнози; окситирамін, який діє як судинозвужувальний засіб; тирамін і тиразін; 0,031 % ефірних масел, 2,2 % мінеральних солей, багатих на марганець, незначна кількість дубильних та в'яжучих складників; смолисті речовини та органічні кислоти.

Дія. Солерозчинна, сечогінна, послаблювальна, заспокійлива, ангіоспастична.

Клінічні дослідження лікувальних властивостей настою із зелених частин дроку (за повідомленням С. С. Землінського) проводились у хворих з гіпофункцією щитовидної залози. Було встановлено ідентичність його дії з дією тиреоїдину, сильний судинозвужувальний вплив препаратів дроку.

Застосування. Препарати з рослини використовуються при сольовому діатезі, недостатньому виділенні хлоридів із сечею та при затримці сечі. Застосовують їх при різних серцевих розладах, порушеннях кровообігу, внутрішніх і зовнішніх кровотечах.

Відвар з 10 г трави на 200 мл води вживають по 1 столовій ложці тричі на день. 15 г сушеної трави дроку заливають холодною водою (0,5 або 2,5 склянки), кип'ятять, випаровуючи до $^1/_3$ рідини.

Настій трави або відвар дроку застосовують при хворобах печінки, при всіх видах жовтяниці, водянці, а також при різних шкірних захворюваннях.

Жабрій (Galeopsidis L.). Російська назва — пикульник. Ця трав'яниста рослина поширена по всій європейській частині СРСР. Росте в

лісах, на пасовиськах, луках. З лікувальною метою використовують наземну їх частину.

Хімічний склад. До 10 % дубильних в'яжучих речовин, незначна кількість флобафенів, фітостерол, жирні кислоти, смолисті та воскоподібні речовини, сапоніни, глікозидові сполуки флавонів, вуглеводи, що утворюють після гідролізу галактозу та пентозу, 10 % кремнеземової нерозчинної і 0,25 % розчинної у воді кислоти, близько 7 % мінеральних солей, до складу яких входять сірка, хлор, кальцій, фосфор, натрій, магній, залізо та карбонати. Рослина має солерозчинну та солевивідну дії.

Жабрій належить до групи рослин, що містять у собі як головний діючий складник кремнекислоту, солі якої легко розчиняються у воді, а тому напари, відвари добре засвоюються організмом.

Давно відомо, що розчинний кремній необхідний для організму. Він підвищує еластичність та пружність тканин, поліпшує мінералізацію уражених запальним процесом ділянок, підсилюючи тим самим загальну опірність організму. Крім цього, солі кремнію діють протизапально, зменшують проникність кровоносних судин та слизових оболонок, сприяють підсиленню вироблення захисних сечових колоїдів, через що їх застосовують з метою запобігання виникнення та з метою припинення дальшого розвитку каменів у сечових шляхах.

Застосовують жабрій для профілактики та лікування сечокам'яної хвороби, а також запалення сечових шляхів.

Застосування. При сечокам'яній хворобі відвар з 50—100 г на 1 л води, п'ють по 1 склянці тричі на день.

Золотушник звичайний (Solidago virga aurea L.). Російська назва — золотая розга.

Багаторічна трав'яниста рослина з високим вгорі гілчастим прямим стеблом. Листки довгасто-еліптичні, зубчасті, черешкові. Суцвіття — кошики, розміщені вздовж верхньої частини стебла у вигляді видовженої вузької волоті, що вкрита золотаво-жовтими квітками. Цвіте з липня до вересня.

Рослина росте по всій території СРСР, за винятком пустель і напівпустель. На Україні росте переважно в лісовій і лісостеповій смугах.

Для виготовлення ліків використовують траву золотушника, збираючи її з квітами.

Хімічний склад. Рослина містить алкалоїди, велику кількість інуліну, в'яжучі речовини, сапоніни, флавоноїди (рутин і кверцитрин), пірокатехінові сполуки біля 15 %, органічні кислоти (кофейна та хлорагенова), ефірну олію 0,3—0,7 % та фарбні речовини.

Дія. Діуретична, жовчогінна, солегінна, антисептична.

Застосування. Золотушник звичайний широко застосовують в народній медицині різних країн. Особливо препарати золотушника вживають при запальних процесах сечових органів (пієлонефрит, цистит). Оскільки ці препарати мають сильно виражену протизапальну дію, то їх призначають навіть у тих випадках, де мікробна флора є стійкою проти антибіотиків. Досить добрий ефект екстракти з золотушника дають при лікуванні сечокам'яної хвороби, ускладненої пієлонефритом. В. П. Махлаюк свідчить про те, що ці препарати мають властивість розчиняти невеличкі камені, видаляти сечовий пісок з ниркових мисок та сечоводів.

Особливо ефективне лікування настоєм з золотушника при сечокислому діатезі. Настої та відвари з рослини застосовують також при запальних процесах у травній системі, ревматичному болю, водянці, подагрі та бронхіальній астмі.

Замість напару можна вживати горілчану настойку листків золотушника у співвідношенні 1 : 3, по 2—3 невеликі склянки. Особливо

рекомендують його людям похилого віку при застійних явищах у нирках, при набряках, сечокам'яній хворобі; як при затриманні, так і при повільному випусканні сечі.

При розладі сечовиділення беруть 2 столові ложки суміші (порівну) трави золотушника звичайного, квіток бузини чорної, трави звіробою звичайного, трави фіалки триколірної (братків) і кореня живокосту на 2 склянки води, варити 15 хв і випивати протягом дня.

Золотушник у вигляді чаю застосовують як сечогінний засіб, а також як засіб, що дезинфікує сечові шляхи,— настій 1 столової ложки трави на 1 склянці окропу п'ють 3 рази на день.

Квасоля звичайна (Phaseolus vulgaris L.). Російська назва — фасоль. Однорічна рослина з довгим витким стеблом із родини метеликових. З лікувальною метою використовують створки (лушпиння). Багато дослідників вважають, що напар із лушпиння квасолі корисний при цукровому діабеті, бо знижує кількість цукру в крові. Досить енергійний сечогінний чинник у різних сумішах. Тому застосовують лушпиння квасолі в народній медицині при зменшеному виділенні сечі або при нагромадженні шкідливих для організму продуктів обміну речовин.

Хімічний склад. Квасоля містить 0,75 % інозиту, 1,16 % сахарози, різні амінокислоти (аргінін, тирозин, лейцин, лізин і триптофан), холін, аспарагін, амід аспарагінової кислоти, алкоголь тригонеліну (бетаїн нікотинової кислоти), алантоїн, органічні кислоти, фітостерол, арабінозу й фруктозу, до 46 % геміцелюлози, що дає після гідролізу галактозу, мінеральні солі, до складу яких входять незначні кількості кобальту, міді та нікелю.

Дія. Препарати з лушпиння квасолі добре діють при порушенні кровообігу з явищами застою, при наявності білка в сечі, сечокам'яній хворобі та каменях сечового міхура.

Застосування. 30—100 г розтертого і настояного протягом 6—12 год в 1 л холодної води лушпиння квасолі кип'ятити 5—10 хв, процідити; після охолодження пити по склянці тричі на день.

Кукурудза, маїс (Zea mays L.). Російська назва — кукуруза. Однорічна культурна рослина із родини злакових. З лікувальною метою використовують приймочки або стовпчики жіночі з косами (волоссям). Приймочки кукурудзи (Stigma maydis) збирають звичайно у липні-серпні, а коси — на цілком дозрілих качанах; сушать у затінку, інколи перетирають на порошок.

Хімічний склад. Кукурудза має в собі 1,88—5,55 % жирної олії, до складу якої входять арахідонова та лінолева кислоти: 0,1—0,2 % пекучої на смак ефірної зеленуватої олії, у якій є до 18 % карвакролу; 2,65—3,18 камедеподібних речовин, які при гідролізі розпадаються на ксилозу, що діє сечогінно; 2,25—2,79 % нерозчинної кислої смоли, що подразнює слизові оболонки; гірку глікозидну речовину (до 1,5 %), сапоніни (до 3,10 %), 11,6—13 % дубильних речовин з пірокатехінової групи; цукор, 4,8—5,2 % мінеральних солей (калій, магній, кальцій), сполуки кремнезему (ситостерол і стигматостерол), сліди алкоголю, вітаміни С і К.

Діє кукурудза сечогінно, кровоспинно, болетамувально, протизапально, жовчогінно та солерозчинно.

При наявності сечового піску, запальних та спастичних явищах у сечових шляхах, каменях нирок, порушенні обміну речовин (особливо мінерального), холециститі та холангіті приймочки кукурудзи досить ефективні в поєднанні з травою льонку звичайного, кореневищами повзучого пирію та коренями цикорію дикого.

Застосування. Настій з 15—20 г кукурудзяних приймочок на півлітра води. Випити протягом дня.

Суміш: кукурудзяних приймочок — 20 г, створок квасолі — 20 г, листя мучниці — 20 г; 40 г цієї суміші кип'ятити 15 хв у 1 л води, процідити. Пити протягом дня за 6 прийомів.

Кульбаба лікарська (Taraxacum officinale). Російська назва — одуванчик лекарственный.

Багаторічна рослина з родини складноцвітих. Росте на луках і полях, у гаях, поблизу доріг і житла як бур'ян. Поширена по всій території СРСР.

Корінь у кульбаби товстий, прямовисний, переходить у коротке, іноді гіллясте кореневище. Листки, що йдуть від основи кореня, численні, ланцетні, звужені до основи, пірчасті, неправильно зубчасті, зібрані в прикореневу розетку. Квіткове стебло порожнисте, на верхівці несе квітковий кошик. Цвіте в травні—липні.

З лікувальною метою використовують корені. Збирають їх восени.

Хімічний склад. Корені і листя містять гіркий глікозид тараксантин, смолу, каучук, полісахарид інулін, цукор, жирну олію, слиз, аспарагін, холін, органічні кислоти, солі кальцію і калію, фарбні речовини — каротиноїди, вітаміни та інші сполуки. Корені містять також тритерпеноїдні речовини — тараксастерол, стерини (ситостерин, стигмастерин), тараксол. У квіткових кошиках та листі містяться каротиноїди — тараксантин, флавоксантин, лютеїн, тритерпенові спирти арнідіол, фарадіол. Листя, крім того, містить сапоніни, вітамін С, залізо, кальцій та фосфор.

Дія. Сечогінна, заспокійлива, протизапальна.

Застосування. Кульбаба широко використовується в народній медицині. Водний настій трави з коренями вживають як депуративний засіб при сечокислому діатезі, хронічному пієлонефриті та циститі, каменях сечового міхура. Найчастіше застосовують у суміші з іншими рослинами. Для цього беруть 1 столову ложку суміші (порівну) кореня кульбаби, кореневищ пирію, трави дроку красильного та листя журавлини на 1 склянку окропу, настоюють протягом 1 год і п'ють щоденно по півсклянки 3—4 рази на день протягом 2 тиж.

При циститі застосовують у вигляді чаю. На 1 склянку окропу беруть 1 столову ложку подрібненого коріння, варять протягом 10 хв та настоюють півгодини. Піють по 100 мл двічі на день — вранці і ввечері.

Настої та відвари з коренів кульбаби застосовують ще як і жовчогінний засіб при хронічному гепатохолециститі та жовчнокам'яній хворобі. Для цього беруть 1 столову ложку суміші (порівну) кореня кульбаби, кореня вовчуга, кори крушини ламкої, квітів нагідок і листків м'яти холодної на 1 склянку окропу, напарюють протягом 10 хв. П'ють по 100 мл тричі на день.

Відвари з коріння кульбаби вживають і при авітамінозі, недокрів'ї, ревматичних та подагричних захворюваннях і особливо при різноманітних хворобах шкіри: висипах, вугрях, фурункульозі.

Медунка лікарська (Pulmonaria officinale L.). Російська назва — медуница лекарственная.

Багаторічна трав'яниста рослина з родини шорстколистих. Росте в лісах у затінених місцях, серед кущів, між чагарниками. Розповсюджена по всій території європейської частини СРСР.

Рослина шершава від коротких жорстких волосків на ній, досягає заввишки 15—30 см. Кореневище тонке, повзуче, темно-буре, з довгими стьожковидними коренями-придатками. Листки темно-зелені, довгастояйцевидні, цілокраї, шорсткі. Квітки зібрані на верхівці стебла у суцвіття. Віночки квіток у верхньому суцвітті червоні, рожеві, потім стають фіолетовими, а після цього синіми — залежно від періоду розвитку квітки. Крім медунки лікарської, є ще медунка темна, яка нічим не відрізняється від лікарської медунки. Цвіте рослина у квітні-травні.

Рвати траву треба під час цвітіння й швидко сушити її, щоб вона не почорніла.

Хімічний склад. Рослина містить слизисті речовини, дубильні сполуки з великою кількістю поліфенолів, сліди алкалоїдів, каротин, вітамін С, рутин і великий комплекс мікроелементів (особливо мангану).

Дія. Сечогінна, кровоспинна, пом'якшувальна.

Застосування. Настій трави вживають при гострих та хронічних пієлонефритах, циститах, особливо при сечокам'яній хворобі, що супроводиться гематурією. Для цього готують простий відвар трави: 10—200 г; вживають по 1 столовій ложці 3 рази на день.

Значно кращий ефект від вживання складного відвару. Змішують порівну медунку, подорожник, шавлію, золотушник та полин, беруть 1 столову ложку цієї суміші на склянку й додають 1 столову ложку меду, варять, проціджують і доповнюють до склянки. Вживають по 1 столовій ложці 3 рази на день, перед їдою (О. П. Попов).

Миколайчики сині, будяк синій (Eryngium planum). Російська назва — синеголовник плосколистый.

Миколайчики сині — багаторічна рослина з родини зонтичних. Росте поблизу доріг, на полях, на піщаному, вапнистому, трохи вологому грунті, між чагарниками — в помірній і теплій смугах європейської частини Радянського Союзу, в тому числі на Кавказі, в Середній Азії та в Західному Сибіру.

Стебло у синіх миколайчиків пряме, гіллясте, заввишки до 30—60 см. Прикореневі листки суцільні, довгасто-овальні, серцевидні, з косими шиповидно-загостреними зарубками; верхні стеблові листки 3—5-роздільні, колючо-зубчасті. Квітки в яйцевидних головках, голубуваті, дрібні, зібрані у щитковидне суцвіття.

Збирають траву під час цвітіння рослини. З лікувальною метою використовують всю наземну частину.

Хімічний склад. Трава цієї рослини містить ефірну олію (0,25 %), сапоніни, дубильні речовини — таніни, флавоноїди.

Дія. Сечогінна, болезаспокійлива, антитоксична.

Застосування. В науковій медицині миколайчики сині використовують як добре випробуваний і ефективний засіб при подразнюючому кашлі та коклюші. Згідно з даними В. Г. Ніколаєвої (1964), водний відвар трави (10 г на 200 мл води) п'ють по 1 столовій ложці 4 рази на день при захворюваннях серця.

У народній же медицині цю рослину давно знають як сечогінний і болезаспокійливий засіб при каменях у нирках та сечовому міхурі, при олігурії та затримці сечі. Для цього готують відвар з 15 г трави у 1 склянці води і вживають по 1 столовій ложці, 4 рази на день.

Досить добрий знеболювальний та діуретичний ефект дає при сечокам'яній хворобі відвар із суміші трави миколайчиків синіх з насінням дикої моркви. Для цього беруть по 2 столові ложки трави миколайчиків і сім'я моркви, напарюють у духовці протягом 2 год в 0,5 л води, проціджують і п'ють по 50 г напару 3—4 рази на день.

Нагідки лікарські. Поширені також назви — календула, крокіс, сердечник (Calendula officinalis L.). Російська назва — ноготки лекарственные. Здебільшого ця однорічна рослина вирощується декоративно. Належить до родини складноцвітих. З лікувальною метою використовують квіти, які зривають із пелюстками і сушать у затінку. Цвіте рослина з липня до кінця вересня.

Хімічний склад. 3,44 % смолистих речовин, 0,13 % гіркот, 6,84 % яблучної кислоти, 3 % календуліну, 1,5 % слизу, 0,2 % летючого масла, сліди саліцилової кислоти; сапоніни, що розпадаються на олеїнову й глюкуронову кислоти, а також на різні каротиноїди (віолаксантин, ліхонен, каротен), інулін, рослинні гормони, естери фітостеролу та жирні кислоти.

Дія. Препарати з квітів нагідок корисно приймати всередину як добрий сечогінний та потогінний чинник, особливо при сечокам'яній та жовчнокам'яній хворобах. Добре діють вони як сечоочисний засіб при сольовому діатезі. Крім того, квіти нагідок використовують при захворюваннях печінки та селезінки, при виразках шлунку, хворобах жіночих статевих органів і навіть як засіб, що затримує (сповільнює) ріст злоякісних пухлин.

Застосування. Відвар квіток нагідок із 10—200 г п'ють 1—3 столові ложки тричі на день.

Суміш: звіробою — 40 г, споришу — 20, цикорію дикого — 30, безсмертника — 40, кори крушини — 30, квітів ромашки — 10, нагідок — 40; 20 г цієї суміші звечора залити сирою водою, настоювати цілу ніч і вранці кип'ятити 5—7 хв, напарювати 20 хв. Вказану порцію випивають протягом дня.

Огірочник лікарський, або огіркова трава (Borago officinalis L.). Російська назва — буранчик лекарственный. Однорічна медоносна рослина з родини широколистих. Росте як бур'ян у південній та середній смугах СРСР, в тому числі на Україні, а також на Кавказі. Зрідка як салатну рослину його вирощують на городах.

Огірочник вкритий цупкими волосками. Стебло з розчепіреними гілками, нижні листки яйцеподібно довгасті, звужені в черешок; верхні — довгасті, обіймають стебло. Квіти голубі, пониклі, на довгих квітконіжках. Цвіте рослина у червні. З лікувальною метою використовують її цвіт і траву.

Хімічний склад. До 30 % слизу, 3 % дубильних речовин, сапоніни, сліди летючих ефірних масел, мінеральні солі, що містять багато азоту (магній, марганець), фосфорна кислота, органічні кислоти (особливо яблучна), які зв'язані з білками та цукрами, а також розчинна кремнієва кислота.

Діє солерозчинно та сечогінно.

Застосування. Препарати з огірочника використовують при всіх захворюваннях нирок, коли виникає необхідність збудження видільної діяльності потових залоз, а також як чинник, що регулює порушений обмін речовин (особливо мінеральний).

Завдяки цінному хімічному складові ця рослина є добрим засобом при різних запальних процесах слизових оболонок, шкіри та хронічних катаральних станах. Напар з 20—30 г огірочника на 1 л води процідити, пити 2—3 склянки на день. Сік огірочника — 10—30 г можна вживати з іншими соками при авітамінозах, порушеннях мінерального обміну.

Перстач гусячий (Potentilla anserina L.). Російська назва — лапчатка гусиная.

Трав'яниста багаторічна рослина з родини розових. Росте по луках, берегах річок та біля доріг. Ця рослина поширена майже по всій території Радянського Союзу.

Стебла перстачу повзучі, дугоподібно піднесені, 10—30 см завдовжки, у колінцях укорінливі. Листки пірчасті, багатопарні, зверху голі, знизу — сріблясто-пухнасті. Квітки з приємним запахом, трохи терпкуваті на смак, 15—20 мл в поперечнику, жовті, на тонких квітконіжках. Цвіте рослина в травні—вересні, її траву збирають під час цвітіння, а насіння — коли воно дозріє.

З лікувальною метою використовують усю траву, зібрану під час цвітіння.

Хімічний склад. Трава і корені містять 5—7 % дубильних речовин, флавоноїди (кверцетин і кверцетрин), холін, гіркі речовини, віск, крохмаль, пігменти, хінну кислоту, значну кількість вітаміну С та мінеральні солі.

Дія. Сечогінна, болетамувальна, кровоспинна.

Застосування. Завдяки антиспастичним та болетамувальним властивостям препаратів з перстачу гусячого, настої та напари з трави вживають при сечокам'яній хворобі. Досить виражена сечогінна дія перстачу, відвареного у молоці. Для цього беруть 1 столову ложку трави, кип'ятять 5 хв у 1 склянці молока, настоюють 2 год, проціджують. Вживають при сольовому діатезі та хронічних запальних процесах сечових органів по 300 г 3—4 рази на день перед їдою. При сечокам'яній хворобі, що супроводжується гематурією, вживають відвар з 15 г трави у 200 мл води. Вживають по 1 столовій ложці через кожних 2 год.

Плаун булавовидний (Lycopodium elavatum). Російська назва — плаун булавовидный.

Для лікування використовують спори і наземну частину, зокрема колоски, зрізуючи їх ножицями.

Плаун — багаторічна трав'яниста рослина, вічнозелена, спорова з повзучими, 1—3 м завдовжки стеблами, які тягнуться вгору. Листя сидить на стеблі та його гілках густо; воно лінійно-ланцетне, загнуте вгору, загострене в довгий білий волосок. На кінцях гілок формуються у вигляді вилочки 2, іноді 5 колосків, спрямовані догори, з них наприкінці липня — в серпні висипається ніжний жовтий, жирний оксамитовий порошок — спори. Цей порошок не змочується водою.

Росте рослина в сухих хвойних і мішаних лісах, іноді серед моху, чагарників.

Хімічний склад. Гілочки плауна містять близько 0,12 % алкалоїдів (клаватин, клаватоксин, лікоподін, нікотин); тритерненоїди — лікоклаваніл, лікоклаванол. У спорах міститься 40—50 % рідкої невисихаючої жирної олії, яка складається з гліцеридів вищих жирних кислот — олеїнової, стеаринової, діоксистеаринової, ліноленової, міристинової, арахідонової, пальмітинової. Крім того, у спорах є фітостерини, протеїни (5—6 %), споронін (20—45 %), клітковина, цукор (3 %), мінеральні речовини, гліцерин.

Дія. Сечогінна, протизапальна, болезаспокійлива.

Застосування. На 2 склянки холодної води беруть 2 столові ложки і, помішуючи ложечкою, варять їх протягом 15 хв. Разом зі спорами п'ють відвар по 1 столовій ложці через кожну годину — при гострому циститі, що супроводжується болем, при каменях нирок і сечового міхура та його спазмах, при ниркових та печінкових коліках. Якщо немає спор, п'ють напар з гілок плауна.

Пирій повзучий, житник, пиріянка (Agropyrum repens L.). Російська назва — пырей ползучий. З лікувальною метою використовують коріння цього багаторічного злака-бур'яну.

Пирій має гіллясте кореневище завдовжки до 2—3 м. Росте на польових орних землях, луках, городах. Поширений по всій території помірного поясу Європи, Азії та інших материках.

Коріння пирію повзучого збирають весною, восени, а також влітку при боронуванні та культивації на парових полях, миють у холодній воді, короткий час тримають на сонці, щоб зів'яв, а потім сушать.

Хімічний склад. 5—7 % інуліну та до 8 % особливого, близького до нього полісахариду тритицину, слиз, близько 3 % фруктози, 3 % маніту, 1,5 % жиру, алкоголь та інозид, який має здатність знижувати кількість цукру в крові, холін, мінеральні солі, багаті натрієм, кальцієм, залізом та кремнієвою кислотою. Після сушіння сировина містить 8,9 % води, 2,7 % білка, 0,37 % жиру, 20—30 % целюлози, 60—70 % розчинних безазотних речовин, а також 2 % мінеральних солей, від 1 до 1,9 мкмоль/л каротину. Рослина здатна регулювати мінеральний обмін речовин в організмі, має сечогінні та обволікальні властивості.

Дія. Застосовують пирій повзучий передусім завдяки наявності у ньому інозиту, недостатність якого в організмі викликає ожиріння пе-

чінки, збільшує кількість холестерину в крові, спричиняє розвиток атеросклерозу. Інозит діє як сечогінний чинник, а в великих кількостях як депуративний засіб.

Кремнієва кислота діє протизапально, ущільнює стінки дрібних судин та капілярів.

Застосування. Відвари вживають при сечокам'яній хворобі та її ускладненнях, а також при лікуванні цукрового діабету (дія інозиту). Згущена водна витяжка з кореневищ є добрим чинником для лікування діабету.

При сечо- та жовчнокам'яній хворобах 10 % відвар кореневищ пирію (1 л) випити за 5—6 разів перед їдою протягом дня.

При цукровому діабеті 90—800 г варять до $^1/_4$ густоти, вживають по 1 столовій ложці 4—5 разів на день.

Із суміші пирію, липового цвіту, квітів бузини чорної, листя підбілу, квітів коров'яка (по 5 г) роблять напар у 3 склянках води — 1 столова ложка суміші на склянку води. Випити за 5—6 разів протягом дня.

Розхідник плющовидний (Glechoma hederacea L.). Російська назва — будра плющевидная.

Багаторічна трав'яниста рослина з родини губоцвітих. Росте по садах, у лісах, серед чагарників, по заростях, полях, біля доріг, під тинами, на тінистих берегах річок і озер та по болотах. Розповсюджена майже по всій території УРСР.

Рослина досягає заввишки 60 см, має чотиригранні стебла з квітучими гілками. Нижні листки нирковидно-округлі, верхні — серцевидні — усі на досить довгих і тонких черешках, ростуть попарно.

Квітки — фіолетові або блакитнувато-лілові, двогубі, рідше червонуваті або білі, по 2—3 у пазушних кільцях. Цвіте в квітні — липні.

З лікувальною метою використовують листя цієї рослини, яке збирають під час цвітіння.

Хімічний склад. Вивчений недостатньо. Відомо, що трава містить холін, ефірну олію та дубильні речовини.

Дія. Сечогінна, протизапальна, кровоспинна, антиалергічна та знеболювальна.

Застосування. Настій трави широко застосовують в народній медицині багатьох країн при різних захворюваннях. Найчастіше застосовують відвари трави розхідника як самого, так і в суміші з іншими рослинами як засіб, що регулює функціональну діяльність сечовивідних органів. Оскільки він має сильно виражені антисептичні, протизапальні, болетамувальні та кровозупинні властивості, відвар з 1 чайної ложки на 200 мл води вживають при гострому пієлонефриті по 30 мл 3 рази на день. Суміш (5 г розхідника, 20 — насіння дикої моркви, 15— зеленчука жовтого та 10 дроку красильного запарюють у 500 мл води) п'ють по 50 мл 3 рази на день при сечокам'яній хворобі, ускладненій пієлонефритом.

При гострому та хронічному циститі досить добрий лікувальний ефект дає відвар із суміші 5 г розхідника, 10 г бруньок чорної тополі, 20 г трави медуниці. Відвар вживають по 50 мл 3—4 рази на день.

Фіалка запашна, підлісок, кінські копитця (Viola odorata L.). Російська назва — фиалка душистая. Багаторічна рослина з родини фіалкових. Поширена по всій території СРСР. Росте в лісах, між чагарниками. Листки прикореневі, на довгих черешках, круглоовальні, ясно-зеленого кольору. Квіти темно-фіолетові, пахучі. Кореневище повзуче, разгалужене. Цвіте рослина в квітні-травні. З лікувальною метою використовують її траву й коріння. Збирають навесні та влітку з квітками, листям і корінням. Сушать у затінку.

Хімічний склад. Багато сапонінів (найбільше в коренях), алкалоїд віолін.

Діють настої та відвари з фіалки запашної сечогінно, потогінно, відхаркувально та як очисні засоби.

Застосування. При мимовільному сечовиділенні або ж затримуванні сечі в дитини достатньо буває іноді, щоб вона посмоктала протягом 3—4 днів 2—3 рази на день розм'якшений (розпарений) і підсолоджений корінь запашної фіалки і функціональна діяльність сечового міхура нормалізується. Препарати з запашної фіалки вживають також при піску в сечовому міхурі та нирках. Відвар з цієї рослини (30 г на 1 л води) застосовують як хороший сечогінний та солегінний засіб, що очищає ниркові миски, лікує подагру та ревматизм.

Для підсилення ефективності сечогінної та солегінної дії фіалки її змішують зі стручками квасолі, листям толокнянки, косами (волоссям) кукурудзи та з бруньками берези (всього порівну), 2 столові ложки такої суміші настоюють у 2—4 склянках окропу протягом 20 хв. Вживають по 2—3 столові ложки тричі на день.

Хвощ польовий, сосонка польова, ялинка, веретінце, падиволос, лукавець, скрип, прястка (Equisetum arvense L.). Російська назва — хвощ полевой. Рослина багаторічна, спорова, належить до хвощевих. Заввишки вона 30—40 см. Росте переважно на пісках або підвищених сухих місцях. Весною утворює соковиті світло-бурі стебла, що закінчуються спороносними волосками, які швидко відмирають. Влітку ж розвиваються членисті безплідні гони. На стеблах є гілки з 4—5 глибокими борозенками із піхвами. Зубці (4—5) стеблових піхов чорні, з білою облямівкою.

Не слід плутати польовий хвощ з луговим, який не є лікарською рослиною і відрізняється від сірого польового хвоща зеленуватим кольором гілок і стебла — за формою чотиригранного, шорсткого й дуже борознистого. Стебло польового хвоща кругле й не таке шорстке та грубе.

З лікувальною метою використовують не всю наземну частину хвоща польового, а власне безплідні зелені пагони, які потрібно збирати у червні—серпні. Сушать їх на повітрі, зв'язуючи в пучки.

Хімічний склад. До 17 % мінеральних солей, в яких багато кремнезему (в попелі рослини його близько 60 %), в тому числі значна кількість розчинної кремнієвої кислоти. З інших складників слід назвати солі кальцію та калію, флавонові глікозиди еквісетрину, еквісетрин, до 5 % еквісетонінових сапонінів, смоли та жири, органічні кислоти (аконінова, щавлева та яблучна), 278 мг% вітаміну С та гіркоти.

Дія. Хвощ польовий є добрим сечогінним засобом, чому сприяє наявність у ньому флавонових глікозидів. Рослина дуже популярна в народній медицині як депуративний засіб. Вважають, що препарати польового хвоща мають здатність розчиняти й ніби розсмоктувати камені в нирках і сечовому міхурі.

Флавонові глікозиди, наявні в хвощі, діють подібно до рутину.

Свіжий сік, витиснутий з хвоща, має кровоспинні властивості при ниркових кровотечах, поліпах сечового міхура, гострому циститі.

Застосування. У зв'язку з слабкою розчинністю кремнієвої кислоти з хвоща готують відвари. Столову ложку (близько 5 г) рослини відварюють у 2 склянках води, проціджують. У склянці цього відвару є 0,03—0,05 розчиненої кремнієвої кислоти, фізіологічно рівнозначної кремнієві натрію (Natrium silicicum). Кремнієва кислота — це ліки, багаті на життєво необхідний кремній.

Суміш: польового хвоща — 75 г, трави жабрію — 50, трави спориш — 150 г. Одну столову ложку цієї дрібнопорізаної суміші відварити в 2 склянках води, випарувати до половини. Пити по 0,5 склянки тричі на день.

Яблуня лісова, кислиця (Malus silvestris L.). Російська назва — яблоня лесная, дикая.

Дерево з родини розоцвітих, росте в лісах, рідше в садах. Плоди дозрівають у вересні-жовтні.

Хімічний склад. Свіжі плоди містять цукристі речовини (до 12 %) — фруктозу, глюкозу, сахарозу, органічні кислоти (до 2,4 %) — яблучну, лимонну, винну, хлорогенову і арабінову, пектинові, дубильні і фарбні речовини, мінеральні солі, органічні сполуки заліза і фосфору, вітаміни — провітамін А — каротин, В, С та ефірну олію. До складу ефірної олії входить оцтовий альдегід та складні ефіри амілового спирту з мурашиною, оцтовою, капроновою і каприловою кислотами. Шкуринка плодів містить флавоноїди.

З лікувальною метою використовують плоди.

Дія. Сечогінна, жовчогінна, протизапальна і антимікробна.

Застосування. Плоди лісових кислиць запобігають утворенню в організмі надлишків сечової кислоти, тому й вживаються при всіх захворюваннях, що пов'язані з накопиченням солей сечової кислоти.

Яблука, яблучний сік або відвар (беруть 2—3 неочищених порізаних плоди, кип'ятять протягом 10—15 хв в 1 л води, потім добавляють лимон і цукор) рекомендують для тривалого лікування при атеросклерозі, хронічному гепатиті та гепатохолециститі, хронічному пієлонефриті, циститі, сечокам'яній хворобі і подагрі. Яблучний відвар п'ють по 2—3 чашки на день у теплому вигляді.

З цією метою можна користуватися і культурними сортами яблук.

Лікарські рослини з сечогінними та протизапальними властивостями

Верес звичайний, або смерічки (Calluna vulgaris L.). Російська назва — вереск обыкновенный. Росте на полях, піщаних узгір'ях, у лісах та на полянах. Це невеликий кущик, дуже розгалужений, з дрібними вічнозеленими листками. Квіти дрібні, лілові або лілово-рожеві.

Цвіте у серпні-вересні. Лікувальними є наземна частина та квіти під час цвітіння. Сушать у затемнених, добре провітрюваних місцях.

Хімічний склад. Близько 79 % дубильних речовин, мінеральні солі, до складу яких входять кальцій та кремнеземова кислота, цукри, флавонові глікозиди, красильні речовини, гіркий глікозид ериколін, який розпадається на глюкозу та пахучий ерицинол, алкалоїд ерикодинін, ензим арбутазу, лимонна кислота, сапоніни. У листках знайдено 0,6—0,7 % арбутину.

Діє сечогінно, потогінно та в'яжуче, дезинфікує сечові шляхи.

Застосування. Водний настій трави вересу (40 г на 1 л води) використовують при лікуванні каменів нирок, запаленні ниркових мисок, ниркових коліках, хронічних циститах та сечовому піску, а також при захворюваннях печінки, жовчних шляхів. Вживають у сумішах із сечогінними травами.

Навар квітів вересу (20—40 г на 1 л води) п'ють по півсклянки 3—4 рази на день.

Вероніка лікарська, вероніка лісна, гадячник (Veronica officinalis L.). Російська назва — вероника лекарственная. Багаторічна трав'яниста рослина. Стебло гіллясте, листки яйцеподібні, пухнасті. Квіти блідо-лілові в густих пазушних китицях. Цвіте у червні—серпні. Росте в лісах, серед чагарників, на узліссі.

Лікувальні властивості має наземна частина.

Хімічний склад. Глікозид аукубін, який гідролізується до глюкози та аукубігену (похідний фурану), велика кількість дубильних речовин, сліди ефірних масел, гіркоти, гуми, воски та смоли, редукційні цукри, мінеральні солі, органічні кислоти та сапонінові речовини.

Діє сечогінно, потогінно, в'яжуче і депуративно, підсилює травлення.

Застосовується вероніка лікарська при запальних захворюваннях нирок, сольовому діатезі, циститі, жовтяниці, гепатиті, запальних про-

цесах верхніх дихальних шляхів, при зниженій кислотності шлунка. Місцево — при ангіні, запальних процесах горла та порожнини рота, ясен, опіках.

Напар із 10 г трави на 1 склянку води п'ють тричі на день по півсклянки.

Волошка синя, волошка польова, блават, васильок, синюх (Centaurea cyanus L.). Російська назва — василек синий. Однорічна трав'яниста рослина з родини кошикоцвітих. Росте серед посівів жита й інших польових культур переважно в середній та північній смугах європейської частини СРСР, зокрема всюди на Україні та в Західному Сибіру. Волошка синя має прямостояче гіллясте стебло заввишки від 30 до 50 см. Цвіте в червні-липні. З лікувальною метою використовують її цвіт, власне, збирають лише крайові воронкоподібні віночки квітів. Пора збирання — коли розпускаються квіткові кошики. Сушать у темному, добре провітрюваному місці.

Хімічний склад. Гіркоти (центаурин), глікозиди цихорин та ціанін, слиз, смоли, дубильні речовини, органічні кислоти, цукри, мінеральні солі, антоціановий глікозид ціанідин та красильна речовина ціамін.

Дія сечогінна та протизапальна.

Застосовують волошку синю при запальних захворюваннях нирок і сечових шляхів, при сечовому піску, набряках, при хворобах печінки та жовтяниці. При хворобах нирок і сечового міхура беруть 1 чайну ложку квітів рослини на 1 склянку окропу, настоюють 30 хв, проціджують. Вживають по $^1/_3$ або $^1/_2$ склянки 2—3 рази на день.

Суміш: квітів волошок — 15 г, трави кропиви дводомної — 10, листя грецького горіха — 10, квітів нагідок — 10, трави хвоща — 10, трави триколірної фіалки — 20, трави череди — 15, трави вероніки лікарської — 10. Чотири повні столові ложки суміші заливають 1 л сирої води, настоюють усю ніч, ранком кип'ятять 5—7 хв. Вживають 5 разів на день.

При затримці сечі внаслідок запальних процесів у сечових органах вживають гарячий настій з іншої суміші трав: пелюсток волошок — 10 г, кореня бузини трав'янистої — 15, приймочок кукурудзи — 10, листя толокнянки — 15, трави хвоща польового — 5, трави грижниці — 10, березових бруньок — 15. Приймають, як і попередню суміш (М. А. Носаль).

Гадючник в'язолистий (Filipendula ulmaria M.). Російська назва — таволга вязолистная. Багаторічна трав'яниста рослина з родини розових. Росте на вологих місцях: на луках, узліссі, у ярах, по берегах річок та між чагарниками — майже по всій території Радянського Союзу. Стебло цієї рослини пряме, високе (до 1 м заввишки), з густим золотистим суцвіттям жовто-білих, іноді кремових запашних квіток. Листки пірчасті, нерівно двічізубчасті, темно-зелені, знизу білоповстисті.

З лікувальною метою використовують траву й коріння. Збирають траву цієї рослини під час цвітіння, в червні-липні, а коріння — рано навесні та восени.

Хімічний склад. Саліциловий альдегід, ефірна олія, флавоноїди, метилово-саліциловий ефір геліотропін, ванілін, терпен, саліцилова кислота, віск, жир, дубильні речовини, фарбна речовина спіреїн і вітамін С (3 г/л).

Дія. Діуретична, потогінна, протизапальна та знеболювальна.

Застосування. Цю рослину застосовують лише в народній медицині — у вигляді відварів та настоїв. Особливо хороший сечогінний та знеболювальний ефект відвару листків і квіток при нефриті, запальних процесах у сечовому міхурі та при сечокислому діатезі. Наявність флавонів, дубильних речовин та саліцилових сполук сприяє зменшенню запальних процесів у сечових органах, видаленню азотистих речовин та

зменшенню болю і дизуричних розладів. Для цього готують настій з 30 г листя і квітів у 200 мл окропу і вживають по 50 мл 3 рази на день після їди.

Евкаліпт кулястий (Eucaliptus globubus). Російська назва — эвкалипт шариковый. Високе, іноді гігантське вічнозелене дерево з родини миртових, з ланцетовидними, синювато-зеленими листками та з квітами в пазухах. У Радянському Союзі росте на Чорноморському узбережжі Кавказу, на півдні України та в Молдавській РСР.

З лікувальною метою збирають листя в осінньо-зимовий період.

Хімічний склад. Листя містить дубильні речовини (до 6 %), гірку речовину, смолу, органічні кислоти, складні ефіри, фітонциди та ефірну олію (1—3 %). До складу ефірної олії входять цинеол (до 80 %), пінен, миртенол, альдегіди ізовалеріановий, капроновий і каприловий. Основним діючим складником листя евкаліпта є ефірна олія.

Дія. Знеболювальна, антисептична, кровоспинна.

Застосування. Концентрований настій листя евкаліпта згубно діє на цілий ряд патогенних мікробів: стрептококів, стафілококів, збудника черевного тифу, дизентерії та дифтерії. Завдяки такому широкому спектру антисептичної дії препарати з евкаліпта досить ефективні при гострому пієлонефриті, циститі, калькульозному пієлонефриті. Особливо хороший результат наступає при лікуванні гнійних процесів органів сечостатевої системи промиванням через дренажні трубки ниркових мисок, порожнини сечового міхура. Ефірна олія з листя евкаліпта, розчинена у соняшниковій олії (2 : 100), сприяє заживленню виразок та ерозій стінки сечового міхура в післяопераційний період після видалення каменів і навіть зменшує запалення та діє знеболювально при наявності каменів у сечовому міхурі.

Настій готують з 10 г листя, настоюючи протягом 2 год у 200 мл окропу в закритому посуді. Після охолодження вживають по 50 г тричі на день.

Зеленчук жовтий (Galcobdolon luteum Huds). Російська назва — зеленчук желтый. Трав'яниста багаторічна рослина 30—80 см заввишки з повзким кореневищем. Стебло чотиригранне, всередині порожнисте. Листки короткочерешкові, супротивні, довгасто-яйцевидні, з серцевидною основою, по краю зубчасто-пилчасті. Стебло і листки пухнасті. Квітки ззовні волохаті, двогубі (верхня губа квітки серповидна, вигнута, набагато довша від середньої лопаті, нижні губи — великі), жовті, зібрані кільцями, сидять у пазухах приквіткових листків; приквітки колючі. Цвіте у травні—липні.

Розповсюджена рослина майже по всій території УРСР, росте у вологих лісах, серед чагарників, біля парканів.

З лікувальною метою використовують листки й квітки, які збирають під час цвітіння.

В. В. Кархут рекомендує вживати водний настій з рослини у вигляді чаю при різі у ділянці сечового міхура, при явищах парезу детрузора, запальних процесах у нирках та сечовому міхурі (уретрит, цистит, пієліт, нефрит). На 1 склянку окропу беруть 1 чайну ложку квіток і настоюють 10 хв. П'ють 2—3 склянки на день, ковтками (теплим). При гострому і хронічному запаленні нирок (гломерулонефрит) 4 столові ложки суміші квіток зеленчука жовтого (або трави остудника голого) — 20 г, трави звіробою — 40, листків мучниці звичайної — 40, трави хвоща польового — 30, бруньок берези білої — 30, стовпчиків (волосу) кукурудзи — 20, трави споришу — 20, квіток материнки — 20 і квіток ромашки лікарської — 15.

Взяту порцію із суміші настоюють протягом 12 г в 1 л води, кип'ятять 10 хв, відціджують і п'ють по півсклянки 4 рази на день, через 1 год після їди.

Змійовик, гірчак, ракові шийки (Polygonum bistorta L). Російська

назва — горец змеиный. Це багаторічна трав'яниста рослина з родини гречкових заввишки 30—100 см. Кореневище змієподібне, зігнуте, на розрізі червоно-буре. Від нього відходять корені. Прикореневі листки загострені, з довгими крилатими черешками, знизу сіруваті, стеблові — з розтрубами. Суцвіття — густий колос на вершку стебла; складається з рожевих квіток. Плід — сім'янка. Цвіте з травня по липень.

Змійовик росте на вологих луках, біля берегів річок як бур'ян. Поширений майже по всій території Радянського Союзу. Лікувальними є кореневища змійовика. Збирають їх раньою весною або пізно восени.

Хімічний склад. Близько 30 % крохмалю, смолисті речовини, слиз, 10 % білкових речовин, 0,45 % глюкози та сахарози, сліди оксиметилантрахінону (емодину), 15—20 % дубильних речовин, 0,5 % галової кислоти, флобафени, органічні кислоти, близько 10 % мінеральних солей, 0,15 кремнієвої кислоти, яка розчиняється у воді, каротин та вітамін С.

Застосування. У народній медицині кореневища змійовика відомі як хороший в'яжучий засіб при лікуванні ран, захворюваннях сечової системи, катаральних станах травної системи. Крім того, рослина допомагає при жовчнокам'яній та сечокам'яній хворобах. Рекомендують відвар з кореневища змійовика: 20 г на 1 л води варять 20 хв, п'ють по 1—1,5 склянки на день. При цьому слід дотримувати дієти (не вживати м'яса, риби, яєць, алкоголю).

Конопля посівна (Cannabis sativa L.). Російська назва — конопля посевная. Насіння багате на жир (біля 30 %), фітин (4—5 %), білок, холін, а лушпиння — на мінеральні солі. У період середньовіччя з конопляного насіння робили молоко (емульсію), яке пили під час посту замість коров'ячого молока. Це також загальнозміцнювальний і сечогінний засіб при захворюванні нирок, каменях сечового міхура.

Застосування. Конопляне молоко виготовляють так: 50 г насіння промивають гарячою водою, висипають у ступку, додають 1 ложку цукру і розтирають, поступово додають воду (півтори склянки), розмішують, проціджують і віджимають через марлю. П'ють це молоко по декілька склянок на день. Для поліпшення його смакових якостей можна додати фруктового соку, цукру, какао або чорної кави.

Конопляна емульсія — дуже поживний продукт, його добре переносять діти і дорослі.

Особливо корисний для нервовиснажених, хворих на хронічні запалення травного тракту і сечових шляхів.

З лікувальною метою використовують достигле насіння коноплі (Semen Cannabis sativa).

Красоля, настурка (Fropaeolum major L.). Російська назва — настурция. Це декоративна однорічна рослина з родини красолевих. Довжина їх — близько 2 м, гілляста, витка.

Квіти оранжевого кольору, зі шпорою біля основи, з п'ятьма пелюстками.

Листя красолі в деяких країнах Західної Європи та Південної Америки вживають для приготування салатів, а недостиглі плоди — маринадів.

Хімічний склад. Глікозид (ізосульфановий) трепеолін, який хімічно наближається до глікозидів, що є в капусті, редьці, хроні та гірчиці. Крім того, у красолі багато вітаміну С.

З лікувальною метою використовують висушені квіти, листя та плоди красолі.

Застосовують сік або відвар з листя та квітів у народній медицині при лікуванні сечо- та жовчнокам'яної хвороб. Готують також рослинні суміші з наявністю красолі: трави красолі — 100 г, трави звіробою — 80. Готують відвар у 500 мл води, п'ють по 3 столові ложки тричі на

день. З 200 г трави красолі роблять відвар у 200 мл води. П'ють по 3 столові ложки тричі на день.

Кропива дводомна, кропива велика, кропива жалка, жалюча кропива (Urtica dioica L.). Російська назва — крапива.

З лікувальною метою використовують листя, коріння та насіння. Росте як бур'ян по засмічених місцях, у городах, садах.

Цвіте з червня до пізньої осені.

Хімічний склад. Смолисті та дубильні речовини, слиз, лецитин, глікозид, який має властивості подразника шкіри, ензими оксидази, пероксидази та хлорофілази, органічні кислоти (мурашина та кремнеземова), 15—19 % мінеральних солей, що містять кремнезем, залізо та азотан калію і кальцію, редукційні цукри, α- і β-каротин, аскорбінову кислоту (0,1—0,2 %), вітамін К (близько 400 біологічних одиниць в 1 г), ситостерол, ксантофіл, 5—7 % хлорофілу. У жалючих волосках рослини є гістамін та ацетилхолін.

Діє кропива на організм сечогінно, кровоспинно, протипроносно, протидіабетично, підсилює виділення травних соків.

Застосування. Кропива надзвичайно широко використовується в науковій та народній медицині як кровоспинний засіб при маткових, гемороїдальних, легеневих, ниркових, шлунково-кишкових та носових кровотечах.

Відвари та настої кропиви добре впливають на збільшення гемоглобіну в крові, а також на підвищення кількості еритроцитів. Експериментами клініцистів доведено, що кропива не поступається препаратам заліза, які рекомендують при недокрів'ї. На травну систему діє переважно нормалізуюче, поліпшує ферментацію, завдяки впливу на склад та кількість бактеріальної флори. Як добрий сечогінний засіб препарати кропиви збуджують коркову речовину нирок.

За своїми лікувальними властивостями кропива належить одночасно до інсуліноподібних засобів. При фармакологічних дослідженнях встановлено значне зниження кількості цукру в сечі. Однак якщо пити її дуже багато, то це діє негативно — цукру в сечі не зменшується, а лише менше виділяється сечі.

Застосовують кропиву дводомну при сечокам'яній хворобі, запальних процесах сечовивідних шляхів, пошкодженні паренхіми печінки, кровотечах, атонії травного каналу, недокрів'ї, ревматизмі, цукровому діабеті, проносах, катарах травної системи, метеоризмі, геморої, гіповітамінозах.

Напар з 20—50 г листя кропиви дводомної на 1 л води, п'ють 2—3 рази на день по півсклянки.

При хронічних запаленнях нирок і сечокам'яній хворобі рекомендують суміш листя кропиви — 50 г, кореня кропиви — 50, кореня солодки — 30. Запарюють 1 столову ложку суміші на 1 склянку окропу. Випивають за 3 рази.

При сечокам'яній хворобі насіння кропиви — 50 г, лікоподію — 20, цукру — 30. Змішують, розтирають на порошок. П'ють по 1 чайній ложці тричі на день.

Любисток лікарський (Levisticum officinale Koch.). Російська назва — любисток лекарственный.

Багаторічна трав'яниста рослина з родини зонтичних 30—90 см заввишки. Листки в любистку блискучі, пірчасті або подвійно пірчасті, зі своєрідним холодком, коли до них доторкнутися. Стебла прямі, всередині порожнисті. Квітки зібрані в густі, довгасті верхівкові грона. Пелюстки квіток блідо-жовті, округлі, з загнутою верхівкою. Плоди — крилаті двосім'янки. Корені мають приємний смак.

Рослина має специфічний запах, подібний до запаху селери. Цвіте любисток у червні-липні. Збирають здебільшого корені від дво-, трирічних рослин, восени. Сушать у тіні.

Любисток вирощують у квітниках, на городах як декоративну рослину. Зустрічається на нашій території також і в здичавілому стані.

Хімічний склад. Корені любистку містять біля 1 % ефірної олії, до складу якої входить терпінеол, естери оцтової, валеріанової і бензоезової кислот, а також лактони: бутилофталід, бутиліденофталід, седанова безводна кислота; у великій кількості дубильні речовини, цукри, смолисті сполуки, кумарин, бергаптен та органічні кислоти.

Дія. Діуретична, анальгетична та седативна.

Застосування. З лікувальною метою використовують 2—3-річні корені любистку. Відвар з коренів має сечогінні, знеболювальні та заспокійливі властивості. Застосовують у вигляді відвару. 3 столові ложки сухого подрібненого кореня заливають 1 л холодної води, настоюють у духовці цілу ніч, вранці варять 5—7 хв, настоюють 20 хв, проціджують, відтискують і випивають за 5 разів — при хронічних запальних процесах нирок, особливо при водянці.

Меліса лікарська (Melissa officinalis L.). Російська назва — мелисса лекарственная. Багаторічна трав'яниста рослина з прямим гіллястим, чотиригранним, волохатим стеблом заввишки 60—120 см. Листки серцевидні, тупі, трохи зморшкуваті, з великими зубцями, зверху темно-зелені, зісподу світліші, з блискучими залозками. Квітки на коротких квітконіжках. Віночок білий з рожевим відтінком і червоною плямою.

Рослину культивують в садах і на городах. Звичайно росте в чагарниках, на узліссі.

Цвіте в липні-серпні.

Поширена у південних районах європейської частини СРСР. З лікувальною метою використовують листки меліси, які збирають двічі протягом літа до обпадання квіток і сушать у приміщенні, що добре провітрюється. Листя має гострий лимонний запах, на смак гіркувато-м'ятне.

Хімічний склад. Листя містить ефірну олію (до 0,33 %) з сильним лимонним запахом, до складу якої входять цитраль, цитронелаль, гераніол та інші сполуки. Листя також містить дубильні речовини (біля 5 %), смолу, кофейну, олсанолову, урсолову кислоти і вітамін С (до 1,5 г/л).

Дія. Сечогінна, болезаспокійлива.

Застосування. Настої та спиртові настойки вживають при гострому циститі і цистальгії. Добре діє заспокійливо і знеболювально чай з листя меліси у суміші (порівну) з листям м'яти холодної та квітками ромашки, які настоюють в 1 склянці окропу протягом 20 хв і п'ють холодним по 100 мл 3—4 рази на день.

При стійкій цистальгії досить ефективна дія меліси лікарської в суміші (порівну) по 1 столовій ложці з шишками хмелю і коренями валеріани, настояних протягом 30 хв на 1 склянці окропу. Охолоджений напій випивають на ніч, перед сном.

Осот городній (Sonchus oleraceus L.). Російська назва — осот огородный, заячий салат.

Однорічна трав'яниста рослина 30—100 см заввишки. Стебло пряме, порожнисте. Рослина при пораженні виділяє молочно-білий сік. Листки чергові, матові, голі, дрібно виїмчато-зубчасті, зубці витягнуті в м'які колючки, нижні листки перистороздільні, крилатий черешок розширюється в стріловидну основу, що окутує стебло. Кошики на верхівці стебла та його розгалужень зібрані в зонтиковидні щитки, квітки в них двостатеві, язичкові, жовті. Цвіте в червні—вересні.

З лікувальною метою використовують всю наземну частину рослини (стебла, листя, квітки). Траву збирають у липні—вересні, молоде листя — в травні-червні.

Хімічний склад не вивчений.

Дія. Сечогінна, жовчогінна, протизапальна.

Застосування. Водний настій осоту городнього вживають при гострих та хронічних циститах, які супроводжуються різким болем. Особливо ефективно діє настій при запальних процесах у сечовому міхурі при наявності каменів, при запаленні шийки сечового міхура, тобто при так званому вторинному шийковому циститі, викликаному запаленням простатичної залози, аденомі простати та гінекологічних хворобах. Для цього беруть 1 столову ложку трави осоту і настоюють у 200 мл окропу протягом 1 год. П'ють по 100 мл тричі на день у теплому вигляді перед їдою за 10—15 хв.

Остудник, голий грім, грижник, собаче мило, подвижник (Herniaria glabra L.). Російська назва — грыжник гладкий. З лікувальною метою використовують усю наземну частину рослини.

Рослина належить до багаторічних, трав'янистих. Має розгалужені стебла зелено-жовтого кольору, дрібні листочки. Висота її — від 10 до 30 см. Квіти дрібні, жовгуваті, зібрані в колосоподібні суцвіття. Цвіте з червня по вересень.

Поширена грижниця по всій європейській частині Радянського Союзу на парових полях, на піщаних горбах, пасовиськах, біля доріг, на сухих луках.

Хімічний склад. 3 % сапонінів, які містять 0,4 % герніарової кислоти із сильною гемолітичною дією, дубильні речовини, цукри, мінеральні солі, органічні кислоти, сліди алкалоїду параніхіну, 0,6 % ефірних масел, 0,2 % кумаринових речовин — герніарину (метиловий естер умбеліферон).

Дія рослини залежить від сапонінів, які мають антиспазматичні властивості (особливо впливають на організм кумаринові речовини). Крім антиспазматичної грижниця має ще діуретичну та депуративну дії.

Застосування. Препарати з рослин використовуються при запаленнях сечового міхура, сечових шляхів та ниркових мисок, при болючих покликах до сечовипускання, при сечокам'яній хворобі, особливо при калькульозних пієлонефритах. Грижниця — досить хороший засіб при порушенні мінерального обміну в організмі. При сечокам'яній хворобі рекомендують суміш: трави грижниці — 40 г, кореня любистку — 40, створок квасолі — 60, настоюють у 1 л води, п'ють по 2—3 склянки на день.

При запаленнях сечових шляхів: трави грижниці — 100 г, листя толокнянки — 50, сім'я петрушки — 30. Роблять напар в 1 л води, п'ють по 2—3 склянки на день (за І. Мушинським).

При спазмах сечового міхура та при запальних захворюваннях нирок з 30 г трави грижниці роблять напар у 1 л води, п'ють по півсклянки щоденно (за А. Ожаровським).

Настій з 30—50 г грижниці на 1 л окропу п'ють по півсклянки тричі на день (М. А. Носаль), а вичавлений з рослини сік — по 2 столові ложки 3—4 рази на день.

На ефективність 10 % настою грижниці вказує М. І. Соломченко, який лікував ним хворих з недугами серця (набряки). Кількість сечі у хворих збільшувалася до 2 л.

В. П. Махлаюк (1967) засвідчує, що траву грижниці найкраще використовувати свіжою, бо при висушуванні вона втрачає свої лікувальні якості. Ми також застосовували настої з грижниці у клінічних умовах, але істотної різниці в діуретичній дії свіжої і висушеної рослини не спостерігали. Стороннього впливу на організм препаратів грижниці не виявлено.

Парило звичайне, реп'яшки польові, золотник, зрадзілля (Agrimonia eupatoria L.). Російська назва — репяшок обыкновенный. Багаторічна трав'яниста рослина.

Стебло пухнасте, виростає висотою до 80 см. Листки перериваcто перисті.

Рослина досить розповсюджена на пасовищах, узліссях, передгір'ях, у чагарниках, біля доріг.

Цвіте з червня по серпень. Квіти ясно-жовті, розташовані колосоподібним суцвіттям.

З лікувальною метою використовують її наземну частину, котру збирають у період цвітіння і сушать у затінених місцях.

Хімічний склад. Сліди ефірних масел, холін, дубильні, катехінові речовини, флавонова фарба, кверцитрин, вітамін РР, мінеральні солі, що містять багато сірки, заліза та кремнеземової кислоти; органічні кислоти — лимонну, яблучну, аскорбінову, котрих у свіжих листках близько 40 %, і жирні — пальмітинову та стеаринову.

Дія. Сечогінна і протиартритична. Має також загальнозміцнювальні та в'яжучі властивості, регулює мінеральний обмін.

Настій парила діє переважно як протизапальний засіб завдяки наявності кремнієвої кислоти, яка ущільнює кровоносні судини. Флавонові сполуки та нікотинова кислота зумовлюють сечогінні властивості, а велика кількість вітаміну С і холіну, котрі запобігають ожирінню печінки, сприяє нормалізації обміну речовин. Використовують парило при хворобах печінки, недостатньому виділенні жовчі, жовтяниці, гематурії, яка виникає при сечокам'яній хворобі. Ефективне при стійких запаленнях сечового міхура.

Застосування. У народній медицині рослину вживають у багатьох випадках: при сечокам'яній хворобі (в сумішах з іншими рослинами), захворюваннях шлунка, верхніх дихальних шляхів, ревматизмі та геморої.

Для виготовлення настою 10—30 г рослини заливають 1 л окропу і настоюють 2 год. П'ють по 1 склянці 3—5 разів на день при гострих та хронічних запаленнях сечового міхура, а в сумішах з листям суниць — при сечокам'яній хворобі. 10 г рослини заливають 200 мл окропу, кип'ятять 5—10 хв, додають 1 столову ложку меду. Можна пити замість чаю тричі на день по 1 склянці.

Первоцвіт лікарський (Primula officinalis L.). Російська назва — первоцвет лекарственный. Багаторічна трав'яниста рослина з родини первоцвітових. Росте на луках і серед чагарників майже по всій території помірної смуги європейської частини Радянського Союзу.

Кореневище у первоцвіту м'ясисте, буре, коротке, з численними коренями. Листки прикореневі в розетці, яйцевидні, короткоопушені, зморшкуваті. Квіткова стрілка заввишки до 15—20 см, має на верхівці зонтиковидне суцвіття. Квітки запашні, золотисто-жовті, з трубчастим, коротшим за чашечку, віночком. Плоди — бурі, яйцевидні, багатонасінні коробочки. Кореневище дуже коротке, м'ясисте, вертикальне, з пучком тонких корінців.

Цвіте в квітні — червні.

З лікувальною метою застосовують квітки, листя й корені.

Хімічний склад. Корені містять від 5 до 10 % сапоніну, глікозиди примверин і примулаверин, вітамін С, каротин та ефірну олію. Листя містить сапоніни (2 %), вітамін С (6 % на суху речовину), каротин (до 30,055 мкмоль/л). В квітках є сапоніни, флавоноїди, вітамін С.

Дія. Діуретична, седативна і спазмолітична.

Застосування. Препарати з первоцвіту вживають при гострому та хронічному пієлонефриті, циститі найчастіше у вигляді чаю. На 1 склянку окропу беруть 1 столову ложку листків та квіток і настоюють 10 хв. П'ють по 50 мл тричі на день. Завдяки вмісту сапонінів добрий ефект при запальних процесах сечових органів дає напар (відвар) з коренів первоцвіту. Для цього на 400 мл окропу беруть 20 г подрібнених коренів і п'ють тричі на день по 100 мл.

Сосна звичайна (Pinus silvestris L.). Російська назва — сосна лесная (обыкновенная). Сосна росте у чистих і мішаних лісах, на піщаних і супіщаних грунтах і на гірських кам'янистих схилах, у південних областях європейської частини СРСР, на вапняковому грунті і на пісках по долинах рік, а також у Сибіру.

Дерево має прямий стовбур та круглу пірамідальну крону. Гілки покриті сизо-зеленою хвоєю, жорсткими, розміщеними попарно голками, завдовжки 5—7 см.

Молоді бруньки конічної форми, смолисті, густо вкриті лусочками, склеєними між собою смолою.

Для лікування використовують нерозкриті весняні бруньки.

Хімічний склад. Ефірна олія (0,36 %), до складу якої входять пінен, сільвестрен, борнилацетат, лимонен, борнеол, скипидар, діпентен, кадінен; смоли й смоляні кислоти (декстропимарова — 18 %, левопимарова — 36 %, палюстрова, абістинова), крохмаль, дубильні речовини (5 %), піницикрин, алкалоїди, антоціанові сполуки, мінеральні солі, гіркі речовини, аскорбінова кислота (близько 0,3 %), філохінон, токоферолу ацетат, каротин (багато у хвої).

Дія. Сечогінна, болезаспокійлива, протизапальна та антисептична.

Застосування. Соснові бруньки застосовують у вигляді відвару. В 1 л варять 5—7 хв 30 г бруньок і відвар випивають протягом дня за 3 рази: при захворюваннях сечових органів (хронічному пієлонефриті, при каменях і піску в нирках і сечовому міхурі).

При гострому пієлонефриті і циститі вживають у вигляді чаю, який готують із суміші: 1 столову ложку соснових бруньок, 2 столові ложки медунки лікарської, 1 столову ложку бруньок чорної тополі і 1 столову ложку трави фіалки триколірної кип'ятять 3—5 хв в 2 склянках води, настоюють 10 хв, відціджують і п'ють по півсклянки через кожні 3 год.

Суниці лісові, полуниця, позобник, ягоди (Fragaria vesca L.). Російська назва — земляника лесная. З лікувальною метою використовують ягоди й траву цієї рослини.

Це відома багаторічна трав'яниста рослина з родини розоцвітих. Цвіте в травні-червні. Плодоносить у липні-серпні.

Ростуть суниці в рідких лісах, на узліссі, луках, серед чагарників, на лісових вирубах.

Хімічний склад. Сліди ефірного масла із запахом лимона, мінеральні солі, багаті калієм (у висушеній траві — 1,34—2,25 %), глікозиди, фрагарин та фрагаріанін, близько 5 % дубильних речовин, флавоновий глікозид кверцитрин, вільна галова кислота, лимонна, хінна та яблучна кислоти, пектин, цукор, вітамін С.

Діє суниця сечогінно й депуративно. Рослина дуже популярна в народній медицині. Плоди її вживають при каменях у нирках, печінці, при подагрі та багатьох інших хворобах. Листя суниці — хороший сечогінний засіб. Як засвідчує народний досвід, суниці є корисною і загальновживаною рослиною як в'яжучий, сечогінний, зміцнювальний, жовчогінний, протизапальний, очисний, заспокійливий засіб, вони поліпшують обмін речовин і регулюють діяльність травної системи.

Багаторічні спостереження за дією суниць на організм людини проводив М. А. Носаль. Він, зокрема, пропонує широко вживати в їжу свіжі плоди рослини. «Хто споживає ягоди суниць, — пише М. А. Носаль, — тому не потрібне курортне лікування».

Застосування. Суницю лісову включають до різних сумішей.

При сольовому діатезі корисний відвар з 20—30 г листя суниці на 1 л води. П'ють по склянці тричі на день.

Із суміші: трави суниць — 100 г, листя брусниць — 40, листя чорної смородини — 60 роблять напар в 1 л води. П'ють по 1 склянці тричі на день при сечокам'яній хворобі (за І. Мушинським).

Терен (Prunus spinosa L.). Російська назва — терн. З лікувальною метою використовують цвіт, плоди, коріння, кору й листя.

Поширена рослина в Європі, Західному Сибіру та на Кавказі. Росте по краях лісів і на узліссях, на межах, у ярах, а іноді і на сухих крутих берегах річок.

Терен має форму колючого куща висотою до 3 м. Молоді гілки опушені, листки довгасто-еліптичні, плоди — кулясті, темно-сині, з сизим нальотом костянки, дуже терпкі на смак.

Хімічний склад. Квіти терену містять незначну кількість цукристих речовин, мінеральні солі, смоли, пентозани, рослинні гормони росту, флавони та кемферол, які знаходяться у вільному стані і зв'язані ціановодневими глікозидами. Останні розкладаються під впливом емульсину на глюкозу та інші складники.

У плодах та листі рослини багато дубильних речовин і їх продуктів — флобафени, прості та складні цукри, яблучна кислота, пектини, гуми та смолисті речовини, червоний барвник, глікозид пруназін. Насіння містить незначну кількість жирних олій.

Діють квіти і листя терену на організм послаблювально, депуративно, потогінно. Плоди — протипроносно, знезаражувально та протизапально.

Застосовують рослину для лікування захворювань нирок і сечового міхура, а для збудження їх діяльності — квіти. Особливо корисний квітковий напар при хворобах, спричинених порушенням обміну речовин в організмі.

Використовують квіти та листя при запорах, пов'язаних з захворюванням шлунка і кишок, запаленнях порожнини рота, горла і стравоходу, сечокам'яній хворобі, гастритах, запаленнях сечового міхура, при набряках, що є наслідком недостатнього виділення сечі. Плоди — у разі проносів, запалень сечовивідних шляхів, слизових оболонок травного апарату, матки та придатків.

Як депуративний засіб при сечокам'яній хворобі рекомендують напар з 20—30 г квітів терену на 1 л води, який п'ють 3—5 разів на день по $^1/_4$ склянки.

Як депуративний чинник діє напар із суміші: квітів терену, маку польового, мальви лісової, кореня жовтої горечавки, алтеї лікарської, солодки, кореневища пирію, плодів анісу звичайного, омегу водяного.

Складник беруть у рівних дозах по 10 г на 1 л води. П'ють по півсклянки тричі на день після їди.

Тополя чорна (Populus nigra L.). Російська назва — тополь черный. Дерево з родини вербових, заввишки 15—25 м. Росте по берегах річок та на низьких місцях. Поширене в помірній і теплій смугах Радянського Союзу, в тому числі й на Україні, на Кавказі, в Середній Азії і Сибіру — до Алтайського краю.

Листки чорної тополі зверху блискучі, розширено-яйцевидної форми, з пилчастим краєм. Бруньки загострені, лускаті, смолисто-липкі, з ароматним запахом. Цвіте дерево до розпукування листя.

Для виготовлення ліків використовують тополині бруньки. Збирають їх рано навесні (березень—травень), на початку цвітіння дерева, які ледь набубнявіли, але ще не розпустилися, смолисті, клейкі.

Хімічний склад. Тополині бруньки містять глікозиди популін і саліцин, флавоноїди (хризин і тектохризин), біля 0,7 % ефірної олії, яблучну і галову кислоти, дубильні речовини, значну кількість смолистих сполук, живицю та віск.

Дія. Діуретична, протизапальна, антимікробна, болезаспокійлива та кровоспинна.

Застосування. Наявність саліцилових сполук сприяє підсиленню сечовиділення та значному зниженню концентрації сечової кислоти в організмі, при цьому найсильнішу дію має саліцилопопулін. Навіть при

тривалому вживанні препаратів з тополиних бруньок вони не справляють шкідливого впливу на інші органи і системи.

Особливо корисне застосування препаратів з тополиних бруньок при гострому та хронічному пієлонефриті, циститі та простатиті. Для цього готують відвар з 1 чайної ложки тополиних бруньок на 200 мл води. Вживають по 50 мл 3 рази на день. Бруньки добре поєднувати з квітами нагідок, корою ясена, листям журавлини.

Хміль звичайний (Humulus lupubus). Російська назва — хмель обыкновенный. Багаторічна трав'яниста дводомна рослина з родини коноплевих. Стебло витке, листки двочерешкові, три-п'ятилопатеві. Тичинкові квітки з п'ятироздільною або п'ятилистою зеленою чи білуватою оцвітиною, зібрані в рідкі пазушні волосисті суцвіття. Жіночі квітки зібрані в головчасті колоски. Плоди, оцвітини і покривні листки біля основи мають жовті залозки. Цвіте в липні-серпні. Росте він у вогких чагарниках, лісах, ярах, поблизу річок, на узліссях.

З лікувальною метою використовують як плоди — шишки хмелю, так і його залози — лупулін, який одержують при просіванні свіжовисушених стиглих суплідь хмелю.

Хімічний склад. У шишках і суцвіттях міститься ефірна олія (1—3 %), до складу якої входять гумулен (10—15 %), лупоран, лупулон, лупаренол, кетон, ненасичений сесквітерпеналкоголь, діпентен, валеріанова та ізовалеріанова кислоти, аліфатний терпен, терпенові смолисті речовини (50—60 %), гіркоти (5 %), аскорбінова кислота, фітонциди, гормоноподібні і дубильні (9—11 %) речовини.

Дія. Сечогінна, болетамувальна, антиспазматична, протизапальна.

Застосування. Настойки та настої з шишок хмелю застосовують при гострому циститі і цистальгії, що супроводжуються болючими позивами на сечовипускання, при гострому та хронічному калькульозному пієлонефриті і як болезаспокійливий засіб при сечокам'яній хворобі, при статевих збудженнях, болючих нічних ерекціях.

Для цього беруть 2 чайні ложки шишок хмелю, настоюють 4 год в 1 склянці окропу і вживають по 100 мл теплого настою 3—4 рази на день за 15 хв до їди. Для лікування сечокам'яної хвороби шишки хмелю найчастіше поєднують з душицею, хвощем польовим, фіалкою запашною, насінням дикої моркви.

Чорниця, борівка, афини, яфени (Vaccinium myrtillus L.). Російська назва — черника. Ягоди популярні в народі, їх вживають як сечогінний, очисний, в'яжучий засіб і такий, що регулює функціональну діяльність шлунка та обмін речовин.

Це багаторічний гіллястий напівчагарник із гострогранними стеблами й гілками. Цвіте в травні-червні. Листки з країв дрібнопилчасті. Плід — соковита чорна ягода — достигає у липні-серпні. Поширена чорниця в лісовій та лісостеповій зонах Радянського Союзу, переважно у вологих місцях. На Україні — в Карпатах, на Поліссі та в Західному лісостепу.

Хімічний склад. Листя чорниці містить 4—6 % мінеральних солей (з них 57 % калію, 17,38 % фосфорної кислоти, 8 % кальцію, 6,11 % магнію та значну кількість заліза), 7 % дубильних пірокатехінових речовин, органічні кислоти (галову, хінну, яблучну), флавонові глікозиди, 0,04 % ефірних масел, слиз, смоли, гіркий ериколін, який діє як «рослинний інсулін», 1,5 % арбутину.

Висушені ягоди рослини мають близько 25—30 % цукру (інвертного) — суміш глюкози і фруктози, сахарозу, 2—3 % органічних кислот (лимонну, яблучну, янтарну, молочну, щавлеву), близько 5,5 % дубильних пірокатехінових речовин, антоціановий глікозид міртилін, який складається з галактози та міртилідину, пектини, пентозани, жири, провітамін А, вітаміни С і D, ензими пектолазу та інвертазу, глікозид вакциніп.

Дія. Антисептична, сечогінна, протидіабетична, в'яжуча. Ягід — протипроносна, антисептична, глистогінна та жарознижувальна. Відвар ягід чорниці корисний також при недокрів'ї, мимовільному нічному нетриманні сечі і навіть при піску і каменях у нирках.

Застосування. Із чорниці в різних сумішах та зборах роблять напар із 30 г листя на 1 л води, п'ють склянками протягом дня; відвар з 50—80 г ягід на 1 л води — по півсклянки 4—5 разів на день. Дуже корисно пити свіжий сік — по 300—500 мл щоденно.

Шавлія лікарська (Salvia officinalis L.). Російська назва — шалфей лекарственный. Багаторічна напівкущова рослина заввишки до 70 см. Стебла сіро-зелені, гілчасті, внизу дерев'янисті, покриті тонкою сірою або бурою корою, чотиригранні, густо опушені. Листки численні, супротивні, довгасті, морщинисті, зверху темно-зелені, повстисті, знизу сіруваті, з короткими волосками, дрібносітчастими прожилками. Квітки великі, на коротких квітконіжках, по 3—8 у кільці, зібрані в суцвіття.

Рослину культивують у садах, на городах, квітниках тощо.

Для виготовлення ліків використовують листя шавлії.

Хімічний склад. Ефірна олія (1—2,5 %), до складу якої входять сальвіол (30—50 %), борнеол (8—14 %), пінеол (15 %), пінен, камфора, цедрен; алкалоїди типу флавоноїдів, кислота урсолова і олеанолова, уваол, парадіфенол, жирна олія, сапоніни, таніни катехінової групи (4 %), гіркі речовини, смоли (5—6 %), фітонциди, які активно діють на мікобактерії туберкульозу.

Дія. Болезаспокійлива, сечогінна, дезинфікуюча та протизапальна.

Застосування. У науковій медицині листя шавлії застосовують тільки зовнішньо у вигляді відвару 1 столової ложки на 1 стакан окропу для примочок, припарок і полоскань, як легкий ароматичний в'яжучий і пом'якшувальний засіб при запальних процесах слизових оболонок, головним чином рота, горла, зіва, а іноді прямої кишки (клізми з відвару шавлії).

У народній медицині завдяки протизапальним та дезинфікуючим властивостям вживають відвар з листя шавлії лікарської в суміші з травою хвоща польового (порівну) і вживають при гострому пієлонефриті. Досить ефективне лікування гострого та хронічного простатиту мікроклізмами з теплим відваром листя шавлії (1 столова ложка на 1 склянку води).

Шипшина, дика роза, собача троянда, свербигуз (Rosa canina L.). Російська назва — шиповник. Росте по узліссях, на пустирях, схилах гір, вздовж шляхів, у чагарниках, біля огорож. Це гілляста кущова рослина заввишки до 1,5—2 м. Гілки вкриті серпоподібними зігнутими колючками. Квіти блідо-рожеві. Цвіте шипшина в травні-червні. Плоди м'які, гладенькі, червоні. Збирають їх, коли вони повністю дозрівають, аж до настання морозів. З лікувальною метою використовують плоди, квітки, листя й коріння.

Хімічний склад. 3 % дубильних речовин, 10—13 % редукційного цукру, з якого 2,5 % сахарози, органічні кислоти (3,5 % яблучної та лимонної), до 2,5 % олій, сліди ефірної олії, до якого входять ванілін, білкові речовини, 10—13 % пектинових речовин, мінеральні солі, солі кальцію, магнію та заліза, дуже багато вітаміну С, провітаміну А — каротину, вітаміни К, P_1, B_2, Е, PP_1, B_1, а також каротиноїд, лікопен та глікозидові групи.

Застосування. Плоди шипшини — добрий вітамінний засіб. Чай з неї дуже широко вживають при захворюванні на інфекційні хвороби, запалення нирок, при запальних хворобах кишок, печінки, шлунка, туберкульозі легень.

Водний настій із шипшини (20 г на 200 мл води по 1 столовій ложці 2—3 рази на день) досить ефективний при хворобах сечового міхура

й нирок (при каменях, піску), а також при всіх запальних захворюваннях печінки та жовчних шляхів.

Відвар із коренів у народній медицині використовують як надійний засіб проти утворення каменів в організмі, а також як чинник, що згубно діє на малярійні паразити. При цьому треба брати 2 ложки дрібно порізаного кореня на 200 мл води і кип'ятити, після чого настоювати, поки не охолоне. Цей відвар п'ють тричі на день по 1 склянці щоденно протягом тижня, а то й довше.

Досить ефективно діє як сечоочисний засіб при сечо- та жовчнокам'яній хворобах так званий легкий відвар шипшини, який готують так: плоди шипшини подрібнюють у ступці, заливають окропом з розрахунку 5 г (1 чайна ложка) на півсклянки, кип'ятять 7—10 хв. Коли відвар вихолоне, його проціджують і п'ють по півсклянки або по склянці 2 рази на день перед їдою.

Замість відварів О. П. Попов пропонує лікер з шипшини: 1 склянку подрібнених плодів змішують із 1,5 склянками цукру, заливають 3 склянками горілки й ставлять на 5 днів на сонце. Потім додають ще 2 склянки горілки й ставлять ще на 5 днів, після чого проціджують і вживають по 15—20 мл на день після їди.

Лікарські рослини з антиспазматичними та болезаспокійливими властивостями

Буркун лікарський, буркун жовтий (Melilotus officinalis L.). Російська назва — донник лекарственный. Дворічна трав'яниста рослина з родини метеликових. Стебло гіллясте, тверде, голе, внизу дерев'янисте. Листки черешкові, трійчасті, зверху сизувато-зелені, знизу більш бліді, з шишкоподібними прилистками. Рослина цвіте з кінця травня до жовтня, плодоносить з липня до жовтня. Квіти поникли, дрібні, світло-жовті, пахучі, в довгих пазушних прямостоячих китицях. Плід — одно-, двонасінний біб.

Росте в низинах і передгір'ях, в межах лісового поясу, на луках, необроблених місцях, на парових полях, біля доріг, по ярах та схилах. З лікувальною метою використовують його цвіт і листя.

Хімічний склад. Близько 0,9 % кумарину, який надає рослині запаху свіжого сіна, 0,2 % мелілотину, дигідрокумарин, мелілотова та кумаринові кислоти, білкові речовини, глікозид мелілотозид, похідні пурину, жироподібні речовини (до 4,3 %), білок (17,6 %), ефірна олія (біля 0,01 %).

Буркун належить до отруйних рослин.

Дія. Болезаспокійлива, антиспазматична, протизапальна.

Застосування. Цвіт та листя буркуну в суміші з іншими лікарськими рослинами (насіння дикої моркви, трава грижниці, перстач, польовий хвощ та листя берези) використовують при наявності великих (коралоподібних) каменів у нирках, які викликають ниючий біль.

Встановлено, що наявність у буркуні кумарину сприяє пригніченню центральної нервової системи, діє протиспазматично.

Суміш: буркуну лікарського — 5 г, трави грижниці — 10, перстачу (гусячих лапок) — 10, польового хвоща — 15, листя берези — 10. Дві столові ложки суміші заливають півтора склянками окропу, настоюють 4—5 год. Вживають по 1 столовій ложці 4 рази на день.

Душиця звичайна, материнка (Origanum vulgare L.). Російська назва — душица обыкновенная. Трав'яниста багаторічна рослина. Вся вона злегка опушена. Стебло прямостояче, чотиригранне, заввишки 25—80 см. Червонувата, із сильним ароматичним запахом. Листки супротивні, довгасто-овальні. Квітки дрібні, численні, фіолетово-рожеві, зібрані в щиткоподібне суцвіття. Цвіте з кінця червня до вересня. Росте всюди в сухих проріджених лісах, на полянах та узліссях, серед кущів, на сухих кам'янистих схилах.

З лікувальною метою використовується вся наземна частина рослини.

Дія. Сечогінна, протиспазматична, знеболювальна, антисептична, протизапальна та жовчогінна.

Нами в клінічних умовах проводилось дослідження дії препаратів душиці в поєднанні з іншими лікарськими рослинами при сечокам'яній хворобі, сечокислому діатезі та запальних процесах, що супроводжують нефролітіаз.

Результати наших досліджень підтверджують: препарати душиці впливають заспокійливо при ниркових коліках, постійно ниючому болю у попереку, зменшують запальний процес у сечових шляхах, сприяють видаленню піску та патологічних домішок із сечею.

Ефірна олія та концентрований екстракт душиці входять до складу препарату «Урохолесан», що застосовують при урокалькульозі та хронічному гепатохолециститі.

Хімічний склад. Ефірна олія, до якої входять тимол, карвакрол та терпени. У траві наявні також дубильні речовини та аскорбінова кислота.

Застосування. Настої та настойки душиці широко вживають у народній медицині при багатьох захворюваннях. Досить ефективний їх вплив при сечокам'яній хворобі. 15 г трави душиці звичайної настоюють 2 год в 1 склянці окропу, проціджують і вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день.

Суміш: трави душиці — 5 г, листя підбілу — 5, кореня алтеї — 20, 2 чайні ложки суміші заливають 1 склянкою окропу, настоюють, проціджують. П'ють настій теплим по півсклянки 3—4 рази на день.

При сольовому діатезі та сечокам'яній хворобі, ускладненій гнійним запаленням, настій душиці найкраще пити замість чаю.

Кропива собача, волосянка, сердечник (Leonurus villosus L.). Російська назва — пустырник волосистый. Багаторічна трав'яниста рослина з родини губоцвітих, найчастіше трапляється на засмічених місцях, пустирях, схилах, у занедбаних садах, під огорожами.

Стебло чотиригранне, волосисте, прямостояче, гіллясте, заввишки 30—100 см. Нижні листки круглі або видовжені із серцеподібною основою, середні — продовгувато-еліптичні або ланцетоподібні. Всі листки пилчасті, з рідким пушком, зверху темно-зелені, а знизу — світло-зелені. Квіти блідо-рожеві, вкриті волосками. Цвіте в червні—вересні.

З лікувальною метою використовують наземну частину собачої кропиви.

Пустирник як лікарська рослина був відомий ще в середні віки і широко використовувався в народній медицині багатьох країн. Багаторічними дослідженнями радянських вчених встановлено, що препарати собачої кропиви є прекрасним заспокійливим засобом для центральної нервової системи, досить ефективно діють сечогінно, зменшують біль під час приступу ниркової коліки.

Діє рослина на організм сечогінно, знеболювально, антиспазматично, заспокійливо.

Хімічний склад. Алкалоїди (до 0,4 % гіркого леонурину та леонуриніну), сапоніни, глікозиди, дубильні речовини (біля 2,14 %), цукри, ефірна олія (0,05 %), сліди вітамінів С і А та інші речовини.

Застосування. У науковій медицині собачу кропиву використовують при серцево-судинних неврозах, підвищеній нервовій збудливості, початкових стадіях гіпертензії, кардіосклерозі, міокардитах, пороках серця та легких формах базедової хвороби. Вона ефективна при серцевій слабкості, що настає після грипу та інших інфекційних захворювань. При серцевій недостатності рослина зменшує набряки, підвищуючи сечовиділення, при гіпертензії — знижує артеріальний тиск, зменшує головний біль, поліпшує сон та загальне самопочуття хворих.

Народна медицина використовує собачу кропиву при лікуванні сечокам'яної хвороби в суміші з іншими лікарськими рослинами: листя собачої кропиви — 15 г, бедринцю-ломикаменю — 10, трави грициків — 5, трави грижниці — 10, лушпиння квасолі — 20. Дві столові ложки цієї суміші запарюють у 1 склянці окропу, настоюють 4—5 год і вживають по 2 столові ложки настою 3—4 рази на день (J. Kwasniewska, 1956).

Курячі очка польові (Anagallis arvensis L.). Народні назви — очник, очний цвіт, польові зірки, свидина, мокрець, куряча сліпота. Російська назва — очный цвет полевой.

Однорічна трав'яниста рослина з родини первоцвітих. Росте як бур'ян серед зернових культур, у садах, біля доріг та на забур'янених місцях. Стебло в рослини лежаче, чотиригранне, завдовжки 15—30 см. Листки цілокраї, яйцеподібні, знизу з чорними вкрапленнями. Квітки червоні, поодинокі, в пазухах листків на видовжених квітконіжках. Плід — коробочка. Цвіте в травні—вересні.

З лікувальною метою використовують траву рослини. При використанні треба бути обережним, бо вона отруйна.

Хімічний склад. Сапоніни, гіркі речовини, глікозид цикламін та флавоноїди (Г. Ніколаєва, 1964).

Дія. Сечогінна, протизапальна та заспокійлива. Добре «виганяє» пісок чи невеликі камені з жовчного і сечового міхура та нирок. З цією метою у народній медицині застосовують напар з наземної частини курячих очок (20 г на 1 л окропу), пити не більше 3 склянок на день.

Готують ще відвар: 1 столова ложка подрібненої трави на 2 склянки окропу; вживають по 0,5 або 1 склянці 2—3 рази на день.

Льонок звичайний, зайців льон, дзвоники, дикий льон, жабрій, чистець (Linaria vulgaris mill.). Російська назва — льнянка обыкновенная. Трав'яниста рослина, росте біля доріг, на схилах, по межах, серед посівів, по сухих ровах. Стебло пряме, заввишки 30—80 см, листки чергові, численні, лінійно-ланцетні. Квіти великі, сіро-жовті, зібрані довгою вершковою китицею. Цвіте все літо.

З лікувальною метою використовують наземну частину рослин. Свіжий льонок має неприємний запах, який ще більше посилюється при сушінні. На смак рослина гостра, солонувато-гірка.

Хімічний склад. Рослина містить алкалоїд пеганін, флавоноїдні глікозиди (лінарин, неолінарин, пектолінарин, фітостерин, триакантан), органічні кислоти, вітамін С. Льонок звичайний отруйний.

Дія. Знеболювальна, слабопроносна, сечогінна, протизапальна, потогінна, жовчогінна; регулює функціональну діяльність травної системи.

Завдяки впливові біологічних активаторів, що містяться в льонку, водні настої та екстракти є добрим знеболювальним засобом у разі ниючого гострого болю при сечокам'яній хворобі, діють як діуретичний чинник при сечокислому діатезі, особливо фосфатурії. Наявність у льонку великої кількості органічних кислот дає можливість підкислювати сечу, яка дуже часто буває лужної реакції при сольовому діатезі та запальних процесах.

Нам доводилось неодноразово спостерігати за дією водного настою льонку. Встановлено, що з переходом лужної реакції сечі в кислу різко зменшується виділення кристаликів — сечових солей.

Застосування. У НДР лікарі застосовують водний настій трави льонку при гострому та хронічному запаленні сечового міхура, сечокислому діатезі, жовтяниці різного походження, атонії кишок та геморої. У невеликій кількості льонок вживають при головному болю з блювотою (синдромі Меньєра) та нічному нетриманні сечі.

При сечокислому діатезі та запальних процесах сечових шляхів 1—2 г трави льонку звичайного настоюють у 1 склянці окропу. Вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день.

Маренка запашна, підмаренник, пахуча мар'янка, смілка пахуча (Asperla odorata L.). Російська назва — ясменник душистый. Багаторічна трав'яниста рослина з родини маренових, поширена в середній смузі європейської частини Радянського Союзу, на Україні — в лісостепу та на Поліссі. Росте в тінистих лісах, заростях, на вологому перегнійному грунті.

Кореневище маренки повзуче, стебло прямостояче, заввишки до 60 см. Нижні й середні листки розміщені по 4—6 у кільцях, верхні — по 8. Квіти дрібні, білі, зібрані на верху стебла у волотеподібне суцвіття.

Рослина пахне кумарином або свіжим сіном. Цвіте вона в червні-липні. З лікувальною метою використовують її траву, яку збирають, коли рослина вже кінчає цвісти, а то й пізніше. Сушити треба швидко, щоб вона не почорніла. Зберігати в сухому місці.

Хімічний склад. Мінеральні солі (кальцію і натрію карбонат), 0,05 % кристалічного глікозиду асперилозиду, гіркі та дубильні речовини, органічні солі й жирні кислоти. У свіжій рослині кумарин зв'язаний з глікозидом, який під час сушіння під впливом спеціального ензиму розпадається й надає висушеній траві специфічного запаху. Найбільшу кількість кумарину має маренка весною, зате під осінь його втрачає. Цей складник рослини добре діє як болезаспокійливий, снотворний та бактерицидний засіб.

Дія. Відвар із трави маренки запашної має злегка проносну і, головним чином, сечогінну властивості, а також сприяє розпаду й видаленню зцементованого піску та невеликих каменів із жовчі та сечі. Хоч саму траву рослини в народній медицині застосовують рідко, проте в складі сечогінних засобів вона дуже зручна як ароматична речовина, що поліпшує лікарський напій. Ця трава діє як легкий знеболювальний чинник при сильних різях під час сечовипускання, знижує місцеву температуру. Завдяки сечогінній та знеболювальній властивостям вона зменшує приступоподібний біль при ниркових та жовчних коліках.

Застосування. Напар з 2 столових ложок трави маренки запашної на 1 склянку води. Пити по півсклянки 3—4 рази на день.

Суміш трави маренки запашної — 100 г, лимонної м'яти — 30, листя смородини чорної — 170, запарюють в 1 л окропу. Відціджену рідину приймають при запаленнях сечового міхура і сечокам'яній хворобі.

Морква дика (Daucus carota L.). Є два види рослини — морква їстівна і дика. Російська назва — морковь дикая. Це трав'яниста дворічна рослина з родини зонтичних. Листки перисто-розсічені, з довгастими або лінійними частками. Квіти зібрані в зонтик. Цвіте в липні—вересні. З лікувальною метою використовують коренеплід та насіння.

У народній медицині користуються тільки стиглим насінням дикої моркви. Зібрані його зонтики підсушують, обмолочують і розтирають на порошок.

Дія. Препарат використовують як вітрогінний засіб, а також для підсилення функції травної системи. Морква має сечогінну й дезінтегруючу дії при каменях і піску в сечовому міхурі. Для цього застосовують коренеплід, але набагато кращий лікувальний ефект дає насіння рослини, особливо дикої моркви, яка росте поблизу доріг, на полях, на сухих луках, а інколи й на городах.

Застосування. Порошок з насіння моркви 1 г приймають тричі на день.

Відвар з насіння: 1 столова ложка на 1 склянку окропу. Парити всю ніч у духовці, вживати гарячим по 3 склянки на день.

Пізноцвіт осінній, осенник, дикий шафран (Colchicum autumnale L.). Російська назва — безвременник осенний. Багаторічна трав'яниста рослина з родини лілійних. Підземна її частина — бульбоцибулини, від якої восени розвиваються блідо-рожеві квіти, а весною з'являються зе-

лені, широколанцетні листки та плоди. Квіти великі, рожево-лілові, рідко білі. Цвіте у вересні-жовтні. Рослина отруйна. Росте на луках, біля рік. Особливо багато її в Закарпатті та на Прикарпатті.

З лікувальною метою використовують насіння та бульбоцибулини.

Хімічний склад. До 1,44 % алкалоїдів, серед яких найважливішими є колхіцин, колхоцеїн та апігенін, близько 8 % жирних масел, цукор, фітостерол, смоли та дубильні речовини.

Лікувальна дія рослини залежить від кількості колхіцину, наявність якого (у малих дозах) зменшує подразливість нервової системи, біль, а також збільшує кількість виділення з організму сечі та сечової кислоти. Основні властивості рослини — знеболювальні, сечогінні й протиподагричні.

У наш час пізноцвіт використовують рідко через велику отруйність алкалоїду колхіцину.

Хміль звичайний (Humulus lupulus L.). Російська назва — хмель обыкновенный. Багаторічна трав'яниста дводомна рослина з родини коноплевих. Стебло витке, листки довгочерешкові, три-п'ятилопатеві. Тичинкові квіти з п'ятироздільною або п'ятилистою зеленою чи білуватою оцвітиною, зібрані в рідкі пазушні волосисті суцвіття, жіночі зібрані в головчасті колоски. Плоди, оцвітини і покривні листки біля основи мають жовті залозки. Цвіте хміль у липні-серпні. Росте у вогких чагарникових місцях, в лісах, поблизу річок, на узліссях.

З лікувальною метою використовують шишки хмелю та його витяжки.

Діє болезаспокійливо, антиспазматично, сечогінно та протизапально.

Хімічний склад. Смола, гіркі речовини (смола — 7,6—26 %, гумолон — 2—6 %, лупулон — 8—12 %, ефірна олія — 0,1—0,5 %), дубильні речовини (0,9—11,5 %), вітамін С. Лупулін має в собі 1—3 % ефірної олії, 50 % смоли, 10 % гірких речовин, віск, пептозани, білкові й мінеральні речовини, алкалоїд гопеїн. До складу ефірної олії входить до 20 % гумулону, ненасичений секвітер-пеналкоголь, лупаренол, кетон, лупулон та інші речовини.

Застосування. Відвар з шишок вживають при хронічному і гострому калькульозному пієлонефриті; як болезаспокійливий засіб — при сечокам'яній хворобі, запаленнях сечового міхура та мисок, а також для заспокоєння нервової системи. Найчастіше для лікування сечокам'яної хвороби шишки хмелю використовують у поєднанні з душицею, хвощем польовим, фіалкою запашною, насінням дикої моркви. З цих сумішей готують настої, спиртові та водні екстракти.

Лікарські рослини, що діють дезинфікуюче на сечові шляхи

Бузина трав'яниста, бузина дика, буз смердючий (Sambucus ebulus L.). Російська назва — бузина травянистая. Це кущ заввишки 60—150 см, з прямим гіллястим борознистим стеблом та білим стрижнем. Рослина багаторічна трав'яниста. Листки в неї непарнопірчасті, з 5—9 довгастоланцетними пилчастими листочками. Суцвіття — плоска, щитоподібна, прямостояча волоть з трьома головними гілочками. Квіти дрібні, з пелюстками — всередині білими, ззовні рожевуватими і з червоними пилинками. Цвіте бузина в червні-липні. Ягоди дозрівають у серпні-вересні і стиглими мають чорний колір. Рослині притаманний специфічний неприємний запах. Усі її частини отруйні, а тому потрібне суворе дозування виготовлених з неї препаратів.

З лікувальною метою використовують корінь бузини трав'янистої.

Дія. Препарат із коріння рослини при внутрішньому вживанні діє як сильний сечогінний засіб. Через те він рекомендується при різного роду запаленнях нирок (гломерулонефриті, пієлонефриті, нефролітіазі, який супроводжується запальними процесами). Добре виражені діу-

ретичні властивості відвару коріння при водянці черевної порожнини, спричиненої хворобою нирок, та при ексудативному перикардиті в будь-якій стадії.

У поєднанні з іншими травами, які справляють подібну дію на організм, дуже корисний корінь трав'янистої бузини при різних хворобах сечового міхура, а також при діабеті.

Застосування. Відвар дрібно порізаного коріння, з розрахунку 2 чайні ложки на 1 склянку окропу, вживати по 1 столовій ложці тричі на день. Ще краще використовувати настойку — 20 г подрібненого коріння на 100 мл спирту або горілки настоювати, як звичайно, протягом 8 днів у теплому місці. Вживати: на спирті — по 15, а на горілці — по 30 крапель тричі на день.

Вишня звичайна (Cerasus vulgaris mill). Російська назва — вишня. Батьківщина вишні — Закавказзя та Північна Персія. Тепер росте по всій території СРСР, крім північних і високогірних районів. У народній медицині застосовують насіння, плодоніжки, плоди, гілки, сік та вишневий клей.

Для лікування сечокам'яної хвороби й сольового діатезу широко використовують препарати з плодоніжок і насіння з кісточок вишень. Насіння отруйне, бо містить глікозид амігдалін та ефірну олію. Та якщо його вживати небагато як емульсію, то лікувальний ефект добре виражений, особливо при сечокам'яній хворобі та подагрі.

Плодоніжки, тобто вишневі хвостики (Stipites cerasorum), руйнують камені (J. Muszynski, 1954), якщо з них виготовити екстракт у суміші з корою ясеня, квітами або корою терену та ягодами сушеної горобини. Ці плодоніжки містять у собі органічні кислоти і невелику кількість нітроглікозидів. Препаратами з вишневих хвостиків широко користуються в народній медицині Франції при сечокам'яній хворобі.

Застосування. 30 г сушених вишневих плодоніжок відварюють у 1 л води, додають 100 мл вишневого або малинового соку. Відвар вживають протягом дня.

Суміш: вишневих плодоніжок — 15 г, кори ясеня — 50, плодів горобини — 30, кори терену — 20, насіння кропиви — 10; 2 столові ложки такої суміші заливають 2 склянками окропу, настоюють цілу ніч у духовці або в печі, а вранці кип'ятять 10—15 хв. П'ють по півсклянки 4 рази на день.

Оман високий, дивосил (Inula helenium L.). Російська назва — девятисил, девясил высокий. Багаторічна трав'яниста рослина з товстим темно-бурим кореневищем, м'яко-повстяним продовгуватим листям. Квіти золотисто-жовті, зібрані у великі корзинки: краєві квіточки, серединні — лійкоподібні, кореневища та корені мають своєрідний аромат. Дивосил заввишки 100—150 см. Цвіте з липня до вересня.

Росте в лісостеповій та степовій зонах європейської частини СРСР, у Криму, на Уралі, в Західному Сибіру на вологих місцях та видолинках, біля річок, на луках, у листяних лісах та соснових борах.

Для лікування застосовують кореневища і корені, які збирають пізно восени.

Хімічний склад. Кореневища та корені дивосилу містять полісахариди — інулін, інулеїн, сапоніни, невелику кількість алкалоїдів, вітамін С та ефірну олію (близько 1—3 %). До складу ефірної олії входять геленін або алантова камфора (алантолактон) і в невеликій кількості алантол і проазулен. Листя рослини має гірку речовину лактон алантопікрин. Вважають, що лікувальна дія дивосилу залежить від наявного в ньому геленіну. Дивосил як лікарська рослина був відомий ще в Древній Греції та в Стародавньому Римі. Це одна з найпопулярніших у народній медицині рослин.

Дія. У дивосилу дуже широкий спектр дії. Рослина корисна як сечогінний, в'яжучий, антисептичний, протизапальний та заспокійливий

засіб. Клінічно встановлені її жовчотворні та жовчогінні властивості.

У народній медицині настій або відвар кореневищ та коріння дивосилу в суміші з коренем бедринцю-ломикаменю та грижниці застосовують при сечокам'яній хворобі. Особливо виражений ефект цієї суміші рослин при гострому і хронічному калькульозному пієлонефриті.

Кореневища використовують також як відхаркувальний засіб при різного роду захворюваннях дихальних шляхів, травної системи та як сечогінний засіб.

Застосування. Суміш із кореневищ дивосилу (20 г), коріння вільшини (25), коріння бедринцю (15), трави грижниці (10) варять в 400 мл води протягом 10 хв. Настоюють 4 год і проціджують. Вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день при хронічному пієлонефриті.

Омег водяний (Oenanthe aguatica L.). Російська назва — омежник водяной. Росте на болотах, над берегами ставків та рік. З лікувальною метою використовують спілі ягоди рослини.

Хімічний склад. До 20 % жирних масел, 2,3 % воскових речовин, близько 4 % смол, галактани, маналин, 1—2,5 % летких масел із сильним запахом і пекучим смаком, близько 80 % феландрену, алкоголь — андрол та фенадрол.

Дія. Сечогінна, дезинфікуюча, потогінна; зменшує бродіння й метеоризм.

Застосування. При хронічному циститі, каменях нирок та сечового міхура. Розтерті на порошок ягоди рослини вживають по 1—3 на день з медом. Робити це треба невеличкими порціями, бо вони отруйні.

Напар з 5—10 г на 1 л води, п'ють 6 разів на день по півсклянки.

Ортосифон, нирковий чай, індійський чай (Orthosiphon stamineus, s. Ocimum basilicum). Російська назва — почечный чай. Це ніжна волохата рослина з довгими синіми квітками та яйцеподібно-ланцетними пилчастими листками. Походить із Індії.

Як лікувальна рослина нирковий чай віддавна відомий в Індонезії. В європейську медицину він проник у 20-х роках нашого століття після того, як на о. Яві ним був вилікуваний від сечокам'яної хвороби багатий голландський плантатор.

З 1951 р. ортосифон культивується в СРСР. Вирощують його в Криму та на Кавказі. Збирають урожай 5—6 разів за літо.

З рослин общипують дві пари листків з верхівковою брунькою. Потім швидко висушують на сонці або в сушарці при 30—35 °С.

Хімічний склад. Рослина містить від 0,2 до 0,5 летючих ефірних олій, глікозид ортосифонін, дубильні речовини.

Сечогінну дію приписують ефірним оліям, ортосифонінові та солям калію (0,8 %).

Дія. Нирковий чай діє сечогінно. З організму посилено виділяються сечовина, сечова кислота і хлориди. Завдяки сечогінним властивостям відвар з рослини вживають при набряках різного походження (у тому числі й при серцевій недостатності), запаленнях жовчного міхура. Успішно застосовують його при каменях у нирках, жовчному міхурі і навіть при ревматизмі і подагрі.

Застосування. Готують напар або водну витяжку з 5—9 г ортосифону на 1 л води, п'ють тричі на день по 1 склянці.

Напар із листя ниркового чаю — 2 г, трави суниць — 6, листя брусниці — 2. Усе запарюють у склянці води і п'ють 2—3 рази по півсклянки.

Водний настій з 1 чайної ложки подрібненого ортосифону на 1 склянку окропу вживають теплим по півсклянки тричі на день за 30 хв до їди.

Смородина чорна, порічки чорні (Ribes nigrum L.). Російська назва — смородина черная. Рослину широко вирощують у садах і на го-

родах майже по всій території Радянського Союзу. Дикою росте у вологих лісах, серед прибережних чагарників, по ярах та в інших місцях. Кущова рослина з родини ломикаменевих, заввишки 60—120 см з висячими кетягами чорних ягід, що зріють у липні-серпні. Цвіте смородина в травні.

З лікувальною метою використовують ягоди, листя та бруньки. Листя збирають молоде, відразу після цвітіння, а ягоди — лише зрілі. Якщо немає ні ягід, ні листя, можна користуватися бруньками.

Хімічний склад. Дубильні речовини, зеленого кольору ефірні масла, фітостерол, пентозани, мінеральні солі, органічні кислоти, ензим емульсин. У плодах є близько 10—13 % інвертного цукру і сахарози, жирна олія, антоціанові барвники, емульсин, пектин, 2,6—3,7 % незв'язаних кислот (яблучної, 3,5 % лимонної та винної), вітаміни С, К і частково В, мінеральні солі, які мають у собі бром та йод.

Дія. Сечогінна, тонізуюча, в'яжуча, протизапальна.

Застосування. Листя, плоди і бруньки рослини як сечогінні засоби використовуються при хворобах сечового міхура і ниркових каменях. Як потогінні — під час простуди та при гострому ревматизмі. Бруньки, настояні на білому вині, корисні як легкий проносний засіб, при гастриті, хворобі серця, мігрені та для поліпшення обміну речовин. Напар смородини чорної (100 г), листя суниць (60), квітів липи (40), квітів дивини скіпетроподібної (30) готують з 1 столової ложки суміші на 1 склянку окропу. П'ють 2—3 рази на день після їди.

Спориш звичайний (Polygonum aviculare). Паралельні назви — куряча трава, гусятник, моріжок, гірчак звичайний, дрябен, дрясен — подорожник, курячник. Російська назва — горец птичий, спорыш. Однорічна трав'яниста рослина з родини гречкових, поширена майже всюди в помірній і теплій смугах Радянського Союзу. Росте в дворах, на стежках, при шляхах, на вигонах, сухих пасовищах, біля жител, на полях, по засмічених місцях.

Стебло рослини гіллясте, переважно лежаче. Листки дрібні, еліптичні. Квіти теж дрібні, по краях рожеві або білуваті. Зібрані вони пучками в кутах листків. Цвіте спориш з травня до кінця осені.

З лікувальною метою використовують траву, яку збирають у період цвітіння рослини, коли стебла ще не встигли затвердіти.

Хімічний склад. Смолисті речовини, віск, слиз та жир, сліди ефірної олії, невелика кількість вільних і зв'язаних оксиметилантрахінонів, 2—2,5 % редукційного цукру, органічні кислоти, до 8 % мінеральних солей, близько 0,24 % розчинної та 1,5 % нерозчинної кремнієвої кислоти, флавоновий глікозид авікулярин, що гідролізується до арабінози та кверцетину, дубильні речовини, кофеїнова кислота, каротини і вітамін С.

У народній медицині спориш — дуже популярна рослина. Його застосовують як відвар, а в сезонний час також і свіжий сік.

Дія. Сечогінна, в'яжуча, кровоспинна, протизапальна.

Застосування. Препарати зі споришу народна медицина використовує передусім як зміцнювальні, протизапальні та сечогінні засоби при запаленнях внутрішніх органів: нирок, печінки, сечового міхура та шлунка.

Як засіб, що виганяє з організму пісок, ліки з цієї рослини вживають при сольовому діатезі і каменях у нирках та в сечовому міхурі, при жовчнокам'яній хворобі, причому навіть у застарілих випадках.

У суміші з іншими рослинами траву споришу практикують для лікування різних хвороб. Відвар 20—200 г вживають по столовій ложці тричі на день, а з 15—40 г на 1 л води — по 2—3 склянки на день.

При жовчнокам'яній та сечокам'яній хворобах рекомендують напар трави споришу (170 г), кори крушини (20), плодів ялівцю (10) — 50 на 1 л води. П'ють по 2—3 склянки на день.

Препарати зі споришу можна вживати без перерви протягом декількох місяців.

Ясен звичайний (Fraxinus excelsior). Російська назва — ясень высокий. Досить поширене дерево з родини маслинових, росте у помірній смузі Північної півкулі, в тому числі в Радянському Союзі і, зокрема, на Україні.

З лікувальною метою використовують кору з молодих пагінців (при сечокам'яній хворобі), а в народній медицині і листя — як протигарячковий засіб, при хронічному циститі, примочки соку — при лікуванні гнійних ран.

Хімічний склад. Глікозид оксикумарину — фраксин, фенологлікозид, синигрин, кверцетин, ефірна олія, дубильні речовини, інозит, яблучна кислота.

Дія. Сечогінна, потогінна.

Застосування. Відвар з кори в народній медицині вживають при лікуванні всіх видів артритів, особливо ревматичних.

Відвар з 20—200 г вживають по столовій ложці тричі на день (О. П. Попов, 1965).

Збір: кореня ясеня — 30 г, листя брусниць — 15, трави душиці — 10, шишок хмелю — 5. Відварити у 1 л води, пити по 100 мл тричі на день при гострому та загостренні хронічного калькульозного пієлонефриту. Лікування проводити 3—4 тиж.

Статеві розлади

У літературних джерелах з народної медицини є відомості про посилення статевої функції при вживанні препаратів деяких лікарських рослин. Охарактеризуємо окремо найважливіші рослини із зазначеними властивостями.

Барвінок малий (Vinca minoz L.). Російська назва — барвинок малый. Багаторічна вічнозелена рослина з родини барвінкових. Зустрічається в дикорослому стані по всій території помірної смуги Радянського Союзу. Дуже часто культивується в садах та парках як декоративна рослина.

Стебло барвінку стелиться по землі, гілчасте, завдовжки до 60—70 см. Листки еліптичні на коротких черешках, блискучі, шкірясті. Квітки світло-сині, поодинокі, у пазухах листків з п'ятилопатевим відгином. Цвіте у травні.

Для лікування використовують наземну частину.

Хімічний склад. Алкалоїди (0,3 %), вінкамін, ізовінкамін, пубесцин, вінін, мінорин, глікозид віназид, гіркі й дубильні речовини, аскорбінова кислота (у свіжій рослині близько 0,9 г на 100 г), каротин (близько 8 %).

Дія. Седативна, загальнозміцнювальна, гіпотензивна.

Застосування. Вживають при статевій слабості (20 г трави барвінку з квітами варять на малому полум'ї у 250 мл горілки і вживають по 8 крапель двічі на день вранці й увечері). Приймають протягом 4 днів, потім роблять 2-денну перерву.

Гірчиця сарептська (Brassica juncea L.). Російська назва — горчица сарептская. Рослина однорічна, трав'яниста, дуже медоносна. Стебло в неї гіллясте. Нижні листки непарноперисті, лапасті, ліроподібні, верхні — ланцетні. Цвіте з травня до липня. Квіти жовті, з чотирма пелюстками. Плоди — саморозгортальні стручки з жалоподібним носиком. Насіння жовте або буре, з гіркуватим гостропекучим смаком. Висота рослини — 50—80 см.

У південних та середніх областях європейської частини СРСР гір-

чиця сарептська вирощується як олійна культура. З лікувальною метою застосовують її насіння.

Хімічний склад. Жирна олія (до 47 %), глікозид синигрин та фермент мірозин. Мірозин активується при наявності теплої води (30—40 °С), розщеплює синигрин на гірчичну ефірну олію, тлюкозу та калію сульфат. До складу ефірної олії входять гліцериди ерукової, олеїнової, лінолевої, лігноцеринової, міристинової та бегетової кислот. Рослина отруйна.

Застосовується гірчиця сарептська як зовнішній подразник у гірчичному спирті (2 % спиртовий розчин ефірної гірчичної олії). При статевих розладах, особливо неврогенного характеру, при фізичному виснаженні надзвичайно ефективно впливають гірчичні ванни в суміші з м'ятою та аїром.

Еспарцет посівний (Onobrychis arenaria Kit). Народна назва — заячий горох. Російська назва — эспарцет посевной, или песчаный. Багаторічна трав'яниста рослина зі стрижневим коренем. Стебла багаточисленні, прямостоячі. Листки складні, непарно-пірчасті, з 13—25 листочками та перепонковими трикутноланцетними загостреними прилистками. Листочки продовгувато-ланцетні, знизу шовковисті. Квіти метеликового типу, яскраво-рожеві, зібрані в густі колосоподібні китиці. Плід — круглуватий, горішкоподібний, односім'яний, однозубий біб із сіткою жилок.

Рослина заввишки 30—60 см. Цвіте з травня по липень. У дикому вигляді росте в середній смузі європейської частини СРСР та в південній частині Сибіру на луках, по берегах річок, на схилах та кам'янистих місцях, на узліссях та серед кущів. Як кормова рослина культивується в багатьох областях України.

У лікувальній практиці користуються препаратами, виготовленими з трави (стебел, листя, квітів) і коріння еспарцету посівного. Траву збирають у травні—липні, корені — восени.

Хімічний склад. Вуглеводи (9,6 %), білок (4,4 %), жир (1,5 %), клітковина (5,4 %), зольні речовини (4,6 %) та різні ферменти.

Застосування. Водний настій та відвар трави й коріння як засіб, що підсилює статеву діяльність у чоловіків.

Клен гостролистий, або платаноподібний (Acer platanoides L.). Російська назва — клен остролистный. Дерево характерне розлогою кроною, біло-сірою потрісканою корою і коричневими молодими пагінцями. Листя супротивне, довгочеренкове, пальчатоп'ятилопасне, біля основи серцеподібне.

Квіти одно- та двостатеві, жовтувато-зелені. Плід двокрилий, при дозріванні розпадається на два плодики. Висота дерева — 15—25 м. Цвіте у травні, у цей час заготовляють його листя.

Клен росте в європейській частині СРСР, за винятком північних та південно-східних районів, і на Кавказі.

Хімічний склад клена гостролистого не вивчений. Молоде листя багате на білий приємно солодкуватий на смак клейкий сік. Препарати, виготовлені з листя, впливають на організм сечогінно, жовчогінно, антисептично, протизапально, знеболювально, а також мають ранозагоювальні властивості.

Застосування. Водний настій або відвар молодого листя клена при жовтяниці, сечокам'яній хворобі, скорбуті та як засіб, що поліпшує настрій. Солодкий сік п'ють при радикуліті.

У німецькій народній медицині при статевій слабості у чоловіків вживають спиртову настойку з листя клена. До 20 г листя клена додають 100 г 40 % спирту. П'ють по 20—30 крапель тричі на день перед їдою. Можна також 1 столову ложку свіжого чи сухого кленового листя заварити у 1 склянці окропу, процідити і вживати охолодженим по 1/4 склянки 3—4 рази на день.

Латаття біле, лілея водяна (Nymphaea alba L.). Російська назва — кувшинка белая. Це багаторічна водяна безстебельна рослина з плавучим довгочеренковим великим листям серцеподібної форми. Квіти теж великі, білі, малопахучі, з чотирилистковою зеленою чашечкою і численними білими пелюстками. Плоди кулеподібні, зелені, багатогніздові, дозрівають вони під водою. Цвіте латаття у травні-червні. Росте в стоячих повільно стікаючих водах, озерах, ставках, у заплавах рік.

З лікувальною метою восени збирають кореневища та корені рослини, а листя і квіти — у червні-липні.

Хімічний склад. Органічні кислоти (особливо галова), дубильні редукційні цукристі речовини, мінеральні солі, серцеві глікозиди, алкалоїди (нуфарин). У квітах є ефірні олії.

Препарати з коренів латаття вживають при надмірній статевій збудливості у жінок. На чоловіків вони добре впливають як заспокійливий засіб, що діє пролонгуюче при статевих зносинах, особливо у тих, які страждають передчасною еякуляцією. Зокрема, виготовляють препарат Extractum Nymphaceae — 30 г, який вживають по 20—25 крапель тричі на день.

Лепеха звичайна, аїр тростяний (Acorus calamus L.). Російська назва — аир обыкновенный. Багаторічна трав'яниста рослина з товстим горизонтальним повзучим кореневищем, унизаним численними тонкими коренями. Кореневище губчасте, зверху з зеленим відтінком, на смак гірке, пекуче, запах приємний. Листки довгі мечоподібні, м'ясисті. Стебло біля основи червонувате з ліловим відтінком. Квіти дрібні, зеленувато-жовті, зібрані на верхівці стебла в циліндричну качалку.

Збирають кореневища, викопуючи вилами, восени або напровесні. Їх миють у холодній воді, сортують, ріжуть на дрібні шматки і сушать.

Хімічний склад. Кореневища лепехи містять у своєму складі ефірну олію, до якої входять евгенол, борнеол, азарон, камфен, каріофілен, акорон, каламен, проазулен та інші речовини, гіркий глікозид акорин, алкалоїд каламін, фітонциди, дубильні речовини, вітамін С, смоли, органічні кислоти, мінеральні солі.

Дія. Тонізуюча, протизапальна, знеболювальна, сечогінна, жовчогінна.

Застосування. В науковій медицині препарати лепехи вживають як тонізуючий засіб у разі пригнічення центральної нервової системи, хвороб сечового міхура та нефролітіазу і як протизапальний і знеболювальний засоби. Народна медицина використовує препарати лепехи при статевій слабості, а також як сечогінний засіб.

20 г подрібненого кореневища заливають 200 мл окропу, настоюють протягом 8 год, проціджують і п'ють по 30 мл тричі на день за 15—20 хв до їди.

Лілія водяна жовта (Nuphar luteum). Російська назва — кубышка желтая. Багаторічна водяна рослина з товстим кореневищем і плаваючим листям. Листки довгочерешкові, товстокорі, овальні. Квіти великі, жовті одинокі, з п'ятьма жовтими, знизу зеленими чашолистками і численними пелюстками. Плоди гладкі, багатогніздові, подібні до маленьких глечиків. При достиганні вони вкриваються слизом.

Поширена рослина по всій європейській частині СРСР. Росте в стоячих та повільно протікаючих водах, в озерах, ставках, річках.

У лікувальній практиці застосовують листя і квіти лілії водяної жовтої, які заготовляють у червні—серпні, а також кореневища з корінням та плоди, які збирають восени.

Хімічний склад рослини вивчений недостатньо. Відомо, що кореневища й корені, які мають пом'якшувальні, протизапальні, знеболювальні, в'яжучі, сечогінні, жовчогінні та молокогінні властивості, містять алкалоїд нуфарин, крохмаль, смолисті, гіркі та дубильні речовини.

Застосування. Відвар з кореневищ та коріння в невеликих дозах

вживають при пієлонефриті, циститі і уретриті. Водний настій свіжих квітів жовтої, подібно до квітів білої лілії, діє як снотворний і заспокійливий препарат при підвищеній статевій збудливості та болючих нічних полюціях.

Особливо ефективний настій при прискореній еякуляції.

Плоди лілії жовтої діють снотворно й заспокійливо.

Любка дволиста, зозулинець чоловічий (Orchis masculata L.). Народна дотепна назва — «люби мене, не покинь». Російська назва — ятрышник пятнистый. Це багаторічна трав'яниста рослина з двома продовгувато-овальними бульбами, з котрих одна відживає, а друга — молода, соковита. Наземна частина любки дволистої — одиночне квіткове стебло, охоплене знизу довгасто-овальними листками. На вершині його — густий колос різноманітних, строкато забарвлених квіток. Вони дрібні, білі, неправильної форми, пахучі, через що й дістали назви «нічні зірки» та «люби мене, не покинь».

Бульби любки дволистої цінні своїми драглисто-слизистими поживними речовинами, на які дуже багаті. Збирають їх у кінці літа, коли вони ще не постаріли.

У народів Сходу існувало повір'я, що ці бульби допомагають привертати коханого. У нас ними користувалися подекуди як засобом, який збуджує статевий потяг. Вважають, що вони допомагають при статевому безсиллі, підносять тонус життя. У кожному разі бульби любки дволистої винятково поживні, особливо якщо поєднувати їх із молоком та медом. Колись на Сході люди під час далеких походів запасалися ними, щоб було чим підкріпитися, коли забракне їжі. У народній медицині Ірану ця рослина — цілющий та поживний засіб. Там з неї готують постійний ранковий напій, кидають бульби в суп або роблять солодке желе.

Застосування. 3—10 г на 200 мл рідини, тобто 1—2 чайні ложки любки дволистої на 1 склянку окропу чи гарячого молока. Вживати по 1—2 столові ложки 3—4 рази на день.

Очиток їдкий, молодило, заяча капуста (Sedum acre L.). Російська назва — очиток едкий. Невеличка трава з родини товстолистих. Росте на сухих підвищених місцях, кам'янистих узгір'ях та прибережних пісках. Цвіте з травня до липня. Досягає щонайбільше 20 см заввишки. Стебла має лежачі, висхідні, м'ясисті з прямостоячими квітковими гілочками. Листки дрібні, теж м'ясисті, циліндричні на спинці, опуклі на неплодних пагонах, густі, розташовані в шість рядів.

Очиток їдкий — рослина сухостійка, під час дощу вона набирає в своє листя багато води, котру поволі витрачає в посушливий час. Квітки жовті, п'ятипелюсткові. Плоди зіркоподібні. Насіння дуже дрібне, кругле, бурувате. На смак рослина подібна до перцю, а запахом нагадує часник. Для виготовлення лікарських препаратів застосовують наземну частину цієї рослини.

Хімічний склад. Алкалоїди — седамін, нікотин, сединон, ізопельтерин, дубильні речовини, глікозиди, цукристі речовини, рутин, яблучна та інші органічні кислоти, вітамін С. Рослина отруйна.

Дія. Настій трави очитка збуджує.

Застосування. У народній медицині цей та аналогічний настій очитка великого (Sedum telephinium) або ж сік рослини в суміші з сироваткою приймають по 1 чайній ложці двічі на день при загальній слабості та імпотенції (протягом 2—3 тиж).

Підлісник європейський (Sonicula europaea L.). Російська назва — подлесник европейский. Багаторічна трав'яниста рослина заввишки 20—50 см, з родини зонтичних. Прикореневі листки пальчасто-роздільні, з 3—5 оберненояйцевидними дво-три-надрізаними пилчастими частками. Обгортка з ланцетних, зубчастих або перистороздільних листочків. Пелюстки блідо-рожеві. Цвіте в червні-липні.

Росте в тінистих букових та хвойних лісах на родючих грунтах, найчастіше поодинокими екземплярами.

З лікувальною метою використовують траву та корені.

Хімічний склад. Трава містить летку олію, дубильні речовини та гіркі речовини, сапонін, солі калію, смоли, вітамін С та бактерицидні сполуки.

Дія. Тонізуюча, збуджує статеву систему, легка сечогінна.

Застосування. Настої та відвари з трави та квітів, які збирають під час цвітіння, діють сечогінно. Спиртову настойку кореня на 40—70 % спирті з розрахунку 10—50 г вживають по 1 чайній ложці 3 рази на день для збудження статевої дії, а також для підвищення нервового тонусу та зміцнення організму.

Спаржа лікарська (Asparagus officinalis L.), у народі ще — заячий холодок. Російська назва — спаржа лекарственная. Багаторічна трав'яниста рослина з родини лілійних, заввишки 30—150 см. Стебла в неї численні, дуже розгалужені, голі. Листя редуковане в ледве помітні лусочки. Квіти зеленувато-жовті, мають вигляд дзвіночків, дрібні. Плоди — червоні кулясті ягоди. Цвіте у травні-червні.

Поширена спаржа лікарська на всій європейській частині СРСР (крім Півночі), на Кавказі, в Західному Сибіру. Як декоративна рослина культивується в садах, на городах. У дикому вигляді росте на трав'янистих схилах, заливних луках, серед кущів.

З лікувальною метою використовують кореневища з корінням, молоді пагінці та ягоди спаржі лікарської. Кореневища з корінням збирають ранньою весною або восени, молоді пагінці — весною, ягоди — в липні-серпні.

Хімічний склад. Кореневища та коріння рослини містять аспарагін та сапоніни; пагінці — аспарагін, каротин і вітаміни В і С; ягоди — цукор (36 %), олію (до 16 %), капсантин, фізамін, сліди алкалоїдів.

Дія. Сечогінна, протизапальна, знеболювальна, депуративна, заспокійлива.

Настій чи відвар кореневищ, коренів і пагінців п'ють при запаленні сечового міхура і сечовипускного каналу, затрудненому сечовиділенні, хворобах нирок та як заспокійливий засіб.

Ягоди рослини і водний настій з них використовують при статевому безсиллі.

Застосування. Ягід спаржі (5 г) залити 1 склянкою окропу і настоювати в духовці 6—8 год. Пити по 1 столовій ложці 3—4 рази на день.

Суріпка звичайна (Barbara vulgaris R.). Російська назва — сурепка обыкновенная. Дворічна рослина з ніжними ліроподібними перистороссіченими листками та з великою овальною кінцевою долею. Верхні листки сидячі, еліпсоподібні, надрізано-зубчасті. Квіти золотисто-жовті, пахучі, з чотирма пелюстками та одним пестиком. Суцвіття — густі китиці. Плоди — прямі або загнуті стручки, за формою циліндричні, чотиригранні, з жилками, що відходять угору. Висота рослини — 20—60 см. Цвіте з травня до серпня. Трапляється суріпка в європейській частині СРСР, крім Криму. Росте на вологих луках, біля доріг, як бур'ян — на полях і городах.

Для виготовлення лікарських препаратів використовують наземну частину (стебла, листя, квіти, молоді стручки). Заготовляють її з травня до липня.

Хімічний склад суріпки не вивчений, хоч її використовували ще в стародавньогрецькій і римській медицині.

Дія. Сильна сечогінна, збуджувальна. Відомості народної медицини вказують на те, що рослина підвищує статеву діяльність та сприяє виробленню сперми (В. П. Махлаюк, 1967).

Застосування. 1 столову ложку свіжої або сухої трави рослини на-

стоювати 2—3 год у 1 склянці окропу, потім процідити. Вживати по $^1/_4$ склянки 4 рази на день протягом 2—3 тиж.

Тирлич жовтий (Gentiana lutea L.). Російська назва — горечавка желтая. Багаторічна трав'яниста рослина 50—150 см заввишки з міцним багатоголовим кореневищем, від якого відходить кілька бокових коренів. На першому році з'являється порожнинне, просте, нерозгалужене стебло. Листки на ньому супротивні, великі, широкоовальні, цілі, з паралельними жилками. Квітки зібрані пучками по 3—10 у пазухах верхніх приквіткових листків. Віночок золотаво-жовтий, колосовидний, з 5 лінійними гострувати пелюстками. Цвіте в липні.

Тирлич жовтий дуже рідкісна в Радянському Союзі рослина — росте тільки в Карпатах і культивується в Ленінградській області.

З лікувальною метою використовують кореневище і корені.

Хімічний склад. Кореневища і корені містять гіркі глікозиди (генціопікрин, генціамарин, генціїн), фарбну речовину, гентизин, алкалоїд генціанін (0,35—0,6 %), трисахарид, генціанозу, жирну олію (до 6 %), генціостерин, смолисті і пектинові речовини.

Дія. Тонізуюча.

Застосування. Тирлич жовтий здавна відомий в народній медицині як тонізуючий засіб. Настойка тирличу дещо нагадує настойку женьшеня, діє збуджуюче на центральну нервову систему, підвищує загальний тонус і працездатність організму. Настойка в помірних дозах підвищує артеріальний тиск, а в середніх та великих дозах знижує його.

Спиртову настойку кореневищ з коренями вживають при загальній слабості організму, гіпотензії, фізичній та нервовій перевтомі, статевій слабості та при деяких нервових і психічних захворюваннях (астенії, астено-депресивних та астено-іпохондричних станах).

Спиртову настойку тирличу вживають по 20—30 крапель з водою 2—3 рази на день перед їдою.

Ярутка польова (Thlaspi arvense L.). Російська назва — ярутка полевая. Однорічна трав'яниста рослина з прямостоячими стеблами. Стеблові листки сидячі, продовгуваті, при основі стрілоподібно-зубчасті. Прикореневі листки продовгувато-овальні. Квіти дрібні, з чотирма пелюстками, зібрані в китиці. Плоди — округлі сплющені стручечки з крилатим кілем і багатьма маслянистими насіннячками. Висота — 15—50 см.

Росте як бур'ян у посівах та біля жител, інколи біля доріг, на лісових галявинах майже на всій території СРСР. Цвіте з травня по серпень.

Для лікування застосовують всю наземну частину рослини (стебла, листя, квіти, плоди).

Хімічний склад рослини не вивчений. Ярутка має гострий смак і специфічний запах, що нагадує запах редьки, гірчиці.

Препарати, виготовлені з ярутки польової, мають здатність збуджувати і стимулювати статеву діяльність при статевому безсиллі у чоловіків. У народній медицині вживають як сечогінний та потогінний засоби.

Застосування. 1—1,5 столової ложки сухої трави з квітками, стручками та насінням настоюють 4 г у 1 склянці окропу в закритому посуді, проціджують. П'ють по 1 чайній ложці 4—5 разів на день.

Подрібнений порошок з листя і плодів з насінням вживають по 0,3 4 рази на день.

Нічне мимовільне сечовиділення

Арніка гірська (Arnica montana L.). Російська назва — арника горная. Багаторічна трав'яниста рослина з родини кошикоцвітих з товстим кореневищем, від якого відходить багато коренів. Стебло має пряме, 20—60 см заввишки, з кількома супротивними гілками. На ньому 1—2 пари супротивних дрібних листків, нижні листки зближені при основі стебла розеткою. Цвіте у червні-липні. Квіти у великих кошичках, оранжево-жовті.

Як видно з назви, арніка — гірська рослина. Росте вона на відкритих місцях — на лісових галявинах, полонинах, починаючи з 500 м над рівнем моря і до найвищих вершин. Дуже великі зарості її є в Карпатах (Чорногора, Бескид, Гуцульські Альпи).

З лікувальною метою використовують квіти, кореневища з корінням і (меншою мірою) листя арніки.

З квітів виготовляють спиртову витяжку, екстракт, водні настої та інші препарати.

Хімічний склад. Сухі квіткові кошики арніки гірської містять у собі ефірну олію, фарбні речовини — арніцин, лютеїн, жир, смолу, віск, камедь, вуглеводи, вітамін С, фруктозу, сахарозу, декстрозу, дубильні речовини, білки. Кореневища й корені мають ефірну олію, смолу, віск, арніцин, органічні кислоти — ізомасляну, мурашину, ангелікову.

Дія. Радянськими дослідниками Д. А. Аксельродом, Г. К. Ніконовим та А. Д. Туровою (1957) доведено, що препарати арніки впливають тонізуюче й стимулююче на центральну нервову систему, а у великих дозах діють на організм заспокійливо.

Арніка є чудовим засобом для лікування нічного мимовільного сечовиділення. Вживають настій з квіток (20 г на 200 мл води) — по 1 столовій ложці тричі на день. Відвар коренів (з 10 г на 200 мл води) рекомендують приймати по 1 столовій ложці двічі на день.

Багато дослідників радять для лікування нічного енурезу квіти арніки (20 г) у суміші з травою грициків (10 г), льонку (5 г). Настій із 15 г суміші на 200 мл води вживають по 1 столовій ложці 3—4 рази на день протягом 6—8 тиж.

Чебрець звичайний (Thymus serpyllum L.). Російська назва — чебрец, тимьян обыкновенный. Дрібний півкущик, заввишки 5—15 см, з дерев'янистими стовбурчиками. Від стовбурчиків відходять подекуди вертикальні трав'янисті квітоносні та безплідні пагони. Листки черешкові еліптичні або довгасті. Квіти яскраві лілово-рожеві. Плоди короткоеліптичні, темно-бурі. Цвіте рослина з червня по вересень і має сильний аромат.

Чебрець поширений на відкритих горбистих місцях, на луках, лісових полянах. З лікувальною метою використовують траву з квітками.

Хімічний склад. Ефірна олія (близько 0,5—10 %), дубильні та гіркі речовини, серпілін, камедь, смоли, флавоноїди, яблучна, урсолова та оманолова кислоти і мінеральні солі. До складу ефірної олії входять тимол (до 30 %), карвакрол (до 20 %), цимол — терпінеол, борнеол та інші речовини.

Застосування. Препарати з чебрецю борового широко використовуються в народній медицині різних країн для лікування багатьох хвороб. У Польщі, Німеччині, наприклад, настоями, відварами та екстрактами рослини лікують мимовільне сечовиділення.

Водний настій трави чебрецю діє антисептично, болетамувально і седативно, тому його вживають ще як протизапальний засіб при гострому циститі. Згідно з дослідженнями (J. Muszynski, 1959), екстракт і настої рослини слід широко застосовувати при запаленнях нирок і сечового міхура, особливо при нічному мимовільному сечовиділенні.

Із трави чебрецю в суміші з кореневищами аїру та молодими шишками сосни готують напар з 15 г на 200 мл води. Настоюють у духовці 2 год, проціджують і вживають по 50 мл 3—4 рази на день після їди при нічному нетриманні сечі. Лікування проводять 2—3 міс.

ЛІКУВАННЯ ЗАПАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У НИРКАХ ТА СЕЧОВИХ ШЛЯХАХ

Лікування запальних процесів сечових шляхів повинно бути етіотропним і патогенетичним. Тому методику його пристосовують до клінічного перебігу захворювання. Комплекс лікувальних заходів при гострому пієлонефриті передбачає режим і харчування, боротьбу з порушенням водно-сольового обміну, симптоматичне лікування, протизапальні заходи (гексаметилентетрамін, сульфаніламіди, антибіотики), місцеве лікування катетеризацією сечоводів, оперативне втручання.

Препарати рослинного походження застосовують переважно як антиспастичні, протизапальні та діуретичні засоби, що сприяють поліпшенню відтоку сечі з ниркової миски, зменшенню інтоксикації.

Хоч антибактеріальна терапія є тепер основним видом консервативного лікування гострого пієлонефриту і циститу, проте антибіотики не можуть вилікувати людей з порушенням прохідності сечових шляхів. У хворих з обтурацією сечоводу (наприклад, при гострому пієлонефриті, що виник внаслідок закупорення сечоводу конкрементом) антибіотики знижують температуру, але явища інтоксикації продовжуються, хвороба прогресує. Тому для зменшення запального процесу у сечоводах і підготовки хворого до операції призначають лікарські препарати у комплексі з антибіотиками.

Особливо необхідно звертати увагу на перебіг гострих запальних процесів сечових органів у дітей. Результати клінічних спостережень свідчать про можливість виникнення гострого пієлонефриту навіть у перші дні життя немовляти. Це зумовлюється особливостями згаданого віку: частотою шлунково-кишкових і гострих інфекційних захворювань, авітамінозом і гіповітамінозом, а також порушенням прохідності сечових шляхів. М. Ф. Руднєв вказує на певну схильність до пієлонефриту недоношених дітей, пов'язану з частотою гноячкових захворювань шкіри, що є первинним вогнищем інфекції.

Лікування пієлонефриту мусить бути своєчасним, комплексним (дієтотерапія, загальнозміцнювальні засоби, антибіотики і фітотерапія). За спостереженнями А. Я. Пителя, лікування дітей, хворих на гострий й хронічний пієлонефрит, антибактеріальними препаратами не завжди успішне. Особливо низька ефективність там, де неповно проведене лікування гострого пієлонефриту.

Лише комбіновані форми лікування антибіотиками, сульфаніламідами і нітрофуранами, поєднані з фітотерапією, дають позитивний результат.

Досить складно лікувати пієлонефрит і цистит у вагітних жінок, бо клінічна картина гострого пієлонефриту буває стертою і зовсім не виявляється при відповідному лікуванні. Перехід гострого пієлонефриту в хронічний не залежить від тяжкості хвороби. Перебіг хвороби відзначається ознобом, різким підвищенням температури тіла, явищами глибокої інтоксикації. Гострий пієлонефрит може закінчитися повним видужанням, а стерті форми часом стають причиною ниркової недостатності. Найчастіше рецидиви пієлонефриту виникають при повторних вагітностях.

Сучасні методи дають можливість досягти хороших результатів у лікуванні вагітних жінок, хворих на гострі запальні процеси в сечових

шляхах. Відомо, що вагітні не завжди добре переносять лікування антибіотиками, сульфаніламідами, фізіотерапевтичні й теплові процедури. Препарати рослинного походження у цьому разі мають найбільше право на застосування, бо вплив їх на інші органи й системи організму мінімальний, а лікувальна дія очевидна.

Пієлонефрит у осіб похилого і старечого віку лікують за загальними принципами. Але тут треба врахувати можливості ускладнення з боку серцево-судинної системи і печінки. Порушення кровообігу є перешкодою до введення в організм великої кількості рідини. У разі захворювань печінки не слід застосовувати сульфаніламіди. З огляду на те, що в старечому віці функціональна пристосованість нирок знижена, багато клініцистів рекомендують дотримуватись суворого й тривалого обмеження в харчовому режимі, активно лікувати хворих препаратами рослинного походження.

У хворих на хронічний пієлонефрит часто підвищується артеріальний тиск. Зміни в нирках призводять до різкого звуження ниркових артерій зі склерозуванням їх, внаслідок чого настає облітеруючий ендартеріїт всієї нирки, вторинне зморщування. А це викликає ниркову недостатність внаслідок зниження лужного резерву плазми через порушення амоніогенезу у дистальному відділі канальців.

У хворих на хронічний пієлонефрит при наявності гіпоізостенурії процес амонієутворення знижується приблизно наполовину, втрачаються луги, які супроводжують радикали кислот у сечі. Постійна втрата натрію зумовлює дегідратацію. Припинення здатності канальцевого епітелію виділяти в сечу водень може призвести до збільшення концентрації іонів водню, а отже, до зниження утворення амонію з глютаміну. Внутрішньоклітинний ацидоз спричинює прогресуюче виділення калію клітинами канальців, а втрата калію посилює порушення метаболізму електролітів, особливо при хронічних пієлонефритах з глибоким пошкодженням паренхіми.

При хворобах сечових шляхів дуже важливо нормалізувати діяльність видільних органів і систем. Застосування препаратів рослинного походження збуджує видільну функцію цих органів, зміцнює захисні фактори організму, зменшує запальні процеси, знешкоджує продукти розпаду обміну речовин та підсилює кровообіг. Усе це регулює осмотичний тиск у тканинах і підтримує кислотно-основний стан.

Хронічний пієлонефрит

Хронічний пієлонефрит — це мікробно-запальний процес, котрий уражає ниркову миску і паренхіму нирок. Розвиток як проліферативних, так і склеротичних явищ зумовлює зниження функцій канальців. Тому основне при хронічному пієлонефриті — зберегти дистальний відділ канальців.

Захворювання має тривалий, хвилеподібний перебіг, настають то загострення, то ремісії. У деяких хворих загострення проявляється бурхливо, з підвищенням температури, болем у попереку та животі, частим і болючим сечовипусканням. У інших загальне самопочуття залишається задовільним, лише збільшується кількість лейкоцитів у сечі. Дуже важливо своєчасно встановити діагноз і розпочати лікування, раціональна терапія може зупинити перебіг патологічного процесу і розвиток ниркової недостатності.

Після виявлення пієлонефриту в стаціонарних умовах це захворювання вимагає ще тривалого лікування в амбулаторних умовах під контролем клініко-лабораторних показників. Тепер хронічний пієлонефрит лікують протягом 1—1,5 року після встановлення діагнозу, хворий одержує хіміотерапевтичні препарати.

За останні роки запропоновано багато різноманітних схем лікування хронічного пієлонефриту. Одні автори рекомендують призначати лише один уросептик (фурагін) протягом усього курсу лікування з невеликими інтервалами, інші радять лікування курсами, змінюючи при цьому різні хіміотерапевтичні засоби через певні проміжки часу.

Тривале застосування хіміотерапевтичних препаратів негативно впливає на окремі органи й системи. Насамперед пошкоджується печінкова клітина, розвиваються функціональні розлади діяльності жовчовивідних шляхів, нерідко трапляються захворювання травної системи, підвищується алергічна збудливість організму. Навіть ниркові клітини під масивним впливом сульфаніламідів, нітрофуранів та антибіотиків перестають справлятися з таким великим навантаженням, порушується їх функціональна здатність. Мабуть, тому часто зустрічаються резистентні до лікування хіміотерапевтичними препаратами хворі на хронічний пієлонефрит, у яких ефект від проведеної терапії мінімальний. Крім цього, є люди, які не переносять ні антибіотиків, ні сульфаніламідів. Лікування їх пов'язане з великими труднощами.

Останнім часом медична промисловість випустила високоефективні хіміотерапевтичні препарати, застосовувані при запальних процесах сечовивідної системи (невіграмон, неграм) тощо. Вони, однак, дуже часто викликають сторонні явища.

При гострому пієлонефриті і в період загострення хронічного пієлонефриту застосування хіміотерапевтичних препаратів терапевтично виправдане, але при затиханні патологічного процесу, під час клінічно і лабораторно встановленої ремісії тривале призначення їх може призвести до небажаних наслідків. Крім того, організм звикає до ліків і терапевтична активність їх зменшується.

Якщо врахувати, що у багатьох хворих на хронічний пієлонефрит бувають супровідні захворювання, які також вимагають лікування (додаткова хіміотерапія), то стає очевидним те величезне навантаження, яке лягає при цьому на різні системи й органи людини. Тому можливість замінити хіміотерапевтичні речовини іншими, не настільки шкідливими, треба всіляко використовувати.

Лікарські трави дуже вигідно відрізняються від хіміотерапевтичних препаратів широким діапазоном між терапевтичною і токсичною дозами і, як правило, не викликають шкідливих явищ, добре переносяться хворими. Більшість лікарських рослин мають політерапевтичні властивості. Наприклад, лікарські трави, що застосовуються при лікуванні хронічного пієлонефриту, одночасно впливають і на супровідні захворювання. Так, звіробій, березові бруньки та листя, шипшина, золототисячник, квіти хмелю, трава цикорію дикого крім сечогінної та бактерицидної дії мають ще й жовчогінні властивості; трава пустирника, живокосту, кропиви, очанки, рути, ягоди горобини діють гіпотензивно; чистотіл, кропива, листя суниць, золототисячник, деревій поліпшують еритроцитопоез; звіробій, мучниця, журавлина, перстач, чорниця, бруньки чорної тополі, живокіст мають в'яжучі властивості, їх доцільно призначати при підвищеній секреції шлункового соку тощо.

У комплексі лікування пієлонефриту важливе місце займають суміші з лікарських рослин. У них входять насамперед рослини, багаті на дубильні речовини (для зв'язування бактерійного білка), слиз (для нейтралізації фенолів, які виникають при розпаді бактерій, та задля обволікаючої дії), рутин (для ущільнення стінок, розширення просвіту та підвищення еластичності кровоносних судин), арбутин при інфікованій сечі (дезинфікуюча дія гідрохінону при розщепленні арбутину). Суміші рослин повинні обов'язково поєднувати трави, що мають дезинфікуючу та метаболізуючу здатність (корінь лопуха, кульбаби, кореневища пирію), з чинниками, що посилюють кровообіг та серцеву діяльність (чина лугова, кора бузини чорної, трава льонку звичайно-

го) — при порушеннях виведення хлоридів і ниркових набряках. Морська цибуля в суміші корисна для видалення з організму азотистих шлаків, трава дроку красильного — при порушеннях водно-сольового обміну в організмі. Трави наперстянки, омели, деревію тисячолистого, конвалії та пустирника вживаються як серцеві, антиспастичні, діуретичні, жовчогінні та послаблювальні засоби.

Призначати лікарські трави слід з урахуванням індивідуальних особливостей організму. Суміші компонують так, щоб складники доповнювали один одного. Якщо одна група лікарських рослин підвищує загальний діурез, то інша мусить антисептично діяти на сечові шляхи. Для підвищення діурезу домінуючими в суміші мусять бути трава польового хвоща, квіти волошки синьої, ягоди шипшини, трава остудника голого, вовчуга колючого, глухої кропиви, листя берези тощо.

Лікарські рослини призначають лише після попереднього проведення лікування хіміотерапевтичними препаратами у період стійкого затихання патологічного процесу. Звичайно до такого методу лікування необхідно переходити на 3—4-му місяці від початку терапії активного запального процесу в сечовій системі.

Основні критерії для призначення лікарських трав: зниження або значне зменшення явищ інтоксикації; відсутність дизуричних розладів, запальних змін у зовнішніх статевих органах; кількість лейкоцитів у сечі не більше 2500 (за Амбурже); відсутність у клінічному аналізі крові показників, що свідчать про запальні процеси. Одним із показників до рекомендації лікарських трав є значний прояв ексудативного діатезу на грунті лікування сульфаніламідами і антибіотиками.

Вживання препаратів з лікарських рослин помітно підвищує загальний діурез, причому разом з сечею виводиться велика кількість солей калію. Тому в раціон необхідно вводити продукти, багаті на солі калію (печена картопля, ізюм, свіжі огірки, абрикоси, ягоди смородини, чорна порічка, листя петрушки, кавуни, дині, гарбузи, баклажани). Питтєвий режим збільшується на 20—30 %.

Добирають лікарські рослини з врахуванням клініко-лабораторних показників. Передусім необхідно враховувати ступінь лейкоцитурії, бактеріурії, реакцію сечі. Звичайно беруть 3—4 і більше трав.

В одній суміші неможливо вмістити рослинну сировину всіх бажаних терапевтичних груп, тому кожна суміш складається з таким розрахунком, щоб в одній групі були слизисті речовини, а в другій — дубильні. Відвари добре призначати на ніч, через 2 год після приймання послаблювальних речовин (краще рослинного походження). Енергійне виведення шлаків сприяє також видаленню надмірної кількості води з організму, а отже, стимулює загальний діурез.

При запальних процесах у нирках і сечових шляхах майже в усіх випадках частково терплять інші органи. Тому необхідно завжди призначати додаткові засоби для стимуляції жовчовиділення, регуляції діяльності травної системи та органів серцево-судинної системи. Для цього можна використовувати такий збір: трави золототисячника — 20 г, трави льонку звичайного — 10, квітів хмелю — 15, трави цикорію дикого — 20, насіння коріандру — 5. Готують відвар з 1 столової ложки цієї суміші на 1 склянку води. П'ють по півсклянки 1 раз на день (після вечері).

Відвар з цієї суміші діє протизапально, стимулює жовчовидільний процес, секреторну функцію шлунка та підшлункової залози, сприяє збільшенню вмісту в жовчі холатів і холато-холестеринового коефіцієнта, підвищує тонус жовчного міхура. Такий відвар бажано вживати тривалий час (5—6 тиж) з наступною перервою на 3—4 тиж, потім періодично повторювати як супровідне лікування пієлонефриту.

Застосування препаратів з лікарських рослин у лікуванні пієлонефриту проводиться поступово: спочатку трави — лише компонент лі-

кування, надалі при задовільних клініко-лабораторних показниках терапія проводиться лише настоями та відварами з лікарських рослин.

Найефективнішим є курсовий метод лікування хронічного пієлонефриту за умови заміни хіміотерапевтичних препаратів на першому етапі лікування кожних 10 днів. При затиханні активного запального процесу в сечовій системі протягом 15—20 днів лікують лише травами, згодом дають хіміотерапевтичні препарати (20 днів). Якщо при цьому не було патологічних змін у клініко-лабораторних показниках, то лікарські рослини призначають на 25—30 днів, а потім протягом 10—15 днів — хіміопрепарати. При стійкій клініко-лабораторній ремісії переходять на лікування тільки лікарськими рослинами (1—1,5 року).

У більшості випадків застосування лікарських рослин у хворих на хронічний пієлонефрит дає стійкий позитивний ефект. Проте лікарські трави неефективні при різко вираженій нирковій патології (гідронефроз, міхурово-сечовий рефлюкс тощо).

Найбільш ефективними, на наш погляд, сумішами лікарських трав, що поєднують у своєму складі рослини з діуретичною, протизапальною, седативною, антисептичною та гіпотензивною діями, є такі: кора верби (20 г), квіти хмелю (20), листя чорниць (20), коріння алтею (30), кореневища пирію (30), трави пустирника (25), трави рути (25). З 1 столової ложки цієї суміші готують відвар у 1 склянці води, п'ють по 1 столовій ложці 3—4 рази на день після їди.

Цей відвар вживається на початку лікування разом з антибіотиками, сульфаніламідами чи нітрофуранами протягом 20 днів. Після того як зникнуть або значно зменшаться дизуричні розлади, затихне біль у попереку, не будуть проявлятись суб'єктивні ознаки інтоксикації організму, необхідно перейти на лікування напаром із такого збору лікарських трав: листя кропиви (20 г), листя підбілу (30), квіти деревію (25), трави звіробою (25), трави очанки (25). 1 столову ложку збору напарюють у склянці окропу 2 год. П'ють двічі на день по півсклянки після їди. Курс лікування — 20—25 днів, а потім знову переходять на попередню рекомендовану суміш.

Якщо настала стійка клінічна ремісія пієлонефриту і клінічні аналізи крові свідчать про відсутність гострого запального процесу, лікуватися тільки відваром із такого збору лікарських рослин: трава споришу (25 г), корінь живокосту (25), квіти пижма (20), трава звіробою (25), трава пустирника (25). Відвар готувати з 1 столової ложки збору в 1 склянці води. Кип'ятити 10—15 хв. Пити по півсклянки двічі на день після їди. Перехід на лікування відваром з цього збору можливий тільки після активної комплексної терапії пієлонефриту на першому етапі, тобто після 4—5 міс від початку лікування з перервами у 2 тиж після 4—5 тиж лікування.

На фоні терапії лікарськими травами настає стійка ремісія (що визначається клінічно та лабораторно), зменшуються явища інтоксикації, поліпшується апетит, підвищується діурез.

У хворих зникають запори, а при функціональних розладах органів жовчовидільної системи — ознаки захворювання.

На випадок виникнення інтеркурентних захворювань (гострі респіраторні хвороби, пневмонія тощо) лікування лікарськими травами припиняють і хворим призначають хіміотерапевтичні препарати. Надалі препарати лікарських рослин призначають поступово і тільки тоді, коли інтеркурентна хвороба не спровокувала загострення хронічного пієлонефриту. Якщо ж загострення виникло, проводять лікування за загальноприйнятою методикою, а лікарські трави застосовують після попередньої терапії антибіотиками і хіміопрепаратами протягом 3—4 міс і лише на фоні стійкого затихання патологічного процесу.

Поряд з фітотерапією пієлонефриту слід звернути увагу на дуже важливий компонент загального лікування — дієтотерапію. Обмежува-

ти кількість білкових продуктів і натрію хлориду при хронічному пієлонефриті не рекомендується (якщо при цьому немає особливих протипоказань — гіпертензії, вираженої азотемії). Однак із раціону хворих на пієлонефрит вилучають соління, смажені та гострі страви, м'ясні, рибні, грибні бульйони, різноманітні приправи (гірчиця, хрін, перець), обмежують бобові, цвітну капусту, редьку, шпинат, зелений салат, цибулю, часник, сельдерей, натуральну каву, какао, оскільки в них є екстрактивні речовини, що подразнюють епітелій дистального відділу канальців нефрона.

Продукти, що їх призначають хворим на пієлонефрит, досить різноманітні: нежирне м'ясо (яловичина, баранина, свинина), печінка, курятина, крольчатина, морська та річкова риба, яйця. Незамінимі у харчуванні хворих молочні продукти: молоко, кефір, простокваша, ряжанка, сир, сметана, вершкове масло.

При виготовленні страв застосовують топлене масло та рослинну олію (соняшникову, кукурудзяну, оливкову). Використовують крупи: рис, манну, пшоно, перлову, пшеничну, вівсяну тощо; картоплю, білокачанну капусту, буряки, моркву, ріпу, помідори, свіжі огірки. Особливо корисні баштанні культури (кавуни, гарбузи, кабачки), що сприяють сечогінній дії.

До асортименту продуктів обов'язково входять свіжі фрукти і ягоди (щодня), хлібобулочні та кондитерські вироби (пастила, зефір, мармелад, карамель, варення, джем, мед, повидло, цукор). Шоколад та шоколадні цукерки вживати не рекомендується.

Для хворих на хронічний пієлонефрит, що перебігає з гіпертензією, їжу готують без солі. Для поліпшення смакових якостей страв вживають лимонну кислоту, клюкву, апельсиновий та лимонний соки, сметану. Якщо на фоні безсольової дієти бажаний терапевтичний ефект не досягається, хворого необхідно перевести на дієту з помірним обмеженням білка (до 1—1,5 г на 1 кг маси тіла). Згадана дієта само собою, а тим більше вживання настою, до якого входять лікарські рослини з гіпотензивною дією (пустирник, живокіст, спориш) сприяє зниженню артеріального тиску (на 1—4-му тижні лікування, при дотриманні режиму він досить довго нормальний).

Хронічний пієлонефрит у дітей. Фізіологічні та імунобіологічні особливості дитячого організму сприяють своєрідності перебігу хронічного пієлонефриту. У дітей ця хвороба настає внаслідок ослаблення загальної реактивності організму, наявності інфекційних вогнищ і порушення пасажу сечі. Клінічні прояви хронічного пієлонефриту у дітей досить різноманітні, він може навіть імітувати інші захворювання.

Симптоматика пієлонефриту залежить від форми і стадії недуги, особливостей перебігу, ступеня поширення запальних процесів у нирках, порушення прохідності сечових шляхів, наявності супровідних захворювань. На симптоматиці пієлонефриту може відзначитися і попереднє лікування (А. Я. Питель, 1970).

Пієлонефрит у дітей часто є наслідком обструктивної уропатії, що викликає розлади динаміки сечових шляхів, тобто функціональні або механічні порушення пасажу сечі.

Останнім часом дослідники встановили, що пієлонефрит розвивається внаслідок гематогенної бактеріальної інвазії нирки. Слизова оболонка ниркової миски та паренхіми може бути пошкоджена різноманітною бактеріальною флорою. Однак єдиного погляду на генез бактеріурії при гематогенній інфекції не існує. Одні автори вважають, що вона виникає внаслідок попадання бактерії з кров'яного русла в сечу через неушкоджену нирку, інші пов'язують її з впливом мікробів та їх токсинів на ендотелій клубочкових кровоносних капілярів нирки; третя група авторів причиною бактеріурії вважає запально-гнійний процес, що розвивається в нирковій тканині, який супроводжується деструк-

цією канальців з дальшим потраплянням бактерій із крові в сечу через цей бар'єр (А. Г. Пугачов, В. І. Пугачова, 1973).

У дуже небагатьох хворих удається виявити первинний хронічний пієлонефрит, розвиток якого пов'язаний з пошкодженням паренхіми нирки бактеріальними чи алергічними факторами, з дальшим порушенням процесу її васкуляризації, інтоксикацією і розвитком склерозу. Пієлонефритичний процес у дітей характеризується надзвичайною активністю. У клінічному перебігу захворювання у дітей виділяють два типи: латентний і хвилеподібний (періоди ремісії і загострення змінюють один одного).

При латентній формі дуже мало проявів, симптоматика нечітко виражена. Інколи у дітей сечовиділення болюче, підвищена температура тіла, незначний біль у животі. Але ці симптоми швидко зникають, за винятком порушення уродинаміки. Такий перебіг хвороби при первинних формах хронічного пієлонефриту.

Хвилеподібний перебіг пієлонефриту найчастіше зустрічається у дітей з вадами розвитку нирок і сечових шляхів, з гідронефротичною трансформацією та функціонально-евакуаційною недостатністю сечових шляхів. Хвороба починається гостро, спостерігаються висока температура тіла, головний біль, інколи нудота та блювання, біль у животі. Після активної антибактеріальної терапії всі ці явища проходять, але надалі кількість пієлонефритичних атак зростає, а повторні лікування антибіотиками, сульфаніламідами та нітрофуранами стають все менш ефективними.

Зберегти функцію нирок на доопераційному рівні у хворих на хронічний пієлонефрит, зумовлений обструктивними факторами, може тільки оперативне втручання. Воно проводиться за умови попередньої медикаментозної стабілізації пієлонефритичного процесу. При цьому усуваються вторинні анатомічні зміни, які створювали обструктивні бар'єри і, таким чином, перешкоджали нормальному пасажу сечі. Однак свого апогею медикаментозне лікування пієлонефриту має досягти в післяопераційний період. Тут повинна проводитись комплексна терапія антибіотиками, сульфаніламідами і фітотерапевтичними засобами (протягом 1,5—2 років).

Поряд з основною терапією, додержанням відповідної дієти призначають відвари з квітів вересу, лабазника, бруньок сосни, листя чорниці, трави хвоща, грициків (порівну усіх складників — 10 г). 2 чайні ложки суміші варять протягом 8—10 хв у 1 склянці води, настоюють 1—2 год, проціджують і п'ють по 2 чайні ложки 3—4 рази на день після їди. Лікування цим відваром мусить супроводжувати основну терапію протягом 5—6 тиж. Після 2—3-тижневої перерви переходять до лікування відваром з іншого збору лікарських трав: трави чистотілу (20 г), трави золотарника (20), трави грициків (15), листя кропиви (40), листя берези (40). Виготовляти і вживати, як попередній — протягом 4—6 тиж у поєднані з хіміотерапевтичними препаратами.

Лікування проводять під постійним диспансерним наглядом, контролем лабораторних і бактеріологічних показників. Велике значення має добір та вчасна заміна антибактеріальних препаратів.

На початку захворювання лікування має бути безперервним і тривалим.

Фітотерапевтичні засоби на початку захворювання застосовують поряд з хіміопрепаратами, а потім при задовільних клініко-лабораторних показниках їх призначають самостійно.

Тривале застосування лікарських рослин дає можливість не тільки зняти запальні процеси, досягти дезінтоксикаційного ефекту, а й до певної міри відновити втрачені або порушені функції нирок і сечових шляхів. Лікарські трави використовують у відповідних поєднаннях з метою різнобічного їх впливу на організм хворої дитини. До збору вхо-

дять трави, що стимулюють діурез (листя чорниці, трава хвоща польового, листя берези, трава триколірної фіалки, трава грижниці), мають бактерицидні, кровоспинні властивості (деревій, грицики, чистотіл, золотарник, звіробій, кропива, перстач гусячий і прямостоячий тощо). Дуже важливо вводити до складу рослинних сумішей трави, які мають регенеративні властивості (календула, підбіл, лепеха, чорнобильник, ромашка, пижмо, перстач). При больовому синдромі доцільно призначати шишки хмелю, насіння дикої моркви, траву пустирника, ромашку, звіробій та сушеницю болотяну.

Лікарські трави, що позитивно діють при захворюваннях нирок і сечових органів, одночасно ефективні при розладах нервової системи (душиця, лепеха, чорнобильник, календула та ін.). Це тим більш важливо, що захворювання сечових органів часто поєднується з нервовими і серцево-судинними розладами.

Крім того, багато трав, відомих як сечогінні, діють ще й протизапально, спазмолітично, в'яжуче та послаблювально (ромашка, деревій, чорнобильник, хвощ польовий, перстач).

У дітей дуже часто можливий прояв алергічних захворювань, які провокують рецидиви хронічного пієлонефриту. Таким хворим призначають трави з антиалергічними властивостями: чорнобильник, ісландський мох, ромашку, деревій, цикорій дикий, календулу.

На початку захворювання (пієлонефриту) призначають збір лікарських трав у такому складі: листя берези, кропива, трава хвоща польового, коріння вовчуга колючого (по 10 г), мох ісландський (15 г). Одну столову ложку суміші заварюють 1 склянкою води. Напарюють протягом 1 год. П'ють по 1 десертній ложці 4 рази на день за 15—20 хв до їди і перед сном протягом 2 тиж. Наступні 2 тиж дають збір: трави триколірної фіалки (15 г), квітів нагідок (15 г), трави грижниці (10), бруньок тополі чорної (5), трави грициків (5). Спосіб виготовлення і приймання такий самий, як і попереднього збору. Якщо хворі переносять ці суміші добре, їх можна призначати на досить тривалий час.

Цистит

Запалення сечового міхура буває найчастіше інфекційного походження. Бактеріальна інфекція (кишкова паличка, стрептококи, стафілококи, рідше протей) проникає в сечовий міхур висхідним та низхідним (з нирок і сечоводів), гематогенним (грип, ангіна, тиф) або лімфогенним (з жіночих статевих органів, товстої кишки) шляхами.

Лікування при гострому циститі повинно включати насамперед медикаментозні засоби (антибіотики, сульфаніламіди, нітрофурани), направлені на збудника захворювання відповідно до флори сечі та її чутливості до антибактеріальних речовин.

Крім медикаментозних засобів, хворим рекомендують дієту (вилучити з харчового раціону прянощі, гострі страви) з обмеженим споживанням кислих фруктів і овочів. Рекомендують вживати багато рідини, зокрема мінеральні води — боржомі, саірме, смирновську, трускавецьку тощо. Фруктові соки, концентровані компоти рекомендують лише тоді, коли зменшуються різкі позиви до сечовипускання. Ефективна гідротерапія — теплі сидячі ванни чи ванни для ніг. Ступні ніг занурюють у гарячу воду на 10—15 хв, потім витирають досуха, лягають у ліжко і кладуть грілку на низ живота або під крижі.

При частих і болючих позивах до сечовипускання добре застосовувати гарячі компреси на ділянку міхура, загальні хвойні ванни із загортанням після них у теплу ковдру. Заспокійливо та знеболювально діють теплі мікроклізми (температури 40 °С) з настою ромашки

(10 : 100 г), шавлії (5 : 100 г), деревію (10 : 100 мл), шишок хмелю (5 г : 100 мл) тощо.

Обов'язково призначають препарати лікарських трав з потогінною та послаблювальною дією.

Лікарські рослини при гострому циститі призначають переважно у такому складі, щоб прийом відварів чи напарів з них забезпечував досить значний діурез, бо при циститі концентрована сеча сприяє підсиленню дизуричних явищ.

Крім того, збір лікарських трав повинен діяти дезинфікуюче, знеболювально, зменшувати подразнення і тенезми. Відвари вживають теплими, 4—6 разів на день з різними проміжками між прийомами. Для лікування беруть суміш трав по 20 г: листя брусниці, трави звіробою, квітів бузини чорної, квітів ромашки, бруньок чорної тополі. Столову ложку суміші на 3 склянки води варять 30 хв і п'ють по 100 мл 4—6 разів на день. Лікування триває 10—12 днів.

Інша суміш: квіти ромашки (20 г), бруньки чорної тополі (10), листя груші-дички (20), листя м'яти (15). Беруть 1 столову ложку суміші і настоюють протягом 3—4 год у 2 склянках води, проціджують і п'ють по 100 мл 4—5 разів на день за 15—20 хв перед їдою.

Для забезпечення нормальної функції кишок призначають відвар: кора крушини (15 г), насіння кмину (5), трава буркуну лікарського (5), листя бобівника трилистого (10). Беруть 1 столову ложку збору на 1 склянку води, варять 20—30 хв і п'ють по 50 мл двічі на день перед їдою. Відвар вживають протягом усього періоду лікування. Використовувати цей відвар треба ще й тому, що через запори, які супроводжують гострі запальні процеси сечових шляхів, і пов'язану з ними бацилярну інфекцію гострий цистит може затягнутися.

Дещо складніше лікувати хворих на рецидивуючий хронічний цистит. Тривале лікування хіміотерапевтичними препаратами призводить до того, що при бактеріологічному дослідженні сечі у ній знаходять стійкі до лікарських речовин форми збудників. Лікування антибіотиками, сульфаніламідами та нітрофуранами (його призначають після визначення антибіотикограми) дає добрий ефект. Він ще кращий при поєднанні з фітотерапією. При кислій реакції сечі добре діє напар із: кори барбарису (20 г), трави золотарника (20), бруньок тополі чорної (10), квітів пижма (20), листя брусниці (20).

З 1 столової ложки суміші готують напар протягом 2—3 год у 1,5 склянки окропу, проціджують і п'ють по 50—70 мл 4—5 разів на день за 15—20 хв до їди.

При лужній реакції сечі вживають напар з лікарських трав дещо іншого складу: трави грижниці голої (10 г), трави хвоща польового (15), листя кропиви (20), трави звіробою (15), листя берези (20). З 2 столових ложок суміші роблять напар у 3 склянках окропу. П'ють по 100 мл 4—5 разів на день після їди.

При хронічному циститі з тяжким перебігом патогенетичну терапію поєднують із симптоматичним лікуванням, спрямованим на боротьбу з больовим синдромом (пресакральні новокаїнові блокади). Знеболювально діють мікроклізми з водних екстрактів шишок хмелю (10 г : 100 мл), листя барвінку (5 г : 100 мл), кореня живокосту (15 г : 100 мл) тощо. Спастичні тенезми сечового міхура добре піддаються лікуванню при застосуванні мікроклізм із такого збору лікарських рослин: кореневищ перстачу прямостоячого (5 г), шишок хмелю (15). Взяти збору 10 г, напарити у 100 мл окропу протягом 45—60 хв і зробити теплу мікроклізму (краще на ніч). Таке лікування можна проводити щодня чи через день. Кількість мікроклізм залежить від ефекту (як правило 10, 12).

Хронічний дифузний гломерулонефрит

Хронічний дифузний гломерулонефрит, або хронічний нефрит — інфекційно-алергічний запальний процес клубочків обох нирок. Найчастіше він є наслідком перенесеного гострого нефриту з атиповим перебігом, нечітко вираженими клінічними ознаками, який не закінчився видужанням, а прогресує протягом місяців, років і десятиріч. Гострий нефрит переходить у хронічний через несвоєчасне і неповноцінне лікування, наявність в організмі інфекційних вогнищ або виникає як супровідне захворювання при інфекційному неспецифічному поліартриті, ревматизмі, затяжному септичному ендокардиті. Хронічний нефрит підсилюють переохолодження, несприятливі побутові умови, зловживання алкоголем, погане харчування тощо.

Хронічний гломерулонефрит має декілька форм: латентну, набрякову (нефротичну), гіпертонічну та змішану.

При латентній формі хронічного гломерулонефриту хворі почувають себе здоровими і працездатними. Лише в окремих випадках їх турбують недомагання, незначний біль у попереку. Діагностують захворювання часто випадково при проведенні аналізу сечі, в якій виявляють білок (біля 3 % за добу), мікрогематурію, циліндрурію. Перебіг латентної форми хронічного гломерулонефриту довготривалий і доброякісний (А. Д. Тодоренко, 1971).

Латентну форму гломерулонефриту спеціально не лікують, бо хворі залишаються практично здоровими і працездатними. Але щоб запобігти її прогресуванню, лікують хронічні вогнища інфекції. Після простудних і інфекційних захворювань обов'язково робити аналізи сечі, щоб не пропустити можливого загострення хронічного гломерулонефриту і переходу його у важчу форму.

Латентна форма гломерулонефриту може тривати багато років (до 10 і більше) без будь-яких проявів виражених патологічних змін у клінічній картині, але в більшості випадків вона переходить у типовий хронічний гломерулонефрит. Дуже рідко буває спонтанне видужання. Є думка, що латентний період частіше передує гіпертонічній чи нефротичній формі хронічного гломерулонефриту: після тривалої латентної стадії може настати й набрякова (нефротична). Латентний період часом закінчується нирковою недостатністю і без попереднього розвитку гіпертонічного чи нефротичного синдрому.

Тому при виявленні латентної форми нефриту хворим призначають слизо-рутинову суміш з таких лікарських рослин: квітів бузини, квітів пижма, трави звіробою, трави фіалки триколірної, трави золотарника, кореня живокосту лікарського — по 20 г кожного. Зробити відвар з 25 чи 30 г суміші у 200 мл води, пити по 1 столовій ложці тричі на день. Лікування необхідно проводити курсами (4—5 тиж) двічі на рік (осінньо-зимовий період та ранньої весни). У разі нефротичної (набрякової) форми хронічного гломерулонефриту виникають набряки, виражена протеїнурія.

Нефротичний гломерулонефрит призводить до ниркової недостатності внаслідок тяжкого пошкодження канальців. Вона може розвинутись поступово, а інколи (при загостренні запального процесу після стрептококової інфекції) має гострий прояв.

При набряковій формі хронічного гломерулонефриту хворі повинні бути на постільному режимі до тих пір, поки повністю не зникнуть набряки і значною мірою не зменшиться альбумінурія. При набряках обмежують вживання солі до 2—3 г на добу, а у тяжких випадках її вилучають з раціону зовсім. Враховуючи велику втрату з сечею білка, його кількість поповнюють споживанням таких харчових продуктів, як м'ясо, риба, молоко, сир тощо.

Останнім часом важливим видом лікування набрякової форми

нефриту є препарати глюкокортикоїдного ряду (кортизон, преднізолон, дексаметазон, триамцінолон та ін.), цитостатичні речовини (імуран, лейкеран та ін.). Одночасно застосовують антибіотики, аскорбінову кислоту і рутин, протигістамінні препарати (супрастин, димедрол, дибазол, кальція хлорид тощо). У випадках значного зменшення кількості білка в крові показане переливання плазми, білкових замінників.

У хворих з набряковою формою нефриту збільшений вміст холестерину в крові, тому в раціоні обмежують тваринні жири (сало, вершкове масло, яєчні жовтки, печінку, мозок). Не бажано вживати консерви, прянощі. Категорично заборонено вживати алкоголь, палити. З огляду на сечогінні властивості харчових продуктів, що містять солі калію, рекомендують печену картоплю, капусту, кавуни, сливи, абрикоси, інжир, ізюм тощо.

Досить важливим лікувальним засобом є лікарські рослини. Вони зв'язують продукти розпаду мікроорганізмів і токсинів, сприяють виведенню їх з організму, впливають на проникність судин, особливо капілярів, відновлюють їх еластичність.

Поряд з лікуванням хіміотерапевтичними препаратами або ж після проведення першої невідкладної терапії призначають збори з лікарських рослин, які стимулюють потовиділення, мають десенсибілізуючі, депуративні та протизапальні властивості.

Десенсибілізуюче і седативно діє такий збір: трава душиці (15 г), цвіт липи (20), цвіт нагідок (10), трава деревію (20), трава меліси (15).

Взяти 2 столові ложки цієї дрібно порізаної суміші, напарити у 1 склянці води протягом 2 год. Пити по півсклянки двічі на день за 10—15 хв до їди.

Фітотерапевтичні заходи дуже ефективні в поєднанні з гідротерапією, що покращує кровообіг судин шкіри і паренхіматозних органів. Теплові процедури застосовують ще й з метою збільшення діурезу, виділення з організму сполук хлору. Ножні і загальні ванни приймають при температурі 40 °С, загортання в простирадло, змочене у гарячій воді, а зверху у теплу ковдру сприяють сильному потовиділенню, що також розвантажує нирки.

При загрозі оліго- і анурії для зменшення в'язкості крові слід подбати, щоб в організм надходила достатня кількість рідини.

Для посилення секреторної і видільної функцій нирок, зменшення запалення у сечових органах призначають відвар із суміші рослин у такому складі: мох ісландський (10 г), листя брусниці (20), квіти дивосилу (15), трава звіробою (20), трава підмаренника звичайного (15), кора бузини чорної (10). Столову ложку суміші заливають 1 склянкою сирої води, настоюють цілу ніч і вранці кип'ятять 5—7 хв, після чого ще напарюють 20 хв. П'ють по 100 мл двічі на день (після сніданку та вечері).

Застосовуючи гідротерапію, для підсилення кровообігу, виділення з організму недоокислених і токсичних продуктів обміну призначають збір: трава чистотілу, трава золотарника, трава фіалки триколірної, листя берези, насіння льону — по 20 г кожного. 2 столові ложки суміші залити на ніч 1 склянкою окропу і настоювати 10—12 год, вранці додати ще 1 склянку перевареної води і прокип'ятити 15 хв. Відвар процідити і додати 1—2 столові ложки меду, розмішати і випити протягом дня за 4—5 прийомів.

Подібно діє й інший збір: трава пустирника (25 г), квіти нагідок (10), трава чорнобильника (20), трава буквиці (15). 1 столову ложку добре подрібненої суміші варять у склянці води 8—10 хв, настоюють 4—5 год і вживають по 50 мл тричі на день до їди.

Набрякову форму нефриту постійно супроводжують гіперхолестеринемія, гіперліпемія. Вміст холестерину може зростати навіть до 25,6 ммоль/л. Встановлено, що гіперліпемія викликана гіпопротеїнемією.

Хоч механізм гіперліпемії ще не досить вивчений, але основною причиною її виникнення вважають знижений гідроліз жирів, внаслідок чого відбувається значне надходження їх у кров'яне русло. Зниження гідролізу пояснюється збільшенням жирних кислот, які його сповільнюють. Зростання кількості жирних кислот викликане зниженням рівня альбумінів у сироватці, які виконують транспортну функцію для жирних кислот. Коли альбумінів менше, залишаються вільними жирні кислоти у крові.

Органічні й функціональні зміни, що настають у значній частині нефронів, призводять до збільшення залишкового азоту, сечовини, креатиніну, сечової кислоти, знижується реабсорбція натрію і калію. Внаслідок цього різко порушується електролітний баланс — до гіпокаліемії і навіть гіпонатріемії. Від частого блювання, проносів або від тривалого перебування на безсольовій дієті виникає ексикоз організму. Тому призначають додатково збір для стимуляції жовчовиділення, регуляції діяльності травної системи, органів серцево-судинної системи: трава золототисячника (20 г), трава льонку звичайного (10), квіти хмелю (15), трава цикорію (20), насіння коріандру (5). 2 столові ложки збору залити 1 склянкою води, настояти 4—5 год, потім прокип'ятити 8—10 хв, процідити і пити по півсклянки перед сном протягом 10 днів.

Для підсилення діурезу, холеретичної і холекінетичної діяльності печінкової та жовчовивідних шляхів рекомендують відвар: квіти цмину піскового (10 г), корені кульбаби, трава споришу, трава фіалки триколірної, трава хвоща польового, трава звіробою — по 20 г. Зробити відвар з 1 столової ложки в 1 склянці води, настояти 2—3 год, пити по 100 мл перед сніданком та обідом.

Особи з нефротичною формою гломерулонефриту внаслідок зниження опірності організму часто хворіють на інтеркурентні захворювання, особливо інфекційного характеру. При цьому гострі інфекції та хірургічні втручання важко переносяться при хронічному нефриті. Вони можуть стати причиною анурії, ниркової недостатності чи збільшення існуючої азотемії. Інколи бувають і гнійні запалення в сечових органах та явища алкалозу.

Для цього крім антибіотиків, сульфаніламідних препаратів та нітрофуранів (при гнійних запаленнях) призначають відвар: трава золотарника, листя берези, листя чорниці, квіти вересу звичайного — по 20 г, кореневища перстачу прямостоячого (10 г). Приготувати відвар з 0,5 чи 1 столової ложки суміші на 1 склянку води. Пити по 50 мл тричі на день за 15—20 хв до їди. Застосовують 4—5 тиж.

При явищах алкалозу крім основної терапії рекомендують відвар із суміші: кореня вовчуга колючого, трави споришу, волосу кукурудзи, трави фіалки триколірної, кореневищ пирію — по 20 г; кореневищ перстачу прямостоячого, плодів ялівцю — по 10 г.

Відвар готують з 1 столової ложки збору на півтори склянки води. Кип'ятити 8—10 хв, остудити і пити теплим або навіть гарячим по 100 мл тричі на день перед їдою. Лікування продовжувати протягом 2—3 тиж навіть після зниження клінічних ознак алкалозу.

При гіпертонічній формі хронічного гломерулонефриту хворі скаржаться на головний біль, біль у ділянці серця, інколи — на послаблення зору і навіть його втрату. Артеріальний тиск підвищується до 21,3/12,0 кПа і більше в міру прогресування ниркової недостатності. З сечею виділяється протеїн (від слідів до 1 %), невелика кількість еритроцитів і циліндрів. Набряків, як правило, не буває. Хвороба може прогресувати, тому з'являються задишка, серцебиття, серцева недостатність з набряком легенів або нижніх кінцівок.

При цій формі гломерулонефриту поряд з дієтою, яка передбачає обмеження солі та екстрактивних речовин, основним видом лікування є препарати, що знижують артеріальний тиск (резерпін, раунатин). При

високій і стійкій гіпертензії вони можуть бути малоефективними. Тоді рекомендують депресин, що складається з трьох гіпотензивних препаратів (А. Д. Тодоренко, 1971). Його гіпотензивну дію підсилюють дипразин і димедрол. При виборі гіпотензивних засобів віддають перевагу тим, які діють повільно, бо швидке і значне зниження артеріального тиску може погіршити процеси фільтрації в нирках. Нерідко хворі почувають себе добре при стійкому зниженні артеріального тиску до 11,3/12,0 кПа.

Для зниження артеріального тиску при хронічному гломерулонефриті призначають водний екстракт із суміші лікарських рослин: кореня живокосту лікарського — 10 г, трави рути запашної (20), трави пустирника (25), трави грициків (10). З 1 столової ложки збору робити напар у 1,5 склянки води. Залити окропом суміш і напарювати в духовці або в печі протягом 3—4 год. Остудити і пити по 100 мл тричі на день після їди. Курс лікування — 4 тиж. Потім починають вживати екстракт збору іншого складу: квітів нагідок лікарських (15 г), листя омели білої (20), насіння кропу запашного (10), трави меліси (25).

Спосіб виготовлення водного екстракту і метод лікування такі самі, як і попереднього збору.

Поперемінне лікування екстрактами згаданих сумішей можна проводити протягом 3—4 міс. Після 1—2-місячної перерви курс лікування повторюють.

Лікування гіпертонічної форми гломерулонефриту не повинно обмежуватися лише вживанням гіпотензивних препаратів. Показані також киснева терапія, відвар із суміші лікарських трав, який діє протизапально, депуративно і як легкий діуретичний засіб, що стимулює сечоутворення: золотарника, фіалки триколірної, чистотілу — по 20 г кожної.

З 1 столової ложки суміші зробити напар у 1,5 склянки окропу (напарювати в печі або духовці 3—4 год у закритому посуді). Пити гарячим по півсклянки тричі на день, поволі, невеликими порціями.

При змішаній формі хронічного нефриту лікують залежно від того, що переважає — набряки чи гіпертензія. Певні труднощі виникають при лікуванні хворих з нирковою недостатністю, оскільки вона має нахил до прогресування. Тут вирішальне значення мають раціональне харчування і режим хворого. Важливою вимогою при нирковій недостатності є обмеження білкових речовин, складові частини яких не виводяться повністю нирками і отруюють організм. Внаслідок цього можуть настати олігурія, азотемія, зміни кислотно-основного стану крові з тенденцією до підвищення кислотності, хоч у цей період реакція сечі змінюється в лужний бік. Зі збільшенням ниркової недостатності порушується важлива фізіологічна здатність дистального нефрона — затримувати іони натрію. Організм втрачає іони натрію не тільки через значні анатомічні зміни епітелію канальців, а й через підвищення кислотності крові. На цьому етапі канальцевий епітелій вже втрачає здатність утворювати аміак і виводити з ним водневі іони. У зв'язку з цим із організму разом з сечею виводиться багато лужних іонів, що призводить до зменшення кількості позаклітинної рідини та об'єму плазми крові. Одночасно знижується нирковий кровоток і зменшується клубочкова фільтрація.

Значною мірою порушується також обмін калію (гіпокаліємія), кальцію (гіпокальціємія).

У період відносної ниркової недостатності, коли в крові ще не відбулося накопичення продуктів залишкового азоту, у харчовому раціоні кількість білкових продуктів обмежують до 70—80 г на добу. Дещо збільшують водний діурез, тобто дають хворому рідини у такій кількості, скільки її виведено з сечею за попередню добу плюс 400 мл

(кількість, що виділяється через шкіру і легенями). Рекомендують мінеральні води — трускавецьку, боржомі, нарзан (1—2 склянки на день), різноманітні компоти, розведені водою фруктові соки, кавуни, дині тощо.

Звичайно водне навантаження не повинно перевищувати 2,5—3 л у день. При цьому слід враховувати ступінь гіпертензії і застосовувати засоби, що знижують артеріальний тиск.

З метою дезінтоксикації, особливо при явищах ацидозу, рекомендують відвар із суміші: листя бобівника трилистого (25 г), трави очного цвіту (15), кори бузини (20), трави звіробою (25), коріння живокосту (10), коріння кульбаби (20).

Одну столову ложку збору заливають 2 склянками води на 5—6 год, кип'ятять 10—12 хв, настоюють 3—4 год; п'ють по 100 мл тричі на день після їди протягом 3—4 тиж.

Після закінчення лікування відваром з цієї суміші слід перейти на іншу: шишок хмелю, кореня вовчуга колючого, квітів лабазника в'язолистого, лушпиння квасолі — по 15 г кожного.

Із 2 столових ложок дрібно посічених трав і коренів зробити відвар у 1,5 склянки води. Настояти 3—4 год, пити по 50 мл тричі на день після їди протягом 5—6 тиж. Вважають, що лікування відваром цього збору урівноважує кислотно-основний стан при хронічному гломерулонефриті, ускладненому відносною нирковою недостатністю (J. Muszynski, 1954).

Для зниження артеріального тиску призначають напар із збору лікарських трав такого складу: трави меліси лікарської (15 г), квітів нагідок лікарських (20), листя омели (10), трави споришу (25).

Беруть 2 столові ложки суміші, заливають 1,5 склянки окропу у термосі, настоюють 10—12 год. П'ють по 100 мл 4 рази на день за 15—20 хв до їди.

При серцевій недостатності (серцева астма, схильність до набряку легенів, набряки нижніх кінцівок) водне навантаження можна проводити після ліквідації цих ускладнень і дуже обережно. З фітотерапевтичних засобів при цьому ускладненні призначають: згущений екстракт омели, згущений екстракт глоду — по 10 г кожного. Вживають по 8—10 крапель двічі на день, після сніданку та вечері. У цей період необхідно стежити за станом діяльності травної системи. При інтоксикації організму вживають заходів, направлених на боротьбу з азотемією, тому рекомендують промивання шлунка і кишок теплими лужними розчинами (20 % розчин натрію гідрокарбонату), а з фітотерапевтичних засобів: насіння кропу, плоди ялівцю (20 г), насіння фенхелю, листя алое — по 10 г.

Розтирають у порошок і вживають 1—2 рази на день по 0,5 на прийом.

Нічний енурез

Енурез у дорослих, за рідкими винятками, — це хвороба, що виникає в дитинстві. Якими причинами хвороба не була б викликана, вона безпосередньо завжди виражається у розладі функції сечової системи.

Радянські дослідники трактують походження енурезу з позицій павлівського вчення про умовні рефлекси, розвиваючи водночас вчення Боткіна—Остроумова про взаємозв'язок людини й середовища.

Енурез провокують інші захворювання — фімоз, глисна інвазія, гострі й хронічні інфекції, хронічні запальні процеси, власне будь-яке джерело тривалих патологічних імпульсів.

Усунення чинників, які підтримують енурез, ще не означає вилікування хворого. Нерідко буває, що до початку лікування енурезу давно

зникла хвороба, котра відігравала роль у його розвитку. Звідси зрозуміло, чому інколи такі втручання, як циркумцизія при фімозі, дегельмінтизація, видалення аденоїдів та інші, дають частковий ефект. Як правило, важко навіть встановити, який саме патологічний фактор міг дати поштовх для розвитку хвороби. Основою є ослаблення або втрата умовних зв'язків, що забезпечують контроль за станом сечового міхура під час сну. Отже, перш за все треба вжити заходів до створення чи відтворення їх.

При консервативному лікуванні застосовували примусові розбудження, регулювання водно-сольового обміну, медикаментозну терапію, ендокринні препарати, фізичну терапію, гіпноз і психотерапію.

Фітотерапії при енурезі приділяється найбільше уваги. Ми пропонуємо ряд рослинних сумішей, котрі у поєднанні з гідротерапією та лікувальною фізкультурою діють позитивно. Значну роль у лікуванні енурезу відіграє дієтолікування (М. І. Красноголський).

Метод цієї дієтотерапії оснований на регулюванні водно-сольового обміну. Хворому до 15-ї години дня дозволяється їсти різноманітні блюда і за бажанням пити рідину, після чого воду та рідку їжу різко обмежують. О 18-й годині вечора рекомендують вечерю без рідини, причому уникають солі, щоб не затримувати воду в тканинах. Тоді вся рідина, спожита до 15-ї години, буде виведена з організму в найближчий час. Перед сном, о 20-й годині вечора, дають бутерброди (з шинкою, лікарською ковбасою, сиром тощо). Оскільки вода затримується в тканинах, у сечовому міхурі збирається невелика кількість сечі — нижче порога подразнення, а тому сечовипускання у сні не відбувається. Такий дієтичний режим у поєднанні з прийманням препаратів з лікарських рослин необхідно призначати лише на початку лікування (3—4 тиж).

Поряд з цим призначають напар з трав: грициків, споришу, хвоща, звіробою, коріння валеріани — по 20 г кожної.

Одну столову ложку суміші на 1 склянку окропу напарюють в духовці протягом 3 год. Проціджують і вживають по 30 мл тричі на день. Так лікують 6 тиж, а потім переходять до суміші: квіти арніки (30 г), трава деревію (70 г).

Протягом 3 год готують напар із 1 столової ложки суміші у 1 склянці окропу і вживають по 100 мл о 18-й годині. Лікування триває 4—6 тиж.

Причини нічного нетримання сечі багато дослідників вбачають у підвищеній подразливості детрузора і з метою впливу на нього запропонували беладонну або її алкалоїд — атропін. Цей метод лікування до цього часу популярний у медичній практиці. Але довго приймати ці препарати шкідливо, оскільки вони можуть викликати навіть отруєння.

Для пригнічення цього подразнення і седативного впливу на організм призначають суміш екстрактів водяного перцю рідкого, календули, звіробою, білого латаття та настойки валеріани — по 10 г кожного. Вживати 4 рази в день по 10—15 крапель дітям, по 20—30 крапель — дорослим. Курс лікування — 1,5—2 міс. Потім переходять на лікування сумішшю соків берези, звіробою та настойки чистотілу — по 20 г кожного.

Вживати тричі на день по 30—40 крапель на $1/4$ склянки води. Дітям — по 10—25 крапель. Лікування триває 1 міс. Одночасно можна застосувати ванни температури 37 °С 2—3 рази на тиждень по 10—15 хв. Суміш кореневища аїру, соснових шишок молодих, трави чебрецю по 70 г кожного заливають 1 л окропу, настоюють 20 хв і виливають у ванну.

Під час лікування забороняють вживати гостру і дуже солону їжу, обмежують солодощі. Дуже добре приймати в цей час сонячні та повітряні ванни, плавати, займатися гімнастикою.

Добре впливають при нетриманні сечі у поєднанні з фізіотерапевтичними процедурами ліки такого складу: настойка чилибухи (1 г), гірка настойка (10 г). Приймають тричі на день по 40—60 крапель і звіробою (100 г) по 1 чайній ложці 3—4 рази на день; порошок з листя мучниці (0,5 г) по 1 порошку 4—6 разів на день. У народній медицині дуже часто застосовують при нічному нетриманні сечі препарати з льонку звичайного. Півчайної ложки (1,5—2 г) трави льонку настоюють у склянці окропу. Вживають по 1 столовій ложці тричі на день.

Добрі результати дає також лікування препаратами арніки гірської, грициків і чебрецю борового.

З квітів арніки готують настій. Для цього беруть 1 чайну ложку на півсклянки окропу, настоюють 2 год у закритій посудині й проціджують. Вживають по 1 столовій ложці тричі на день перед їдою. З трави грициків настій роблять так. Три чайні ложки подрібненої трави настоюють 8 год у 1 склянці холодної перевареної води, потім проціджують. Вживають по 1—2 столові ложки 3—4 рази на день.

У польській народній медицині широко застосовують лікування нічного енурезу екстрактом з чебрецю борового. Для цього беруть 15 г трави на 150 мл окропу, або 3 чайні ложки трави на 3—4 склянки окропу; випаровують до третини рідини; вживають по чайній ложці 3—4 рази на день протягом 5—6 тиж. Потім роблять перерву на 4 тиж і повторюють лікування такими циклами протягом 1—1,5 року.

ЛІКУВАННЯ СЕЧОКАМ'ЯНОЇ ХВОРОБИ

Механізм дії речовини рослинного походження на органи сечової системи при уролітіазі. Нормальна діяльність різних органів і систем можлива лише тоді, коли шкідливі продукти обміну речовин будуть виведені з організму. Це здійснюється через шкіру, товсту кишку, печінково-жовчні шляхи, а головним чином через нирки, які беруть участь у регуляції осмотичного тиску в тканинах і підтримують кислотно-основний стан в організмі.

Фітотерапія недугів сечових шляхів має дуже широкий діапазон, бо препарати рослинного походження діють різноманітно. Вони збуджують видільну функцію інших органів, збільшуючи кількість захисних колоїдів сечового тракту, зменшують запальні процеси, зв'язують феноли, знешкоджують мікроорганізми та продукти розпаду, збільшують виділення іонів натрію, підсилюють кровообіг, ущільнюють клітинні оболонки.

При хворобах нирок і сечових органів (якщо метою лікування є підвищення діурезу) з успіхом застосовують деякі ефіроолійні рослини, наприклад, плоди ялівцю, насіння дикої моркви, бруньки смереки й сосни та ін.; окремі рослини, що містять у своєму складі сапоніни: корені вільшини тернистої, стебла грижниці, листя берези.

Добра діуретична дія рослин, багатих на силікати і сапоніни (польовий хвощ, спориш звичайний, жабрій, красоля, яку застосовують як зневоджувальний засіб при водянці). Подібні властивості мають квіти бузини чорної при асциті, сечокислому діатезі, хворобах сечового міхура. Спаржа лікарська справляє діуретичну дію, подразнюючи епітелій нирок, тому її можна з успіхом використовувати при набряках серцевого, ниркового походження, а також при хронічному і гострому гломерулонефриті.

Сечогінно діють ягоди шипшини, котрі застосовують як відвар, рекомендують при наявності піску, каменів у нирках, при набряках, що виникають внаслідок нічного запалення нирок. Препарати зі стручків квасолі та бобу завдяки наявності аргініну знижують рівень цукру в крові. Цей сечогінний засіб можна з успіхом застосовувати при набря-

ках серцевого походження. Кропива дводомна має ці самі властивості при уратному діатезі, викликаному захворюванням нирок. Перелічені сечогінні лікарські рослини впливають переважно на водний баланс і виділення з організму сечовини та хлоридів.

Друга група лікарських рослин діє антисептично і призначається у разі запальних процесів сечового міхура. Це, зокрема, мучниця, що містить сильний антисептик арбутин — гідрохіноновий глікозид. Однак вона має у своєму складі багато танінів, які інколи дають небажані наслідки. Тому замість мучниці добре вживати листя груші, у якому також наявний арбутин і значно менше таніну. Крім того, листя груші впливає знеболювально при тенезмах сечового міхура.

Арбутин міститься і в листі брусниці. При вживанні настойок, виготовлених з різних зборів, у яких є арбутин, слід мати на увазі, що ензимне розщеплення останнього до гідрохінону відбувається в кислій, а не в лужній сечі. У чорниці є глікозиди, що знижують рівень цукру в крові, тому її вводять до складу антидіабетичних сумішей. При наявності каменів у нирках і сечовому міхурі, особливо фосфатних, та при фосфатурії добре впливають препарати з коренів марени красильної, рубетринова кислота якої діє солерозчинно.

Серед багатьох препаратів, запропонованих для лікування хворих на сечокам'яну хворобу, особливо важливі ефірнії олії — терпени, визнані останнім часом досить дійовим засобом.

Як відомо, порушення кровообігу в нирках дуже відчутне при літогенезі. Особливо заслуговують на увагу зміни кровотоку, лімфотоку в корковій речовині та зумовлені цим ниркові дисфункції. З метою підсилення кровообігу в нирках і підвищення таким чином діурезу назначають терпени. До них належить велика група вуглеводних сполук, які є продуктами полімеризації ізопренів. Ці речовини містяться в ефірних оліях різних рослин і зумовлюють їх лікувальний ефект. Ефірні олії відзначаються ароматним запахом, масляно-жировою консистенцією.

Г. Шульц (1959) вважає, що дія терпенів при жовчних коліках рефлекторна, сприяє заспокоєнню болю. Терпени поліпшують жовчну секрецію.

При розладах функції збільшується кількість холестерину, а при лікуванні терпенами підвищується здатність його поглинання, що запобігає каменеутворенню.

Н. Гейнц (1955) називає м'ятну олію першим відомим специфічно-діючим хологоном. Завдяки летючості та здатності розчиняти ліпоїди олія м'яти проникає в усі клітини організму. Ментол застосовується в лікарських препаратах для профілактики каменеутворення: α- і β-пінени — частина терпенових олій; обидва вважаються лікувальними. В печінці олії проникають у паренхіматозні клітини, які містять ліпоїди, і викликають підвищене жовчовиділення. Ефірні олії в клітинах печінки перетворюються в складний ефір з глюкуроновою та сірчаною кислотами і поглинаються насамперед самою печінкою, а також кров'ю. Виводяться вони кишками.

Терпенові сполуки посилюють місцевий кровообіг в паренхімі нирок, а це важливо для профілактики утворення каменів.

Від хімічного складу терпенів залежить їх фармакологічна дія. Вони виділяються з організму нирками, частково печінкою, як сполуки з глюкуроновою або хондроїтинсірчаною кислотою, і тим самим підвищують вміст першої кислоти (захисного колоїду) в сечі. Добра розчинність дає можливість терпенам легко всмоктуватися в організмі і швидко викликати певну реакцію. На високій розчинності в жирах базується антисептична, а при відповідних концентраціях і антиспазматична їх дія.

А. Бейхлер (1955) дослідив, що чим більша концентрація ефірних олій, тим швидше розчиняються сечові камені. Так, внаслідок концен-

трації 5—10 % ефірних олій при температурі 37 °С протягом 2—8 днів камені зменшуються в розмірах, масі, а невеличкі камінці зовсім розчиняються. На практиці концентрація ефірних олій повинна бути меншою, бо вони часто викликають небажані побічні дії і самі токсичні. Спостереження показують, що після вживання великої кількості такої олії можуть настати серйозні ускладнення. У прийнятих дозах терапевтичне застосування препаратів з ефірно-олійних рослин не є небезпечним. Усі вони добре всмоктуються слизовими оболонками.

Останнім часом добре вивчені терапевтичні властивості ефірних олій, особливо при лікуванні сечокам'яної хвороби. Доведено, що ефірні олії, особливо їх терпенові фракції, мають такі властивості.

1. Антисептичні (особливо в сечі та жовчі), що обумовлено оксидацією бензольного кільця ефірної олії, завдяки чому утворюються антисептики — похідні фенолу.

2. Викликають гіперемію (кровонаповнення) в нирках та печінці, посилюють виділення сечі й жовчі. Отже, підвищення діурезу пов'язане зі стимуляцією ниркового кровотоку.

3. Припиняють спастичне скорочення гладеньких м'язів, що важливо при подавленні спазму гладких м'язів сечоводу в момент ниркової коліки.

4. Заспокійливо діють на центральну нервову систему, особливо на кору великого мозку, що цінно при лікуванні хворих з нирковими коліками.

Ефірні олії характеризуються ліпоїдною розчинністю, через що швидко і добре поглинаються тканинами, виділяються з сечею у поєднанні з захисними колоїдами (глюкуроновою та хондроїтинсірчаною кислотами), а частково — незміненими через шкіру й легені.

Патогенез сечових каменів — комплексний процес, в якому особливу роль відіграють каменеутворювальні кризи, котрі, згідно з припущеннями (H. Boeminghaus, 1959), виникають передусім внаслідок порушення кровотоку в корковій речовині і ниркової дисфункції. Тому для одноразового діяння на декілька факторів патогенезу сечокам'яної хвороби тепер використовують ефірні олії, насамперед терпени. Різнорідність хімічної будови терпенів зумовлює їх фізіологічні властивості.

H. Przemek (1955) вважає, що лікувальна дія ефірних олій при сечокам'яній хворобі визначається факторами вибіркової гіперемії ниркових судин, змінами колоїдного хімізму і протизапальною дією разом із стимулюючими та кінетичними властивостями.

Біологічний процес розчинення і розпаду сечових конкрементів на рівні сучасних знань не цілком ясний, але з досліджень відомо, що препарати рослинного походження деякою мірою сприяють розпаду дрібних камінців та їх відходженню разом із сечовим піском.

Терпени, які частково виводяться з організму нирками, стимулюють зміни колоїдного хімізму сечі, одночасно підсилюють кровообіг у нирках. Завдяки діуретичним, бактерицидним і спазмолітичним властивостям терпенові сполуки зменшують запальні процеси, нормалізують тонус гладеньких м'язів верхніх сечових шляхів, сприяючи таким чином дезінтеграції сечових каменів, виведенню їх із сечових органів.

При сольовому діатезі, калькульозному пієліті і хронічному циститі з успіхом застосовують настої і напари квітів вересу звичайного, листя вербени лікарської, що мають сечогінні, депуративні, в'яжучі та протизапальні властивості (В. П. Махлаюк, 1967), напар наземної частини вероніки лікарської, відвар коріння вільшинки тернистої і насіння кропу, коренів солодки голої та ягід ялівцю (Н. В. Козловина і співавт., 1966).

Виражену сечогінну, солерозчинну і протизапальну дію мають пелюстки синьої волошки. Їх застосовують при запальних процесах у нирках і сечових шляхах, наявності піску та кам'яній хворобі — як на-

стої у суміші з кропивою, листям грецького горіха, квітами нагідок, хвощем польовим, травою триколірної фіалки, чередою.

Напар чи настій суміші з коренем любистку, лушпинням квасолі та травою грижниці, за даними J. Muszynski (1954), добре діє як літокінетичний засіб і як сильна антисептична та діуретична речовина при запальних процесах у нирках, сечовому міхурі.

Ягоди горобини звичайної вживають у порошку або напарі із суміші їх з травою кінського щавлю (А. Ф. Гаммерман і співавт., 1963) при сечокам'яній хворобі як сечогінний, деседиментуючий, депуративний та кровоспинний засоби. Напари та відвари з дроку красильного (наземна частина) допомагають при сольовому діатезі, недостатньому виділенні хлоридів з сечею, затримці сечі.

При запальних процесах у нирках, сечоводах, сечовому міхурі, особливо стійких захворювань цих органів, за даними Я. Добровольського, М. Дудзіча (1959), протизапально, знеболювально, сечо- і солегінно діють препарати з кореневища змійовика, листя та плодів красолі, наземної частини курячих очок, золототисячника.

Н. Г. Ковальова (1971), Х. Х. Халамов (1959) і J. Muszynski (1954), вивчаючи вплив препаратів кропиви дводомної на організм, дійшли висновку, що корені, листя та насіння її діють сечогінно, солерозчино, протидіабетично та кровоспинно. Особливо ефективні вони в суміші з іншими лікарськими рослинами при гострому і хронічному пієлонефриті, циститі, сечокам'яній хворобі, сольовому діатезі.

Багато авторів вказують, що в народній медицині широко використовують настої та відвари лікарських рослин з медом (В. І. Комендар, 1961; А. Ф. Гамерман, 1963; М. А. Дудченко, 1964), зокрема медові настої коріння шипшини, квітів конюшини лугової, цибулі та парила звичайного.

Найбільш виражену сечогінну дію, яка перевищує всі відомі діуретичні засоби з рослин кофеїнового ряду, справляють настої та відвари ниркового чаю. З організму посилено виділяються сечовина, сечова кислота і хлориди (А. Д. Турова, Г. В. Бузуладзе, 1953). Завдяки цим властивостям нирковий чай застосовують при гострих і хронічних захворюваннях нирок, що супроводжується набряками, альбумінурією, азотемією та утворенням сечових каменів.

Ю. М. Федоров (1963), О. П. Попов (1965) з метою профілактики сечокам'яної хвороби застосовували настої, відвари і порошки з листя жабрію, кореневищ пирію повзучого, споришу, стокроток. Ці рослини містять багато кремневої кислоти, солі якої сприяють утворенню захисних сечових колоїдів. Крім того, вони мають багато інозиту, що діє як депуративний, а частково і сечогінний засіб.

В. Д. Янковський і співавтори (1945) запропонували для лікування проявів каменеутворювального процесу в нирках картопляну дієту, яка сприяє посиленому виведенню кальцію з кишок, зменшується його виділення з сечею. Згадані автори вважають, що картопляна дієта сприяє утворенню в організмі речовин, які мають властивості зберігати розчиненим у сечі щавлевокислий кальцій, котрий важко розчиняється. Лише в такому стані він здатний розчинити оксалатні друзи і сечовий пісок, що відкладається в ниркових канальцях.

З наведених коротких відомостей випливає, що речовини, наявні в рослинних організмах, у багатьох випадках справляють виражений вплив на перебіг запальних процесів у сечових органах, на формування і дезінтеграцію сольових відкладень і сечових каменів.

Хоч хімія і фармакологія досягли тепер значних успіхів, проте ще далеко не у всіх випадках відомо, що справді у кожній рослині є цінним, лікувальним.

У багатьох випадках цілющою виявляється не одна яка-небудь речовина рослини, а їх комплекс.

Безумовно, за сучасного розвитку фармацевтичної хімії штучно одержують певну речовину, яка утворюється в рослинному організмі. Можливе створення і цілком нових лікарських речовин, що в природі не трапляються. Встановлено, що відповідні, діючі на ту чи іншу хворобу, чинники впливають значно сильніше й ефективніше, якщо вони поєднані з іншими речовинами, притаманними певній лікарській рослині.

Способи лікування. З метою запобігання розвитку сечокам'яної хвороби потрібно дотримувати багатої вітамінами дієти (молочно-рослинної), вживати овочеві соки, фруктові напої. Бажано дещо зменшити вживання солі. Якщо часто повторюються приступи ниркових колік, слід обмежити білки.

Для попередження утворення каменів у нирках і жовчному міхурі вживають сік редьки з медом: середину редьки вирізають ножем і заливають медом. Її ставлять у тепле місце і через 3—4 год з неї починає виділятися сік. Суміш соку з медом зливають у окремий посуд, добре закривають. П'ють по $^1/_4$—$^1/_2$ склянки 2—3 рази на день. При ниркових каменях у народній медицині широко використовують настій або чай з листя брусниці. 20 г цього листя заливають склянкою окропу і кип'ятять 10 хв, настоюють добу. На 1 склянку настою додають 1 столову ложку меду і приймають по півсклянки 4 рази на день. П'ють 20—30 днів.

М. А. Носаль рекомендує застосовувати при каменях нирок рослинні суміші з пахучою рутою. Для цього беруть 2 частини листя рути і 1 частину полину (божого деревка). Протягом доби цю суміш настоюють у невеликій кількості червоного вина, після чого її висушують і розтирають на порошок. Приймають тричі на день по 2 г порошку на келих вишневого соку.

В Якутії поширений метод лікування сечокам'яної хвороби водною витяжкою із картопляного лушпиння. 250 г його треба добре промити, залити 500 мл води, прокип'ятити 30 хв, настояти протягом 12 год, процідити. Вживати 50 мл 3—4 рази на день.

У народній медицині великою популярністю користується настій чайного гриба. В його складі міститься незначна кількість спирту, оцтової кислоти, холін, багато глюконової кислоти та ін. Настій чайного гриба поліпшує функції травного апарату, підвищує бактерицидні властивості.

Найкорисніший напій для хворого на сечокам'яну хворобу — медовий настій гриба, що містить 5 % меду, 5 % цукру, вітаміни С і В. Вітамінізований медовий настій чайного гриба 7—8-денного посіву можна зберігати в добре заткнутих пляшках у кімнатному холодильнику або в льосі. Проте великі концентрації меду пригнічують життєздатність чайного гриба. При каменях у сечовому міхурі застосовують відвар або настій з кореня бедринцю-ломикаменю та шипшини з медом.

Для цього ягоди шипшини промивають холодною водою, 1 столову ложку їх заливають 2 склянками окропу і кип'ятять 10 хв, настоюють добу. Потім проціджують через марлю. Одночасно готують настій з коріння бедринцю-ломикаменю: 10 г коріння заливають 1 склянкою окропу і кип'ятять 8—10 хв. Після кип'ятіння роблять суміш із 1 столової ложки настою коріння бедринцю з 1 склянкою настою шипшини і 1 столової ложки меду. Все це настоюють протягом доби. П'ють по 1 склянці двічі на день протягом 20—30 днів.

Крім згаданих рослин, багато лікарів рекомендують різні рослинні суміші, застосовувані в народній і науковій медицині, котрі діють сечогінно, сечоочисно при сечокам'яній хворобі та сольових діатезах. Дія лікарських рослин значно підсилюється, якщо відвари, настої готувати з медом.

При хворобах печінки, жовчнокам'яній хворобі, а також при ка-

менях і піску в нирках і сечовому міхурі з лікувальною метою можна вживати свіжий сік з трави красолі (по 1 чайній ложці тричі на день). Цей же препарат рекомендується у разі гострого чи хронічного запалення нирок.

Можна використовувати не тільки сік з настурції лікарської, а й відвар з неї (зі свіжої трави); 20—40 г на 1 л окропу, пити по склянці тричі на день.

Досить широкого застосування у лікуванні сечокам'яної хвороби набув кріп запашний (фенхель аптечний). Вживають його у суміші: меленого кропового насіння — 2 столові ложки, кореня бузини трав'янистої в порошку — 3, верблюжої трави в порошку — 1, алое в порошку — 1. Заливають суміш з розрахунку 1 столова ложка на 1 склянку окропу. Вживать по 1 столовій ложці тричі на день.

Залежно від хімічного складу каменів у людському організмі рекомендують такі суміші.

Фосфатний і карбонатний літіаз:

1. Кореня вільшини тернистої, кореня змійовика, кореня лопуха — по 20 г; кукурудзяних рилець, листя берези — по 40 г; овочів ялівцю — 15 г. Усе це змішати, зробити відвар з такого розрахунку: 1 столова ложка суміші на 1 склянку води. Пити три рази на день при кислій сечі.

2. Лушпиння квасолі — 50 г; листя чорниці, листя мучниці, трави фіалки триколірної, кукурудзяних рилець, квітів вересу — по 30 г. Змішати, зробити відвар (1 столова ложка суміші на 1 склянку води). Пити тричі на день при лужній сечі.

3. Трави фіалки триколірної, польового хвоща — по 30 г, трави споришу, трави звіробою, трави кульбаби, кореня живокосту — по 25 г. Зробити відвар, пити по 1 склянці тричі на день. На 4-му тижні такого лікування в сечі з'являється багато осаду — піску (особливо на стінках посуду).

4. Трави грижниці — 15 г, кореня лопуха — 20, трави парила звичайного — 30, кореня дивосила — 10. Змішати, зробити напар з розрахунку 2 столові ложки на 1,5 склянки води. Пити тричі на день по 2 столові ложки.

5. Трави грициків — 10 г, трави очного цвіту польового — 5, квітів вересу — 30, кореня вовчуга колючого — 15. Змішати, зробити відвар із 1 столової ложки на 1 склянку води. Пити після їди 3—4 рази на день по 1 столовій ложці.

Якщо лікування проводиться регулярно, зі збереженням усіх правил гігієни, дієти, поєднується з гідротерапією, фізкультурними вправами, то на 6—8-му тижні відходять камінці, подібні до дрібного гравію та піску. Інколи через декілька днів лікування хворий відчуває подразнення з боку сечового міхура, часті позиви до сечовипускання, ріжучий біль. Це ознака відходження камінців і піску. Якщо хворий докладе зусиль і на певний час зуміє затримати сечу, внаслідок чого підвищується тиск у міхурі, то вони нерідко виходять просто зі струменем сечі. Коли каменів декілька, вони відходять один за одним протягом 5—10 днів.

Дієта хворого протягом 3—4 тиж здебільшого рослинна, а потім звичайна, з деякими обмеженнями прянощів. Особливо слід уникати багатої на щавлеву кислоту їжі (какао, шоколад, щавель, шпинат, ревень, горох, боби, агрус, сливи тощо).

Сечокислий літіаз:

1. Кукурудзяних рилець, трави чистотілу, трави золотарника — по 30 г, трави маренки запашної, кори барбарису — по 20 г. Змішати, виготовити відвар (1 ложка суміші на 1 склянку води), пити тричі на день. Дієта: не вживати чаю, кави, какао, пити багато фруктових і овочевих соків.

2. Кореня ясеня — 10 г, плодоніжок вишні — 5 г, листя кропиви — 20 г, квітів фіалки триколірної — 10 г, квітів арніки гірської — 15 г. Змішати, виготовити з 3 столових ложок суміші на 500 мл води згущений екстракт шляхом випаровування до 150 мл. Вживати по 20—30 крапель 3—4 рази перед їдою (протягом 5—6 тиж).

3. Кореня пирію — 30 г, трави парила звичайного — 20, насіння дикої моркви — 40 г, трави грижниці голої — 10. Змішати, 1 столову ложку заварити склянкою окропу, настоювати в духовці 8 год, процідити і пити по 2 столові ложки 3—4 рази на день перед їдою.

4. Кореня бедринцю-ломикаменю — 20 г, трави центурії — 15 г, трави деревію тисячолистого — 15 г, листя рути запашної — 10 г. Змішати, взяти 2 столові ложки суміші, залити 3 склянками холодної води і настоювати 12 год. Потім прокип'ятити 10 хв, процідити і вживати по 1 столовій ложці тричі на день.

Лікування гліцерином. Тричі на день по 50 г очищеного гліцерину вживати протягом 3 днів. Всього — 450 г. На 3-й день лікування потрібно ввести підшкірно 1 мл 0,2 % платифіліну або 1 мл 0,1 % атропіну. Часто в таких випадках виходить камінь.

Щавлевокислий літіаз:

1. Трави споришу — 120 г, трави чистотілу, квітів деревію — по 20 г. Змішати, 3 повні столові ложки суміші залити на ніч 3 склянками теплої води, вранці прокип'ятити, охолоджувати протягом 10 хв, процідити. Приймати по 1 столовій ложці протягом дня.

2. Трави споришу — 150 г, листя м'яти, квітів вересу — по 20 г. Змішати, готувати й пити, як першу суміш.

3. Листя берези — 100 г, хвоща польового — 60 г, трави фіалки триколірної — 40 г. Змішати, запарити 1 столову ложку суміші на 1 склянку окропу. Випити за 2—3 прийоми протягом дня.

4. Кореня фіалки запашної — 10 г, квітів волошки синьої — 5 г, трави хвоща польового — 15 г, трави чебрецю — 20 г, трави звіробою — 30 г. Готують і п'ють, як попередню суміш.

5. Трави вербени лікарської — 10 г, трави череди — 15 г, насіння кропу — 5 г, трави курячих очок — 5 г, листя жабрію — 20 г.

Змішати, виготовити з 2 столових ложок суміші напар у 1,5—2 склянках води, процідити і пити протягом 4—5 тиж тричі на день по 2 столові ложки перед їдою.

Гідротерапія при лікуванні сечокам'яної хвороби є добрим допоміжним засобом. Починають із теплих загальних ванн температури 37 °С, поступово (протягом 40 хв) підвищуючи до 42—45 °С. Під час перебування у ванні хворий випиває 1 л напару з 10 г липового цвіту. Купаючись, хворий повинен затримувати сечу якомога довше, аби після ванни відійшла сеча під сильним тиском. Такі купелі повторюють декілька разів. Щоправда, хворим з порушенням кровообігу слід бути обережними.

Зарубіжні вчені надають великого значення глибоким промиванням товстої кишки (дія сечогінна, протиспазматична). Для цього до 2,5 л води температури близько 40 °С додають: настойки беладонни — 2 г, натрію хлориду — 40 г, квітів ромашки — 20 г, дистильованої води — 140 г.

Лікування лимонами. Вранці натще хворий поволі випиває сік з 6 лимонів. Після цього лягає в ліжко, добре вкривається, щоб пропотіти. Таке лікування триває 3—4 тиж. Ще сік п'ють підігрітим по 50 мл, розведеним у 100 мл медової води тричі на день за 10—15 хв до їди. Тривалість лікування — 4—5 тиж. Автор застосовував цей метод у хворих на сечокам'яну хворобу та сольовий діатез і відзначав досить надійний ефект. У хворих виділялось багато піску, дрібні камінці, загальний стан поліпшувався, дизуричні розлади припинялися.

М. А. Носаль пропонує при запаленні сечового міхура та сечокам'я-

ній хворобі таку подрібнену суміш: кукурудзяних рилець, листя чорниць, листя мучниці, лушпиння квасолі, молодих пагінців туї, вівсяної соломи та гілок лікоподію (всього по 4 ложки). Добре змішують, заливають 1 л сирої води, напарюють у духовці всю ніч, вранці кип'ятять 10—15 хв на невеликому вогні. У гарячий відвар всипають 100 розчавлених ягід шипшини й напарюють у закритому посуді 4 год. Потім суміш розтирають ложкою, проціджують, трохи відтискають. Рідину приймають по 50 мл кожні півгодини. При цьому у хворого повинна бути безсольова молочна дієта; треба застосовувати теплі ванни.

Результати стану вивчення мінерального складу сечових конкрементів і процесів їх утворення, різні літературні відомості з фітотерапії в народній медицині дають підстави стверджувати, що препарати, котрі мають деседементуючу і літокінетичну дії, можуть привести до зворотного розвитку мікролітів і підсилити виділення захисних факторів при певних формах зрушення мінерального обміну в організмі.

Найбільше уваги в нашому дослідженні було приділено препаратам із насіння дикої моркви, які, за даними багатьох авторів (М. А. Носаль, 1960; О. П. Попов, 1965; А. Я. Губергріц, М. І. Соломченко, 1968; J. Muszynski, 1954), вживаються у народній медицині при лікуванні урокалькульозу.

Проведено експерименти на різних тваринах, перевірено діуретичні, антисептичні, холеретичні, солерозчинні та антибактеріальні властивості водного екстракту насіння дикої моркви. При вивченні хімічного складу в насінні виявлено: ефірної олії — близько 1,6 г, дубильних речовин — 0,2 г, алкалоїдів — 1,4 %, органічні кислоти, цукри та більше 20 мікроелементів.

Найбільш цінна солерозчинна дія екстракту вивчена у 30 білих щурів на експериментальній моделі нефрокальцинозу, створеної Є. К. Калантаровою (1946). При мікроскопічному дослідженні препаратів паренхіми нирок у групи тварин, що діставали одночасно з паратиреокрином екстракт насіння дикої моркви, у просвіті проксимальних і дистальних частин канальців виявлено сліди вапнякових відкладень. У піддослідних тварин, що не одержували екстракту, в просвіті вказаних канальців була значна кількість солей вапна, котрі нерідко заповнювали їх повністю. Кристалооптичне дослідження зрізів ниркової тканини тварин із сольовими відкладеннями показало, що останні є вевелітовим відтворенням, які відповідають своїми структурними особливостями вевелітовим каменям у людей.

В аналізах сечі тварин, яким давали паратиреокрин без препаратів насіння дикої моркви, в осаді виявлено багато еритроцитів, епітеліальних клітин і особливо трипельфосфатів. Тим часом у тварин, які одержували екстракт з насіння дикої моркви, в сечі наявна значна кількість кристалів оксалату кальцію, трипельфосфатів, лише поодинокі еритроцити і лейкоцити, що вказує на демінералізуючу й протизапальну дію препарату.

Паралельно з демінералізуючими вивчались і діуретичні властивості насіння дикої моркви на собаках, яким була накладена фістула сечового міхура. В одержаних порціях сечі визначали питому вагу, pH, кількість хлоридів і сечовини, загальну кількість сечі.

Після приймання препарату діурез збільшувався на 50—60 %, реакція сечі змінювалася в кислий бік (5,2 проти 7,3 в контролі). Якісний склад сечі характеризувався змінами в кількості сечовини і хлоридів (значно зростає).

Вивчення насіння дикої моркви на штамі золотистого стафілокока-209 і кишкової палички показало бактерицидну дію на ці види навіть у розведенні 1 : 240.

В експерименті виявлено спазмолітичну дію препарату, що, мабуть, і зумовлює літокінетичний ефект.

Простатит

Серед захворювань простатичної залози значну роль в етіології статевих розладів відіграють простатити. Гостре запалення передміхурової залози проходить безслідно, проте хронічний процес відбивається на статевій функції.

Хронічний простатит — досить розповсюджене інфекційне захворювання, що охоплює як паренхіматозну, так і інтерстиціальну тканину передміхурової залози. За останні роки серед чоловіків 30—50 років виявлено чимало випадків захворювання на хронічний простатит, особливо з прихованим перебігом. Пояснюється це не тільки частотою попадання інфекції в органи статевої системи, а й більш кваліфікованим медичним дослідженням і охопленням диспансерним наглядом працівників промислових підприємств, радгоспів, колгоспів тощо.

Відомі урологи А. Чайка, А. Цулукідзе, І. Порудомінський, Н. Ляховицький та інші внесли великий вклад у вивчення хронічного простатиту. Передусім вони деталізували причини і локальні зміни в органах статевої системи.

Встановлено, при простатиті буває запалення сім'яних міхурців, придатків яєчок, сечівника, шийки сечового міхура тощо. Все це затруднює діагностику основної хвороби.

За даними І. Ф. Юнди, прихований перебіг простатиту виявляється більше ніж у третини обстежених хворих. Це до певної міри можна пояснити тим, що одночасно з еволюцією клінічної картини захворювання змінилися його етіологія та патогенез. Раніше виникнення захворювання пов'язували з бактеріальним фактором, тепер випадки бактеріального простатиту становлять 25—45 %.

В етіології і патогенезі абактеріального простатиту відповідне місце займають мікоплазменна інфекція та аутоімунні зміни, гормональні і функціональні порушення.

Хоч за клінічними ознаками простатит не завжди вдається своєчасно діагностувати, та дизуричні явища, патологічні виділення, больові відчуття в промежинній ділянці, а також копулятивний дискомфорт вказують на можливість захворювання.

Симптоми порушення копулятивних фаз і генеративної функції (болюча або прискорена еякуляція, знижене лібідо, вторинна неплідність) характеризують зміни як з боку інтерорецепторного апарату, нервово-психічної сфери, еякуляту, так і ендокринних залоз.

Клінічні прояви, етіологія і патогенез простатиту значно змінилися у зв'язку з широким застосуванням антибіотиків. У хворих, що раніше одержували ці препарати, інфекційний простатит може перебігати як первинно-хронічний, латентний, безбактеріальний; патогенної флори в цих випадках не виявляють. Тому при безбактеріальному простатиті проводять дослідження на віруси, трихомоноз, гонорею.

У випадках простатиту з тривалим перебігом, рецидивуючому, а також тих, що важко піддаються лікуванню, спостерігається аутоімунізація. Дуже важливо виявити гормональні зміни: в еякуляті зменшення кількості лимонної кислоти. Це свідчить про пригнічення секреторної функції передміхурової залози і недостатність андрогенної функції яєчка.

Лікування хронічного неспецифічного простатиту повинно бути комплексним із врахуванням індивідуальних особливостей хворого і застосовуваного методу. Курс лікування включає хіміотерапевтичні препарати, грязі у поєднанні з масажем, загальнозміцнювальну терапію, щадну дієту. Звертають увагу на поповнення організму вітамінами (А,

В, С, Е), дефіцит яких у хворих збільшується під впливом протизапального лікування.

Лікування хронічного простатиту триває в середньому від 6 міс до 1 року, інколи й більше. Часом навіть активна антибактеріальна терапія в поєднанні з сульфаніламідами і нітрофуранами не дає стійкого видужання.

Згадані вище методи лікування завжди супроводжуються пальцевим масажем передміхурової залози, що є досить ефективним засобом. Крім того, добре застосовувати гарячі (40 °С) ромашкові мікроклізми, які також сприяють затиханню запальних процесів, зменшують больові відчуття в ділянці промежини, в яєчках і часті потяги до сечовипускання. Для приготування мікроклізм 15—20 г квітів ромашки запарюють крутим окропом (120 мл), настоюють 2—3 год, остуджують до 38—40 °С і вводять 80—100 мл у пряму кишку, краще на ніч, коли хворий лягає спати.

Однак при частому застосуванні мікроклізм з настою ромашки організм звикає до них і хворі не відчувають такого полегшення, тоді необхідно замінити мікроклізми гарячим настоєм з шавлії лікарської з розрахунку 10—15 г на 200 мл. Ефективні також мікроклізми з настою листя деревію звичайного (5—8 г на 200 мл). Мікроклізми (всього 10—15) слід робити через день, щоб не викликати подразнення слизової оболонки прямої кишки.

Хронічний простатит, особливо під час загострення, супроводжується запальними процесами шийки сечового міхура, сім'яних міхурців, придатків яєчок та сечівника. Внаслідок цього виникають дизуричні явища, нервові розлади, прискорена еякуляція та статеві недомагання.

При шийковому циститі як болетамувальний і протизапальний засіб діє відвар із суміші коренів мильнянки лікарської, коренів бузини трав'янистої, трави грижниці голої та квітів таволги в'язолистої, взятих по 15 г. Потім 20 г цієї суміші варять у 800 мл води протягом 10—15 хв, остуджують і вживають по 100—150 мл тричі на день після їди. Таке лікування триває 25—30 днів.

Добрі результати при цьому дає лікування відваром трави польового хвоща в суміші з квітами ромашки (по 10 г на 300 мл води). Вживати потрібно гарячим по 100 мл відвару тричі на день за 15—20 хв до їди. Тривалість лікування — 30 днів.

Дещо м'якше, але досить ефективно діє напар сокирок польових (200 г на 1 л води). Напарюють у термосі протягом 8—12 год. Вживають гарячим по 100 мл 3—4 рази на день після їди.

Інколи важко віддиференціювати супровідні ускладнення простатиту, такі, як шийковий цистит і запалення сечівника. Бо й дотепер основним методом діагностики залишається пальцеве дослідження, не позбавлене суб'єктивізму. Останнім часом проводять цитологічне дослідження, що дає змогу поставити точніший діагноз і вибрати метод раціональної терапії, врахувати фазу запального процесу, контролювати ефективність лікування і навіть полегшити прогноз.

У багатьох хворих простатит супроводжується запаленням сечівника. У цих випадках, крім згаданих вище методів лікування, добре діє, коли хвороба не задавнена, водний настій (15 г — 200 мл) з трави триколірної фіалки. Вживати по 1 столовій ложці тричі на день після їди. Вважають (I. Kwasniewska, J. Skulimowicz, 1956), що дія рослини зумовлена наявністю у її складі віолакверцитрину та групи сапонінових речовин, які діють на сечові органи протизапально, антиалергічно і таким чином ліквідують запальний процес у сечівнику.

Значно сильніше (протизапально, болетамувально, антисептично) при запальних процесах діють препарати з коренів ракових шийок (змійовика), бруньок чорної тополі та живокосту лікарського. Для цього готують екстракт із кореня ракових шийок (15 г—200 мл), згу-

щують до половини, вживають по 20—30 крапель тричі на день після їди. Лікування слід проводити протягом 15—20 днів, потім зробити перерву на 2 тиж і повторити знову. Лікувальні властивості цього екстракту залежать від наявності в ньому великої кількості дубильних речовин і сильного антисептика оксиметилантрахінону.

За нашими дослідженнями, завершальним етапом лікування шийкового циститу, запальних процесів у сечівнику і хронічного уретриту різного походження, які важко виліковуються, є інстиляції в сечівник чи сечовий міхур олії з бруньок чорної тополі; 30 г тополиних бруньок залити 150 мл прованської або лляної олії, прокип'ятити і настояти після кип'ятіння протягом 8 днів. Зберігати у стерильному скляному посуді (пляшці з темного скла). Робити ендоуретральні інстиляції по 3—5 мл через день 8—10 разів. Якщо з будь-яких причин їх робити не можна, застосовують з цієї олії мікроклізми по 50 мл на ніч протягом 2 тиж щоденно.

Бруньки чорної тополі дуже багаті біологічно активними речовинами з антисептичними, болетамувальними і антиалергічними властивостями. Препарат сприяє регенерації тканини слизової шкіри. Така дія пояснюється наявністю у ньому глікозиду популіну (що гідролізується до бензойної кислоти і впливає як антисептик), великої кількості антибіотиків, ефірної олії (0,5—0,7 %), що за своєю дією на організм нагадує толутанський бальзам. Сесквітерпенові продукти, салігенін (саліциловий алкоголь), хризин та органічні кислоти і воски діють як антигістамінні, антиалергічні засоби (J. Muszynski, 1959; L. Dobrowolski, 1959).

Простатит часто супроводжується везикулітом. В такому випадку призначають лікування настоєм або екстрактом із суміші коренів лопуха — 25 г, бруньок чорної тополі — 15, листя шавлії — 10. 25 г збору залити 500 мл окропу і настоювати у термосі 10—12 год. Вживати по 50 мл теплого настою тричі на день за 15—20 хв перед їдою. Лікування триває 1—1,5 міс, його поєднують з введенням у пряму кишку свічок, виготовлених із згущеного екстракту або порошка з коренів живокосту лікарського і тополиних чи осикових бруньок. Для цього беруть 0,3 г дрібно розтертого порошка живокосту та 0,2 г порошка тополиних бруньок. На маслі какао виготовляють свічки. Вводять їх на ніч (через день) протягом 1 міс. У дні, коли свічки не вводяться, бажано робити теплі (37—38 °С) сидячі ванни з настоєм м'яти.

Настій чи екстракт бруньок чорної тополі, шавлії лікарської та лопуха діє знеболювально і протизапально завдяки наявності в них ситостерину, стигмастерину, ефірної барданової олії, під впливом якої розсмоктуються інфільтративні утворення в паренхімі передміхурової залози і сім'яного міхура. Особливо виражена дія цих складових частин кореня лопуха при склеротичних змінах, вузлах і рубцюванні сім'яного міхура та передміхурової залози після перенесення гострих запальних процесів.

При везикуліті і простатиті з успіхом застосовують ректальні свічки з живокостом лікарським та бруньками чорної тополі. Складові частини бруньок чорної тополі діють як сильний антисептик, а живокіст лікарський різко зменшує запальні процеси. Алкалоїди циноглосин і лазіокарпін мають анальгетичні властивості, дігалова кислота — антимікробні, а алкалоїд гліоксилдіуреїд алантоїд підсилює регенерацію тканин.

Дещо складніше й триваліше наступають регенеративні процеси і затухають запальні зміни при простатиті, що виник на грунті аденоматозної трансформації передміхурової залози. Наявність аденоматозних вузлів вже сповільнює кровообіг у передміхуровій залозі і гальмує доступ лікарських речовин, які мають протизапальні властивості. В таких випадках необхідно вживати лікарські засоби, що сповільнюють

аденоматозні переродження та впливають репаративно на ділянки передміхурової залози, що вже охоплена процесом. Ефективне при цьому лікування згущеним водним екстрактом, виготовленим з шкіри стиглих плодів (насіння) кінського каштана.

Екстракт готують таким чином: 40 г очищеної від ядра і висушеної шкірки залити 600 мл окропу і настояти 12 год. Потім, не відціджуючи настій, випарувати його до третини об'єму, тобто до 200 мл. Процідити і вживати по 30—40 крапель тричі на день після їди.

Механізм дії цього препарату не вивчений, але ряд дослідників вважають, що зменшенню в розмірах і навіть розсмоктуванню невеликих аденоматозних вузлів сприяють глікозид ескулін та вітамін Е, якого багато у насінні кінського каштану.

Значно кращі результати лікування хронічного простатиту, особливо поєднаного з аденомою передміхурової залози, тоді, коли вживають квітковий пилок (пергу), незамінне джерело білкового корму. Доведено, що квітковий пилок різних видів рослин має дуже високу поживну цінність. Кожна квіткова пилинка, яку можна розглядати тільки під мікроскопом,— це складний концентрат багатьох цінних харчових і лікувально-профілактичних речовин. Кожна пилинка містить азотисті речовини — пептон, глобулін, амінокислоти, вуглеводи (глюкоза, фруктоза, сахараза, рабіноза, пентозани, декстрини, крохмаль, целюлоза, поленін), жироподібні речовини (лецитин, жирні олії, холестерол, вісцин), ферменти (сахараза, фосфатаза, каталаза, козимаза, амілаза, інвертаза, пепсин, трипсин, ліпаза), мінеральні речовини (сполуки, до складу яких входять біля 28 елементів) — весь арсенал необхідних для існування рослинних і тваринних організмів елементів.

У квітковому пилку багато вітамінів і гормонів росту, рутину (вітаміну Р). У перзі посівної гречки, наприклад, вміст рутину досягає 0,17 г/л.

Досліди показали, що миші, які одержували в корм навіть незначну кількість квіткового пилку, скоріше розвивались і набували ваги. Квітковий пилок благотворно діє на організм, навіть коли позбавити його вітамінів. У калі мишей, яких підгодовували пергою, майже зовсім не було мікробів. Отже, у квітковому пилку є антибіотичні речовини. Він ефективний при злоякісному недокрів'ї, нормалізує діяльність кишок, підвищує апетит і працездатність, а також понижує артеріальний тиск, збільшує вміст гемоглобіну і еритроцитів у крові. Н. П. Йойриш (1966) застосовував квітковий пилок разом з бджолиним медом (у співвідношенні 1 : 1 та 1 : 2) при гіпертонічній хворобі. Його спостереження переконливо довели, що перга з медом може бути успішно використана і при лікуванні інших захворювань, особливо нервової та ендокринної систем.

Запропоновано використовувати квітковий пилок з метою профілактики простатиту. В аптеках Швеції є спеціальний препарат з квіткового пилку, вживання якого не тільки лікує, а й запобігає захворюванням передміхурової залози і аденомі. Рекомендовано кожному чоловікові після 50 років щоденно вживати 15 г квіткового пилку.

На думку М. В. Цицина (1962), пилок рослин стимулює обмін речовин, цілюще впливає на організм. Проведено аналогію між дією пилку на організм і діяльністю залоз внутрішньої секреції. Рослинний пилок — це продукт чоловічих статевих органів, що містить різні речовини, багато з яких нам ще невідомі. Серед складного конгломерату хімічних речовин особливо важливу роль відіграють білки, зокрема ферменти, що прискорюють і регулюють життєві процеси. Саме тому дію рослинного пилку порівнюють з діяльністю залоз внутрішньої секреції.

Рослини виробляють дуже багато квіткового пилку. Особливо багаті на пилок береза, ліщина, граб, дуб, в'яз, кукурудза тощо. Досить

ефективний збір рослинного пилку з султанів кукурудзи (без великих фізичних затрат).

Ми амбулаторно лікували пилком з кукурудзи та берези хворих на хронічний простатит. Хоч ці спостереження ще не численні і не проходили клінічного вивчення, та можна сказати, що стан хворих помітно поліпшувався, припинялись біль та дизуричні розлади, підсилювалась динаміка сечовидільного акту, значно покращувалась статева функція, зникали явища прискореної еякуляції.

Хронічний простатит завжди супроводжується нервовими розладами: порушенням сну, підвищеною подразливістю, швидкою втомлюваністю навіть при невеликому фізичному чи розумовому навантаженні, повною або частковою втратою лібідо, в'ялими ерекціями та прискореним актом копуляції. Тому поряд із загальним і місцевим лікуванням запропонованими вище засобами хворим призначають ліки седативної дії: препарати шишок хмелю, трави пустирника (собачої кропиви), материнки звичайної, календули. 5 г шишок хмелю, 15 г трави пустирника настоюють у 600 мл окропу протягом 5—6 год, проціджують і п'ють по 100 мл тричі на день після їди. Лікування триває 1—1,5 міс.

Заспокійливо впливає на організм, особливо при прискореній еякуляції та в'ялих ерекціях, настій із суміші материнки звичайної (душиці) — 30 г, квітів календули — 15 г на 1000 мл окропу. Настояти 8—10 год, вживати по 1 склянці тричі на день перед їдою.

При статевих розладах, що супроводжують хронічний простатит, які проявляються відсутністю або в'ялістю ерекції, прискореною еякуляцією, поряд з лікуванням основної хвороби призначають відвар у 250 мл горілки 20 г трави барвінку (разом з квітами). Варити потрібно на малому вогні (на водяній бані) протягом 10 хв. Вживати ранком і ввечері після їди по 8 крапель протягом 4 днів. Після цього роблять дводенну перерву і вживають знову.

Аденома передміхурової залози

Це захворювання чоловіків похилого віку. У передміхуровій залозі виникає доброякісний новотвір — аденома, що призводить до розладу сечовипускання та цілого ряду змін у сечових органах. Найвірогіднішою причиною аденоматозної трансформації залози є порушення рівноваги статевих гормонів.

У розвитку аденоми розрізняють три стадії. На першій, початковій, з'являються часті позиви до сечовипускання, особливо вночі, сповільненого на початку акту. У другій стадії сечовипускання більш затруднене і частіше; хворий не може повністю спорожнити сечовий міхур, затримується так звана «залишкова сеча», кількість котрої постійно зростає. У третій стадії сечовипускання стає особливо частим; внаслідок переповнення й розтягнення міхура та послаблення сфінктерів частина сечі самовільно витікає краплями, проте водночас відбувається і затримка її (так звана парадоксальна ішурія).

Частим ускладненням аденоматозного переродження передміхурової залози є цілковита неможливість сечовипускання. Міхур спорожняють за допомогою катетера. Хронічна затримка сечі в міхурі призводить до розширення розміщених вище сечових органів з утворенням гідронефрозу. Висхідна інфекція може викликати пієліт, пієлонефрит, які значно знижують функцію нирок і ведуть до розвитку уремії, уросепсису.

Таким хворим протипоказано вживати алкоголь, гострі приправи, квашені й солоні овочі (можна вживати червоний стручковий перець) та екстрактивні продукти, палити.

Потрібно уникати переохолодження, довготривалого сидіння і за-

тримки сечі. Не можна сідати на холодні предмети, їздити верхи. Рекомендують щоденно робити обтирання водою кімнатної температури або теплою.

Добрий ефект дають обгортання усього тіла компресами з відвару сіна, розтертого на дрібну січку, а також ванни (3—4 на тиждень) з відвару вівсяної соломи, потертого сіна чи польового хвоща. Добре діють ножні ванни (з поступовим підвищенням температури до 37 °С), увечері корисні сидячі ванни (32 °С) з відваром із суміші кори дуба й квітів ромашки (у рівних кількостях), а потім компрес. Парові сидячі ванни готують з ромашки, татарника або трави кропу. Корисні повітряні та сонячні ванни, легка гімнастика на свіжому повітрі.

З метою підвищення динамічних властивостей сечового міхура, зменшення набряку слизової оболонки застосовують суміш.

1. Пагінців омели — 50 г, кореня лопуха, моху ісландського, кукурудзяного волосу, трави перстачу (гусячих лапок), трави водяного перцю — по 15 г кожного складника.

З 1 столової ложки зробити 1 склянку відвару. За день випити 2—3 склянки. Лікування триває місяць. Повторюють 3—4 рази на рік.

2. Трави золотарника, бруньок чорної тополі, моху ісландського, пагінців омели — порівно. На 1 склянку води беруть 1 столову ложку суміші. Напарювати протягом 3—4 год у духовці. Вживають 2—3 склянки на день після їди.

3. Екстракту цинхону, екстракту жовтокореня, екстракту тим'яну — по 3 г, водного екстракту омели — 40 г. Приймати тричі на день по 20—30 крапель після їди. Лікування триває 5—6 тиж 3—4 рази на рік (через рівні проміжки часу).

4. Кореня лопуха, кореня перстачу прямостоячого, кореневища осоки піскової, кори верби — по 15 г, пагінців омели — 100 г. 2 столові ложки суміші напарюють протягом 2 год у 3 склянках окропу. П'ють напар по 1 склянці тричі на день після їди.

5. Настойки перстачу прямостоячого, настойки хіни, настойки мильнянки — по 10 г, екстракту цинхону — 5 г, водного екстракту омели — 20 г. Вживати по 30—50 крапель на воді тричі на день після їди. Лікування проводити протягом 6—8 тиж (весною і восени).

Статеві розлади. Причини, що викликають порушення статевої функції у чоловіків, різноманітні. Багато питань етіології і патогенезу статевих розладів складні й ще недостатньо вивчені.

Порушення статевої функції можуть виникати внаслідок органічних і функціональних змін як у центральних, так і в периферичних відділах нервового шляху, що забезпечує нормальну рефлекторну статеву діяльність. У більшості чоловіків, що страждають імпотенцією, спостерігаються функціональні зміни в нервовому апараті. Органічні зміни як причина статевих розладів трапляються рідше (І. М. Порудомінський, 1968).

Виникнення імпотенції залежить від типу нервової системи, особливостей реагування організму на ті чи інші патогенні фактори, а також від неврозу, в основі якого лежить динамічне порушення гальмівного й подразнювального процесів.

Характер порушення статевої функції певною мірою залежить від стану нервової системи і форми неврозу (неврастенія, психастенія, істерія). Наприклад, при гіпостенічній формі неврастенії (синдром виснаження) поряд з явищами недомагання, загальної слабості, виснаження і швидкої втоми хворі скаржаться на послаблення статевої здатності, статевого потягу.

При гіперстенічній формі, якій характерні підвищена збудливість, роздратованість, нестриманість, бурхлива реакція, порушення статевої діяльності часто полягає у передчасній еякуляції. При неврастенії, що супроводиться патологічною лабільністю процесу подразнення з легким

його виникненням і швидким виснаженням (подразнювальна слабість), нерідко спостерігається й патологічна лабільність статевої функції.

Лікування статевих розладів мусить бути основане на розумінні суті патологічного процесу і його патогенетичних механізмів. Слід враховувати, що не буває чистих форм спинальної, нейрорецепторної, ендокринної чи іншої імпотенції. Яка б не була початкова причина статевого безсилля, рано чи пізно приєднується психогенний фактор (непевність, страх) з гальмівним впливом на ерекційний центр.

У патологічний процес, незалежно від висхідного розвитку імпотенції, крім кори великого мозку, втягуються й інші рефлекторні відділи. При нейрорецепторній імпотенції в патологічний процес рефлекторно втягуються спинальні центри ерекції та еякуляції. При послабленні статевої здатності в похилому віці разом зі зниженням гормональної функції грає роль також функціональне виснаження статевих центрів. Функціональні розлади можна ліквідувати, якщо вжити заходів до подолання усіх моментів, що несприятливо відбиваються на фізичному й нервово-психічному стані хворого.

У зв'язку з цим лікування не можна обмежувати заходами, спрямованими лише на первинне вогнище захворювання. Воно повинно бути комплексним відповідно до складності захворювання та порушення функцій тих чи інших органів чи систем.

Оцінка індивідуальних особливостей організму і його реактивності, характеру й динаміки патологічного процесу, його патогенетичних механізмів, стадії і тривалості захворювання дозволяє вибрати метод раціональної терапії, індивідуалізувати прийоми й засоби лікування.

Величезну роль відіграє психотерапія. Шляхом роз'яснень і переконань лікар може якщо не ліквідувати, то принаймні послабити патогенний вплив причин захворювання. Словесними переконаннями вдається підтримувати психічний тонус хворого, вселити в нього впевненість у видужанні, а тим самим озброїти його терпінням у виконанні вказівок лікаря.

Необхідно добитися припинення або хоча б обмеження куріння, оскільки нікотин посилює неврастенічні явища, знижує тонус симпатичної частини вегетативної нервової системи й пригнічує статеві центри.

У процесі лікування хворих зі статевими розладами особливу увагу треба звертати й на харчовий режим. Різнорідні за складом речовини можуть викликати в організмі глибоку якісну перебудову метаболічних процесів і їх певну направленість, що в свою чергу призводить до змін функціонального стану органів і тканин, а також нервової та іншої фізіологічної системи організму.

Недостатнє харчування, особливо якісно неповноцінне, може спричинити зниження потенції, зокрема в тому віці, коли статева здатність у чоловіків фізіологічно зменшується. Але питання про принципи харчування хворих зі статевими розладами ще не вивчено.

Харчовий режим, коли немає диспепсичних явищ, звичайний, мішаний. Їжа мусить бути поживною, повноцінною. Рекомендують достатню кількість цукру, що має не тільки велику поживність, а й емпірично встановлену потенційну дію.

При порушенні сну дуже важливо призначити седативні й снотворні засоби. Це добре впливає на нервову систему, поліпшує стан хворого, а отже, й статеву функцію. Не слід застосовувати сильнодіючі снотворні. Будь-який снотворний засіб у малій дозі діє седативно, тому протягом дня призначають лікувальні засоби, що знижують збудливість нервової системи і підвищують процеси гальмування. Природний сон може настати сам, бо його підготовляють протягом дня. Добре впливає у таких випадках мікстура з настою валеріанового кореня в поєднанні з настоєм пустирника.

При статевих розладах призначають фізичні методи лікування, на-

сам перед водні процедури, обмивання, обтирання, душі, ванни, купання та ін., які благотворно впливають на загальний стан організму і тим самим на статеву функцію.

Та чи інша водна процедура може вплинути на нервову систему заспокійливо, збуджуюче чи тонізуюче залежно від її тривалості, температури води, інтенсивності механічного подразнення, так, тепла (35—38 °С) заспокоює нервову систему, холодна (15—20 °С) й гаряча (40 °С і вище) — збуджує. Корисні купання в морі, річці.

Оскільки причиною статевих розладів є переважно порушення стану нервової системи, фізична й розумова перевтома, органічні захворювання центральної нервової системи, хвороби кровотворних органів, виснаження й нарешті недуги самого апарата сечостатевої сфери, то, за даними вітчизняних і зарубіжних лікарів, тут досить ефективно допомагає фітотерапія в поєднанні з гідротерапевтичними заходами. Нижче подаємо рецепти різних сумішей лікарських рослин та їх препаратів.

1. Трави деревію — 10 г, кореневища аїру, насіння пажитника — по 50 г. Готують напар з 2 столових ложок у 3 склянках окропу (напарюють 6 год). Три склянки напару випивають за день (ранком, в обід і ввечері після їди). Лікування триває 6—8 тиж.

2. Трави льонку, моху ісландського — по 20 г, трави меліси, бульб зозулинця — по 30 г. Відвар із 1 столової ложки суміші на 1 склянку води випивають протягом дня за 3—4 рази за 10—15 хв до їди. Лікування триває 4—6 тиж.

3. Квітів календули — 10 г, квітів безсмертника — 20 г, трави звіробою — 50 г, кореневищ валеріани — 25 г. Напар з 1 ложки суміші на 1 склянку води п'ють 2—3 рази на день (при послабленні потенції, що виникла від фізичної й розумової перевтоми, переживань).

4. Суміш настойки красавки — 5 г, хіни — 3 г, кола, валеріани, кондураго — по 10 г кожної. Вживати тричі на день по 25—50 крапель за 10—15 хв до їди, протягом 4—6 тиж.

Приймання названих сумішей поєднують з гідротерапією. Хворим постійно треба робити холодні обтирання всього тіла на ніч, а вранці натирати тіло сухою щіткою. Кожен другий день роблять купіль з водними екстрактами лікарських рослин у такому складі: кореневищ аїру, насіння гірчиці, трави, м'яти — по 70 г кожного. Суміш заливають 3 л окропу і напарюють у закритому посуді 10 хв, виливають у ванну.

Завдання цієї роботи — звернути увагу лікарів на необхідність використання лікарських рослин як ефективного лікувального і профілактичного засобу при багатьох захворюваннях сечових органів, познайомити читачів з терапевтичними активно діючими речовинами рослин; показати, що лікарські рослини при деяких захворюваннях — не другорядний засіб лікування; що народний досвід лікування рослинами — вдячна нива для корисних і цікавих досліджень.

Фітотерапія при всій своїй давності — не застарілий метод лікування, він відповідає сучасним вимогам медицини, а досягнення науки і техніки відкривають перед фітотерапією неосяжні можливості.

Рекомендації з фітотерапії, які читач знайде у книзі, безумовно, не можуть претендувати на вичерпну повноту висвітлюваних питань. Для повної розробки їх потрібна колективна участь різних спеціалістів — медиків, біологів, ботаніків, агрономів і навіть археологів та істориків.

Лікування лікарськими рослинами успішно витримало перевірку часом. Лікарська флора, незважаючи на величезні успіхи хімії у створенні синтетичних лікувальних препаратів, продовжує залишатись і в наш час цінним, ефективним засобом, який цілком відповідає вимогам сучасної наукової медицини.

Фітотерапія загалом направлена на стимулювання всього організму, як і лікувальне харчування, курортне лікування, і є не лише симптоматичним, а й патогенетичним засобом лікування.

Лікарські рослини (особливо у сумішах) містять різні природні вітаміни, хімічні елементи, які сприяють їх всмоктуванню. Вони нормалізують обмінні функції, підвищують опірність організму, благотворно впливають на нервову систему, поліпшують процес кровотворення, нейтралізують шкідливі залишки й прискорюють виведення їх з організму.

Правда, серед лікарських рослин, запропонованих для лікування урологічних захворювань, є ще багато таких, хімічний склад яких вивчений поверхово або й не досліджений зовсім. На наш погляд, немає потреби обмежувати застосування лікарських рослин тільки тому, що вони містять частину речовин невідомого хімічного складу. Сотні років в медицині застосовували, наприклад, серцеві засоби, а хімічну будову їх вдалось визначити лише кілька десятиліть тому.

Загальновизнано, що рослини, як і організм людини, містять хімічні елементи, які відіграють певну біологічну роль. Одночасно фізіологічне значення, кількісна потреба, межі токсичності, лікувальна цінність багатьох мікроелементів ще не вивчені. Однак сотні лікарських рослин, що містять їх, визнані науковою медициною. І, мабуть, доцільно пригадати слова родоначальника наукової медицини Гіппократа, що лікар не повинен відмовлятись від застосування корисних ліків тільки тому, що він не знає їхньої дії на хворобу. Адже коли лікар може надати хворим допомогу, то він це робить не очікуючи, поки наука пояснить ефективність тих або інших ліків і вивчить природу хвороби.

Деякі твердження, що наявність у рослинах великої кількості діючих речовин створює певні труднощі при лікуванні, не переконують.

Народна медицина, як відомо, досить часто використовувала для лікування засоби складного характеру. Лікарі, які тривалий час спостерігали за хворими, розуміли, що для успішного лікування потрібен всебічний вплив на організм хворого комплексу діючих речовин.

Тому раціональне лікування повинно бути скероване на лікування всього організму. Для відновлення порушених функцій хворого організму, нормалізації складних біохімічних процесів, введення в організм якої-небудь речовини з однобічною дією часто буває недостатнім і це викликає необхідність застосування комплексу лікувальних засобів у певних поєднаннях. Лише комплексна терапія визнана прогресивною.

Якщо виходити з позицій визначення причин і характеру розвитку захворювань, то порушення обміну речовин останнім часом вважається основою патогенезу багатьох недуг.

Хімічні перетворення, що проходять в організмі, їх гармонійність і швидкість забезпечує величезна кількість різних ферментів, для створення яких необхідні цинк, мідь, молібден та інші мікроелементи. До складу певної частини ферментів входять вітаміни. Коли організм недостатньо забезпечений вітамінами, деякі ферменти припиняють свій синтез і обмін речовин дезорганізується.

Раціональне лікування недуг сечових і статевих органів вимагає комплексних лікувальних засобів, до яких входять вітаміни, мікроелементи, пектини, сапоніни, органічні кислоти, ефірні олії та інші речовини, на фізіологічне значення яких уже вказувалося. Цим вимогам і відповідає природна сукупність діючих речовин, наявних у рослинах.

У сучасній терапії вплив на відповідні фізіологічні процеси і на весь організм здійснюється значною мірою за допомогою чужорідних людському організмові агентів. Майже всі ці агенти більш чи менш токсичні.

При фітотерапії вплив на фізіологічні процеси здійснюється шляхом природних, більш властивих організмові речовин, що беруть участь як споріднені агенти в обміні речовин. А тому при лікуванні лікарськими рослинами алергічні ускладнення порівняно нечасті.

З приводу цього відомий дослідник лікарських рослин проф. С. Т. Томілін говорив, що наявність у рослинному світі багатого асор-

тименту об'єктів, що мають дуже близьке специфічне відношення до захворювань, далеко не випадкове, а цілком закономірне. Суть цього явища пояснюється тим, що в тваринному світі не тільки залози внутрішньої секреції, а й усі інші органи й тканини, як показують біологічні спостереження останніх років, виділяють специфічні речовини, які справляють певний регулювальний вплив на різноманітні функції. Діурез, перистальтика, тонус серця, м'язів, нервова система, сон, весь обмін речовин та зв'язана з ним теплорегуляція — все це утримується у певній нормі завдяки дії особливих речовин (що виділяються органами і тканинами).

Специфічні регулятори, характерні для тваринного організму, мають свої аналоги у рослинному світі, бо закони структури речовин у рослинній і тваринній клітині ті ж самі. Ці та подібні речовини дуже вдало названі фізіологічними медикаментами.

Тому, подаючи короткі відомості про лікарські рослини, їх характеристику та рецепти різних сумішей рослинних препаратів, що вживаються народною медициною для лікування недуг сечових органів, наголошуємо, що це далеко не повний їх перелік. Наведені нами методи і засоби потребують ще дальшої тривалої експериментальної та клінічної перевірки, вживання ліків мусить бути диференційованим.

ЛІТЕРАТУРА

Бабенко Г. А. Микроэлементы в экспериментальной и клинической медицине. — Киев: Здоров'я, 1965.

Гаммерман А. Ф., Шупинская М. Д., Яцонко-Хмелевский А. А. Растения-целители.— М.: Медицина, 1963.

Йойриш Н. П. Пчелы — крылатые фармацевты.— М.: Наука, 1966.

Ковалева Н. Г. Лечение растениями.— М.: Медицина, 1971.

Ласков Б. И. Проблемы энуреза.— М.: Медгиз, 1962.

Мамчур Ф. И. Применение настоя семян дикой моркови при мочекаменной болезни.— Врач. дело, 1969, № 6.

Мамчур Ф. І. Лікування сечокам'яної хвороби травами. — К.: Здоров'я, 1974.

Мамчур Ф. І., Дзюбак С. Т., Нейко Е. М. Лечебное действие лекарственных веществ из ели, пихты и семян дикой моркови.— Врач. дело, 1968, № 6.

Махлаюк В. П. Лекарственные растения в народной медицине.— Саратов: Приволжское книжное изд-во, 1967.

Носаль М. А., Носаль І. М. Лікарські рослини і способи їх застосування в народі.— Київ: Держмедвидав, 1962.

Образцов Х. Х. Лекарственные растения.— Краснодар: Краснодарское книжное изд-во, 1963.

Попов О. П. Лікарські рослини в народній медицині.— Київ: Здоров'я, 1965.

Харченко М. С., Сила В. І., Володарський Л. Й. Лікарські рослини і їх застосування в народній медицині.— К.: Здоров'я, 1982.

ЗМІСТ

Передмова 3
Загальна характеристика біологічно активних речовин рослинного походження 4
Лікарські рослини, використовувані при захворюваннях сечових органів 15
Гострі та хронічні запальні процеси сечових шляхів . . . 15
Сечокам'яна хвороба 35
Статеві розлади 68
Нічне мимовільне сечовиділення 74
Лікування запальних процесів у нирках та сечових шляхах . . 75
Хронічний пієлонефрит 76
Цистит 82
Хронічний дифузний гломерулонефрит 84
Нічний енурез 88
Лікування сечокам'яної хвороби 90
Захворювання передміхурової залози 98
Простатит 98
Аденома передміхурової залози 102
Література 108

ФЕДОР ИВАНОВИЧ МАМЧУР

ФИТОТЕРАПИЯ В УРОЛОГИИ

Второе издание, переработанное и дополненное

Киев, «Здоровья»

(На украинском языке)

Редактор
Л. О. Фіалова

Оформлення художника
А. В. Пермякова

Художній редактор
Н. А. Костинська

Технічний редактор
О. Г. Вольвах

Коректори
Є. Я. Котляр, В. І. Коваль

Інформ. бланк № 2612

Здано до складання 23.12.82. Підписано до друку 14.04.83. БФ 04666. Формат 84×108 1/32. Папір друк. № 2. Гарн. літ. Друк. вис. Ум. друк. арк. 5,88. Ум. фарб.-відб. 6,20. Обл. вид. арк. 9,96. Тираж 25 000 прим. Замовл. № 521. Ціна 50 к.

Видавництво «Здоров'я», 252054, Київ-54, вул. Чкалова, 65.

Білоцерківська книжкова фабрика, 256400, м. Біла Церква, вул. К. Маркса, 4.

Мамчур Ф. І.

М22 Фітотерапія в урології. — 2-е вид., перероб. і доп.— К.: Здоров'я, 1983. — 112 с.

У довідковому посібнику описується застосування фітотерапевтичних засобів при урологічних і нефрологічних захворюваннях. Наводиться фармакодинамічна характеристика біологічно активних речовин лікарських рослин, висвітлюється механізм їхньої дії на органи сечовивідної системи.

М $\frac{4122000000-057}{М209(04)-83}$ 38.83 **56.9**

50 к.